

I V A N B R A B E C

GOVOR PODUNAVSKIH HRVATA U AUSTRIJI*

(Rad je primljen za štampu na II sjednici Odjela za filologiju 13. ožujka 1959)

U V O D

Zanimanje naše javnosti za Gradišćanske Hrvate je, kako je i prirodno, dosta staro. Napomenut ćemo Frana Kurelca, koji je sredinom prošloga stoljeća obilazio zapadnu Mađarsku, Ugare, kako je sam govorio, i ondje skupio lijep broj (preko 300 stranica) narodnih pjesama. Izdao ih je međutim tek 1871. kao »Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah šoprunskoj, mošonjskoj i željeznoj na Ugrih«. Potkraj stoljeća posjetio je Hrvate u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj Ivan Milčetić. Svoje putne bilješke, pune oduševljenja, ali i tuge za iščezlim našim ljudima, štampao je u nastavcima u Vijencu, a i kao posebnu knjižicu.¹

Veze između stare domovine i naših iseljenika u tim krajevima ojačale su poslije I svjetskog rata, kada ih je većina pripala Austriji, koja je od dijelova ugarskih županija načinila posebnu zemlju, koja je prema gradovima Pressburg, Wieselburg, Ödenburg (Bratislava, Mošonj, Šopron) dobila ime Burgenland. Naši su ovo ime, koje se često tumači krivo: kao da je Gradišće zemlja graničnih utvrda. preveli kako je poznato. Pojedinci, a i čitave grupe Gradišćanskih Hrvata, koji u to vrijeme doživljavaju svoj narodni preporod, dolaze u Hrvatsku, gdje borave kraće ili duže vrijeme i crpu snage da odolijevaju ponjemčivanju, koje u novim prilikama prijeti mnogo jače nego prije u Ugarskoj, gdje je mađarska bila samo vlast, dok je stanovništvo koje je okruživalo naša naselja bilo njemačko.

U novoj Jugoslaviji odnos između oba dijela istog naroda postaje sasvim drugačiji. Narodna vlast ima mnogo razumijevanja za naše iseljenike u čitavom svijetu pa i za našu najstariju emigraciju, Hrvate u

* Ova radnja i ostale koje su predane prije stupanja na snagu novog Pravopisa nisu štampane po njegovim pravilima.

¹ Hrvatske naseobine u Moravskoj, Donjoj Austriji i zapadnoj Ugarskoj, Zagreb 1898.

susjednim zemljama. Matica iseljenika Hrvatske, koja je osnovana da vodi brigu o našim ljudima u tuđini, održava čvrste veze i s Hrvatima u Austriji.

O jeziku Gradišćanskih Hrvata već je pisano. On je poznat i iz njihove književnosti, koja je započeta još u XVII stoljeću. Jezik Kurelčeve zbirke ušao je u Akademijin rječnik, ali ova zbirka nije sasvim podesna za upoznavanje gradišćanskih govora, jer Kurelec nije bilježio akcenta, a mijenjao je i fonetiku prema književnom jeziku. Dijalektoloških podataka daje, najviše za moravske Hrvate, Milčetić u spomenutoj knjižici. Zapažene su studije V. Važnoga, koji je 1925. obradio govor Hrvatskoga Groba, a 1927. govor naselja oko Bratislave, naročito Djevinske Nove Vesi. Kod nas je 1934. izašla knjiga Mate Ujevića »Gradišćanski Hrvati«. U njoj je prikazan njihov život uopće, a na nekoliko stranica iznesene su glavne crte njihovog jezika.

Ja sam boravio u sjevernom Gradišću nekoliko puta i bilježio narječje njihovo. Obišao sam i sela u Austriji u kojima još ima naših ljudi ili ih je bilo. Ovdje ću iznijeti ono što smatram najbitnijim na tom području. Jezik ovih krajeva sličan je jeziku Hrvata u Slovačkoj, kako ga znamo iz spomenutih radova V. Važnoga, i jeziku Hrvata u Moravskoj, o kojem je pored Milčetića pisao i P. Jandrišević. Moram odmah reći da se ova sličnost u jeziku proteže daleko dolje prema srednjem Gradišću i da krupnije razlike nastaju tek na jugu, gdje žive štokavci. Ipak je za nas od interesa sve što se o ovoj grani našeg naroda može sačuvati, i zato sam se odlučio da prikazem govor sjevernog Gradišća. Kako se ovaj kraj zove Hata, a njegovi stanovnici Haci, zvat ću ga hatskim govorom, za razliku od drugih gradišćanskih govora.

U prvom dijelu iznijet ću što sam mogao pronaći u literaturi, arhivima i matičnim knjigama u hrvatskim ili bivšim hrvatskim selima o prošlosti naših ljudi. Neki podaci su poznati, ali kako nisu skupljeni na jednom mjestu, nisu pristupačni našoj javnosti.

N A S E L J A

Prostor na kojem su se u 16. stoljeću naselili podunavski Hrvati pruža se od Beča i Badena do Bratislave i sjevernog dijela Nežiderskog jezera. To je pačetrovina široka šezdesetak, a visoka četrdesetak kilometara. Na tom valovitom tlu gotovo se sastaju ogranci Alpa i Karpata. U njenom istočnom dijelu strše đermovi karakteristični za Panonsku nizinu. Među brežuljcima, oivičen širokim vlažnim gajevima, Dunav žuri prema istoku. Plodne njive i vinograde presijeca željeznička pruga Beč–Pešta i mnoge asfaltne ceste, koje spajaju brojna naselja toga pitomog kraja. U jugoistočnom uglu uzdiže se šumovito gorje, Leithagebirge, nazvano po rijeci Leithi, koja tuda protječe, a ulijeva se u Dunav tek u Mađarskoj.

Ovaj dio Srednje Evrope, na kojem se sastaju tri države: Austrija, Mađarska i Čehoslovačka, naselio je čovjek već u mlade kameno doba. U rimsko vrijeme ističe se među naseljima Carnuntum, do današnjega Petronella. Njegovog sjaja sjećaju nas temelji amfiteatra, Poganska kapija i brojne iskopine u muzeju u Deutsch-Altenburgu. Poslije Kvada, Huna, Gota, Herula, Longobarda i drugih naroda smjestili su se tu Slaveni, na koje nas sjeća ime najvećeg hrvatskog naselja ovog područja – Pandrof. Stariji oblik, zabilježen 1423, *Parendorf* pokazuje vezu s *Perun*. Od Avara su ostala groblja u Münchendorfu i Margarethen am Moos. Naseljavanje Nijemaca prekinuo je dolazak Mađara. Ovi tu nisu uhvatili korijena, jer im nije bilo do zemlje, nego do pljačke. Kao čuvare granice ostavili su Pečenege. Granica između njemačke i mađarske države nije bila stalna, nego je bila čas na Fischl, čas na Leitha. U sredini 11. st. javljaju se mjesta koja će kasnije primiti naše bjegunce: Petronilla, Scharndorf i dr.

Nas najviše zanima vrijeme kada se počinju doseljavati Hrvati. Među uvjete koji su to omogućili spadaju i ratovi između Austrije i Ugarske. Poslije smrti kralja Žigmunda nastale su borbe o ugarski prijesto. Kraj su poharale vojske i Sibinjanina Janka, i Đurđaz Podjebrada, i Matije Korvina, i Stjepana Zapolje, da spomenemo samo najpoznatija imena. Česti ratovi oslabili su privredu i prorijedili stanovništvo.

Najznačajniji je pohod sultana Sulejmana na Beč 1529. Oko 300.000 vojnika sručilo se na taj uski prostor. Akindžije pojavile su se već 14. septembra, a 23. i 24. prešao je Sulejman s glavninom preko Dunava kod Hainburga poharavši tako i njegovu lijevu obalu, južni dio Marchfelda. Palili su Turci jedno mjesto za drugim. Građani Brucka obećali su da će se predati kad padne Beč. Na isti način spasio se i Trautmannsdorf. Stanovništvo većine naselja bilo je pobijeno ili odvedeno u ropstvo.

Opsada Beča nije trajala dugo. Opsjednutim Bečanima pomogla je hladna i kišovita jesen, koja je Turke, nenaviknute na takvu klimu, prisilila da se povuku. Što je ostalo pošteđeno pri dolasku, uništili su Turci pri odlasku.

Pustoš je bila neizmjerne. U Schwechatu, npr., ni nakon pet mjeseci nije bilo žitelja. Godine 1531. javlja župnik Hacholt da u Petronellu, Höfleinu, Rohrauu i Gutramsdorfu nema kmetova i da polja leže neobrađena. To isto kaže za Scharndorf i Regelsbrunn. Witzelsdorf i Gaisberg nisu nikad više ni podignuti. U Hainburgu je jedna komisija čak 1569. ustanovila da je grad još vrlo opustošen i da nema uređenih ulica. O Sommereinu, koji će naseliti Hrvati, zabilježeno je da je na garištima ostalo 260 ljudi, a 116 da je odvučeno u ropstvo. (HB 70–73).

Teško je bilo naći ljude spremne da se nastane na zemljištu kojem je prijetila opasnost ponovnog prodora turskih vojski. Najpodesniji bili su Hrvati, koji su trpjeli upravo istu nevolju još otprije. Njima je opasnost od Turaka tu na sjeveru izgledala ipak manja nego dolje na

jugu, gdje se stalno ratovalo. Oni su već i prije pomalo dolazili i nastanjivali se u ovim tada još sigurnim krajevima. U susjednom Eisenstadtu zabilježena su hrvatska prezimena već 1515. Nekoliko godina kasnije, 1520., pojavljuju se naši franjevci oko Bratislave, a 1524. dopustio je nadvojvoda Ferdinand Mihovilu Bučiću da se sa svojim ljudima naseli u Donjoj Austriji (St. D. 19 i 20).

Ne zna se tačno kada su Hrvati naseljeni, osim u nekoliko slučajeva. Svakako je plemićima bilo stalo da što prije napuče popaljena i napuštena sela, kojih je tu bilo 167 (Breu 62). Spomenuti Hacholt traži 1531. za Hrvate naseljene u Petronellu svećenika koji bi znao hrvatski, što znači da je Hrvata moralo već tada doći u većem broju. U isto vrijeme podigli su Hrvati u Orthu ulicu Kroatenzeile (Breu 94). Razumije se da se tolika mjesta nisu mogla popuniti u kratko vrijeme, i kretanje stanovništva traje gotovo kroz cijelo 16. stoljeće. Godine 1574. Wolf von Unverzagt, vlasnik Petronella, dovodi u već prije Hrvatima naseljeni Haslau nove hrvatske kmetove. Maria-Ellend postojao je prije dolaska Turaka, ali ovi su ga uništili. Godine 1544. spominje se kao napušten. Isti Wolf von Unverzagt izvješćuje 1584. da je otprilike prije 4 godine osnovao novo seoce nedaleko Fischamenda, nazvano »zu Unser Frauen im Elend«, naš Jelent. Bongarius, diplomata Henrika od Navarre piše 1585. da je prošao kroz njega: »Passé la rivière Fische le lieu Blend (!), village basti depuis troys moys . . . habité de Crabaten chasséz du Turc.« (HB 75).

Da bi se doseljenici, kojima su plemići željeli napučiti pusta selišta, privukli u što većem broju, davane su im različite olakšice u davanjima. Wolfgang Prantner, veliki meštar reda sv. Jurja, naređuje tako Mertu Schallitu da naseli opustošeni Haslau Hrvatima, koje treba da dovede iz Hrvatske. Obećava da će ih na osam godina osloboditi od uobičajenih davanja. Plemići su novim kmetovima pomagali pri podizanju kuća i drugih građevina. Tako Wolf von Unverzagt kaže da je na pustoši »im Ellent« sazio 18 hrvatskih kućica, kameni mostić, mitnicu i crkvicu (HB 75, 76).

Nekoliko stotina kilometara od svoje domovine, raskidane i okrvavljene, našao je lijep broj naših ljudi novu postojbinu, našli su bjegunci kutić zemlje gdje su se u radu i znoju mogli kako-tako smiriti. Nemamo tačnih podataka o njihovom broju, ali je izvan sumnje da su između Bratislave i Beča činili većinu stanovništva. Bilo je naselja gdje su živjeli sami Hrvati, u drugim bili su pomiješani s Nijemcima i Mađarima. Godine 1555. označuje Toma Solemik, župnik u Wilfleinsdorfu, svoje selo čisto hrvatskim. Iz jedne žalbe stanovnika sela Schönau, Günselsdorf i Teesdorf saznajemo da su 1573. u njima živjela samo 3-4 Nijemca. To isto kaže se za Trumau, Landegg i Au (Breu 140). U relativno mirnim prilikama mogli su se Hrvati razvijati i množiti. Visoki natalitet očuvao ih je kroz stoljeća. Tako je Vid Primus iz Ortha imao 9 kćeri i 1 sina (BH 101).

Hrvati su se u toku 16. st. toliko razmnožili i toliko su osnažili da se austrijski staleži počinju bojati za narodni karakter kraja uz samu prijestolnicu. Godine 1572. traže oni da se Hrvati više ne primaju u zemlju i da se u mjestima gdje pored Hrvata žive i Nijemci, Hrvati ne uzimaju za suce ni za druge funkcije u vlastima. One koji već imaju takve funkcije treba smijeniti. Staleži se žale da se Hrvati počinju uzdizati nad Nijemce, da »schiefer anfahren wellen ober ire benachbarte Leuth sich zu schwingen und zu erheben«. Car je odgovorio da je Hrvata mnogo u zemlji, da su borbeni narod, da se dotad nisu bunili pa da nema razloga da se uklanjaju iz zemlje. U drugu ruku, oni su se u svojoj domovini žestoko borili protiv Turaka. Ipak je, u strogoj tajnosti, obećao da će obavijestiti zemaljsku gospodu da prilikom promjena vlasništva na hrvatska kućišta među Nijemce i da za suce i porotnike isto tako uzimaju samo Nijemce (Bid. 387).

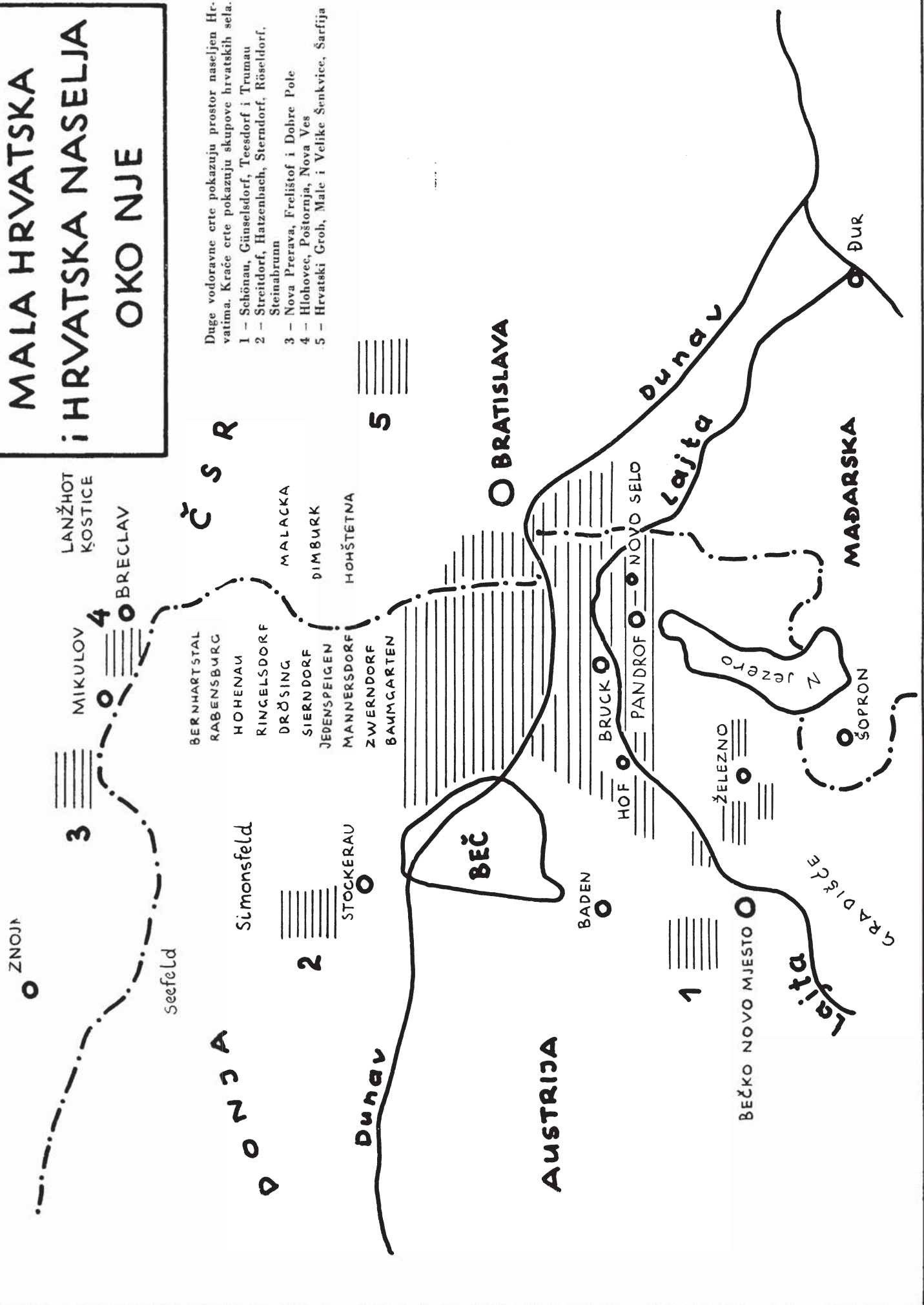
Kao svuda gdje se miješaju narodi, bilo je i ovdje netrpeljivosti. Starosjedinci popriječno su gledali na došljake. Tako je prepošt samostana u Hohen-Ruppersdorfu želio 1547. naseliti pusto selo Thiementhal-Neusiedl, ali se stanovnici susjednog Ruppersdorfa odupriješe energično, tvrdeći da Hrvati krađu, da će ukrasti i plug u polju i da od njih nije sigurno ni stablo pa ni gnijezdo u šumi. Petar Paschitz u Eibesthalu, koga njegovi župljani tužakaju, odgovara na tužbu da ga ne vole što je Hrvat. Ovoj netrpeljivosti sigurno je pridonijela i činjenica da je protestantizam među Hrvatima imao malo pristalica, dok je među Nijemcima bio dosta raširen. S tih razloga bilo je mješovitih brakova u početku malo (BH 104).

Doseljenici su od elemenata donesenih iz Hrvatske i onih nađenih kod starosjedilaca, u novoj domovini organizirali život. Nije bilo potrebe da osnivaju nova naselja, nego se nastanjuju na ugaslim ognjištima. Od Nijemaca primaju nazive mjesta i preučešavaju ih prema svom jeziku, npr.: Breitensee – *Bratīsēj*, Breitenbrunn – *Pratīprūn*, Breitstetten – *Praštiēna*, Fischamend – *Fišamiēnat*, Götzendorf – *Giēcindrof*, Hainburg – *Hāmborak*, Haringsee – *Horīsēj*, Haslau – *Hazlāva*, Hollern – *Huölin*, Jahrendorf – *Jāndrof*, Kittsee – *Giēca*, Kopfstetten – *Guštetin*, Loimersdorf – *Līmištrof*, Mannersdorf – *Mālištrof*, Mansdorf – *Māštrof*, Maria-Ellend – *Jēlent*, Margarethen – *Margariēta*, Mörbisch – *Niērbiš*, Oslip – *Ūzlop*, Pachfurt – *Pöckfūrt*, Parndorf – *Pāndrof*, Petronell – *Petrlīn*, Pframa – *Frāma*, Probsdorf – *Prūštuof*, Schönabrunn – *Šeniprūon*, Schwadorf – *Šuödraf*, Sommerein – *Sumarāj*, Theben – *Tībañ*, Wittau – *Vitāva*, Zurndorf – *Cūndrof*. Ne smijemo zaboraviti da doseljenici nisu od starosjedilaca čuli današnje književne oblike tih naziva, nego starije i dijalekatske. Mannersdorf se danas u narodu zove *Mānaštoaf*, Sommerein – *Sumarāj*. Zbog toga se neki nazivi teško prepoznaju, na pr.: Prellenkirchen – *Prenkîr*, Wallern – *Buöla*, Wagram – *Ōgrim*, Wilfleinsdorf – *Bīlištrof*. U našim nazivima čuva se ponekad stariji oblik, koji se u njemačkom jeziku više ne upotrebljava. Zapravo je riječ o sintaktičkoj promjeni u njemačkom

MALA HRVATSKA i HRVATSKA NASELJA OKO NJE

Duge vodoravne crte pokazuju prostor naseljen Hrvata. Kraće crte pokazuju skupove hrvatskih sela.

- 1 - Schönau, Günselsdorf, Teesdorf i Trumau
- 2 - Streitdorf, Hatzenbach, Sterndorf, Röseldorf, Steinabrunn
- 3 - Nova Prerava, Freilistof i Dohre Pole
- 4 - Hlohovec, Poštornja, Nova Ves
- 5 - Hrvatski Grob, Male i Velike Senkvice, Šarfija

ČSR

BRATISLAVA

MAĐARSKA

AUSTRIJA

DONJA

Dunav

Dunav

Lajta

ŽELEZNO

BEČKO NOVO MJESTO

GRADISČE

jezero

SOPRON

DUR

LANŽHOT
KOSTICE

BRECLAV

MIKULOV

BERNHARTSTAL
RABENSBURG

HOHENAU

RINGELSDORF

DRÖSING

SIERNDORF

JEDENSPEIGEN

MANNERSDORF

ZWERNDORF

BAUMGARTEN

Simonsfeld

STOCKERAU

BADEN

BEČ

HOF

PANDROF

NOVO SELO

3

4

5

1

seefeld

MALA HRVATSKA

BEČ

LEGENDA:

● MJESTA KOJA SU BILA ILI JESU HRVATSKA

⊙ MJESTA U KOJIMA NIJE BILO HRVATA U VEĆEM BROJU

Č S R

BRATISLAVA

DUNAV

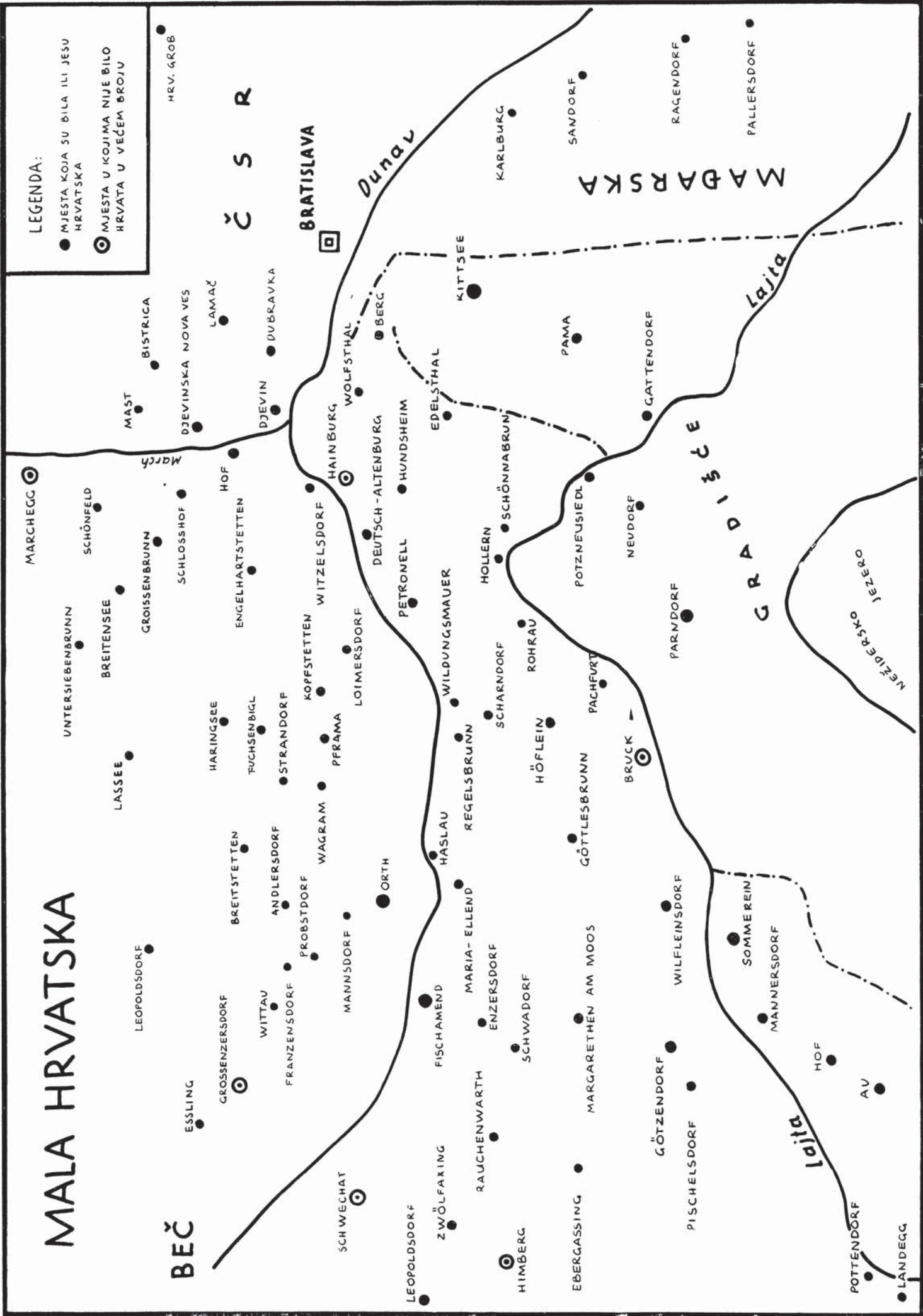
MABARSKA

Lajta

GRADISČE

NEZIDRSKO JEZERO

Lajta

MARCHEGG

MARCH

WOLFSTHAL

KITTSEE

SANDORF

PAMA

GATTENDORF

RACENDORF

PALLERSDORF

UNTERSIEBENBRUNN

BREITENSEE

GROSSENBRUNN

SCHLOSSHOF

HOF

ENGELHARTSTETTEN

WITZELSDORF

HAINBURG

DEUTSCH-ALTENBURG

HUNDSHEIM

EDELSTHAL

BERG

PETRONELL

DEUTSCH-ALTENBURG

HOLLERN

SCHÖNNABRUNN

GATTENDORF

LASSEE

UNTERSIEBENBRUNN

BREITENSEE

GROSSENBRUNN

SCHLOSSHOF

HOF

ENGELHARTSTETTEN

WITZELSDORF

HAINBURG

DEUTSCH-ALTENBURG

HUNDSHEIM

EDELSTHAL

BERG

PETRONELL

DEUTSCH-ALTENBURG

HOLLERN

SCHÖNNABRUNN

LEOPOLDSORF

WITZELSDORF

DEUTSCH-ALTENBURG

HUNDSHEIM

EDELSTHAL

BERG

PETRONELL

DEUTSCH-ALTENBURG

HOLLERN

SCHÖNNABRUNN

GATTENDORF

RACENDORF

PALLERSDORF

POTZNEUSIEDL

NEVDORF

PARMENDORF

NEZIDRSKO JEZERO

LEOPOLDSORF

WITZELSDORF

DEUTSCH-ALTENBURG

HUNDSHEIM

EDELSTHAL

BERG

PETRONELL

DEUTSCH-ALTENBURG

HOLLERN

SCHÖNNABRUNN

GATTENDORF

RACENDORF

PALLERSDORF

POTZNEUSIEDL

NEVDORF

PARMENDORF

NEZIDRSKO JEZERO

LEOPOLDSORF

WITZELSDORF

DEUTSCH-ALTENBURG

HUNDSHEIM

EDELSTHAL

BERG

PETRONELL

DEUTSCH-ALTENBURG

HOLLERN

SCHÖNNABRUNN

GATTENDORF

RACENDORF

PALLERSDORF

POTZNEUSIEDL

NEVDORF

PARMENDORF

NEZIDRSKO JEZERO

LEOPOLDSORF

WITZELSDORF

DEUTSCH-ALTENBURG

HUNDSHEIM

EDELSTHAL

BERG

PETRONELL

DEUTSCH-ALTENBURG

HOLLERN

SCHÖNNABRUNN

GATTENDORF

RACENDORF

PALLERSDORF

POTZNEUSIEDL

NEVDORF

PARMENDORF

NEZIDRSKO JEZERO

jeziku. Mjesto današnjeg prijedloga »in« govorilo se u 16. st. »zu«: *Zu dem Hof* shvatili su doseljenici, nevješti njemačkom jeziku, kao jednu riječ: *Cimof*, *Zu der Au* postalo je *Cundrava*, *Zu den Schützen* – *Čiēsno*.

Rjede se prevodilo: *Frauenkirchen* – *Svetica*, *Sankt-Andriä* – *Jândriščina*, *Sankt-Georg* – *Sviëto Āūrde*, *Wolfsthal* – *Vüčjāk*, *Neudorf* – *Nuövo sëlo*, *Ungarisch-Altenburg* – *Stāri grād*. Kod imena nekih mjesta nije jasno kako su nastala: *Deutsch-Altenburg* – *Sëuce*, *Donnerskirchen* – *Biëla crīkfa*, *Engelhartstten* – *Pöturna*, *Edelsthal* – *Nikištoj*, *Orth* – *Šāri grād*, *Wildungsmauer* – *Nevrlīn*. Naziv *Räušer* za Gattendorf potječe od imena porodice Rausch, kojoj je selo neko vrijeme pripadalo. Pridjev glasi räuški. Tako i *Biëlo sëlo* (njem. Pama) vuče ime od porodice Weiss. Regelsbrunn (hrv. *Oštarija*) dobio je ime po oštariji u koju su putnici svraćali, jer se selo nalazi na raskršću putova u Beč i Bratislavu. Prvi dio složenice Scharndorf doveden je u vezu s našim pridjevom »šari« i odatle *Šarice*. Neki nazivi uzeti su iz mađarskog jezika, tako *Čünovo*, mađ. Csun, njem. Sandorf; *Bizuön*, mađ. Bezenye, njem. Pallersdorf.

U nazivima zemljišnih čestica hrvatski element je jače došao do izraza: *Crīkauka* P, *Bakuövina* (za *bāke sieno kuösu*) P, *Drāga* P, *Drāška* P, *Dužički brīg* P, *Fräinge* (na *Nuövo sëlo*, *zlīva do Hantūona*) P, *Gorīca* P, *Kāšperak* (Geissberg) P, *Halê* (va *Halêhi*) P, *Hāna* (prik *pāuna*) P, *Hāt* (va *Hāti kāde se na pāun grīe*) P, *Hād* (zi *Hāda*) G, *Křči* G, *Mekotīce* (na *Mekotīca kade se na Nīuzaļ vuözi*) P, *Mārof* (kot *Krājunga kade se na Nīuzaļ pa na Nuövo sëlo grīe*) P, *Nējrize* (na *Nējriza*) G, *Prūosīk* (va *Prūosīku*) P, *Piēšcēnka* (za *škuölu*) P, *Rīuñak* NS, *Razbīta Līna* P, (*šānac je prekōpan*), *Šānac* (va *Šānci sam pāsau*) P, *Šēpsļovo* P, *Študiēnāc* (kade se *Rūapu grīe*) P, *Štuōncovo* (blīzu *Rūapa*) P, *Štūki* P, *Vodēñāk* (najboļe na *līvoj strāni*) P, *Zavřta* P, *Zavrće* NS, *Zeliēni vřti* (pri *Hēnčīcu*) P, *Žūta břna* (kot *kapiēle*) P.

U Heimatbuchu navode se čestice sela Au koje su sačuvale hrvatske nazive: Polja iza kuća zovu se »*Podvornice*«, livade »*Sarupa*«, što bi valjda imalo biti Zarupe (za rupama). Dalje se spominju »*Kreatschine*« (krčine), »*Stare Winograde*«, »*Gradina*«, gdje je po predaji stajao grad, koji je podzemnim hodnikom bio spojen s tvrđavom Scharfeneck.

Prezimana donesena iz domovine prenose se na mlađa pokoljenja, ali s vremenom se među njima javljaju i druga, naročito njemačka. To se može reći i za imena, pa i uopće za jezik.

Adolf Mohl misli da su Hrvati u toku 16. st. naselili u zapadnoj Ugarskoj i Donjoj Austriji 180 sela, od toga 54 u Austriji (BH 123). Prostor o kome mi govorimo leži u Donjoj Austriji, sjevernom Gradišću i u zapadnoj Ugarskoj. Ovdje na ovom malom području nagomilala se dobra trećina iseljene Hrvatske onih dana. To je kraj poznat kao Bečka kotlina. Međutim kako se naša sela pružaju preko sjevernog Gradišća u današnju Mađarsku, nazvao bih ovaj dio naše emigracije

Mala Hrvatska. Ona se prostirala upravo onuda gdje su se Turci u završnoj fazi nastupanja prema Beču morali kretati. Najgušća su naša naselja bila između Nežiderskog jezera i Karpata kod Bratislave, te uz obje obale Dunava. Zapadno od Lajtanskog gorja naseljenici su se spuštali prema jugu uz obronke toga gorja do sela Au. Odatle su pošli na zapad i preko Landegga dohvatili dolinu rječice Triesting. Tu su se nalazila, kao oaze, hrvatska naselja Teesdorf, Günseldorf i Schönau. To je bila zapadna međa Male Hrvatske, između Bečkog Novog Mjesta i Badena. Sjeverozapadno od Beča nalazila se druga oaza uz potok Gollersbach, koji kod Stockeraua utječe u Dunav. Tu je naših ljudi bilo u selima Steinabrunn, Streitdorf, Sterndorf i Hatzenbach. Sasvim izvan ovog područja, bliže naseobinama uz moravsko-austrijsku granicu oko Nikolova, leži Seefeld, gdje su se Hrvati spominjali u sredini 17. st. Godine 1664. bio je tu sucem Matthias Wogritsch (BH 144).

HRVATSKA MJESTA UZ DUNAV I LEITHU

Andlersdorf u Marchfeldu. Po Baumhacklu se zvao Rozvrtnjak. Odnos hrv. i njem. porodica bio je ovakav: 1568. – 12/22, 1621. – 17/22, 1686. – 16/23.

Au am Leithagebirge, hrv. Cundrava. Kronika kaže da su 1529. izginuli svi stanovnici. Godine 1569. bilo je selo gotovo čisto hrvatsko. Od 53 vinogradara samo 8 ih nosi nehrvatska prezimena. Vizitacija 1696. zabilježila je samo 3 Nijemca. Hoc oppidum constat pure Croatis exceptis tribus Germanis. Danas nešto starijih ljudi zna naš jezik. Tipična prezimena su Jagodić, Glogovac, Marković, Pirošić.

Berg kod Giece, hrv. Piërga, imao je našu manjinu. Godine 1711. bio je odnos hrv. i njem. prezimena 6/49.

Breitensee u Marchfeldu, hrv. Bratiselj, imao je u 19. stoljeću hrvatsku većinu (BH 94–96).

Breitstetten u Marchfeldu, hrv. Praštiëna, u 16. st. nije imao Hrvata. Poslije druge opsade Beča odnose se prema Nijemcima kao 13/35.

Ebergassing na Fischi. Odnos Hrvata i Nijemaca 1630. 11/3. U to doba sucem je Hanus Raschpo, Crabatischer Richter (Breu 145).

Deutsch-Altenburg, hrv. Sëuce, imao je u 18. st. petnaestak hrv. porodica. Prije ih je moralo biti više, jer je mjesto, ležeći uz Dunav na putu u Beč, pretrpjelo prvi pohod Turaka. Još u 19. st. skupljali su se tu na Veliku Gospu Hrvati iz svih okolnih sela. Iz samog Marchfelda došlo bi 600 do 800 ljudi. Na taj dan propovijedalo se na našem jeziku. (Gyurik 18).

Engelhartstetten, hrv. Poturna. Potkraj 18. st. Hrvati imaju većinu. To se vidi iz činjenice što brane Nijemcima da pjevaju svoje pjesme.

Enzersdorf an der Fische. Da je postojala hrv. manjina, dokazuju naša prezimena: Sitnik, Horvath, Winkowitsch, Nikowitsch, Szinowatz, Ladtitz, Patkowitz, Sankowitz, Zwirschitz, Maranitsch, Mihalics.

Essling kod Gross-Enzerdorfa u Marchfeldu. U drugoj polovini 19. st. preko 3/4 stanovnika su Hrvati (BH 96).

Fischamend na Dunavu, hrv. Fišamiënat. U 16. st. živi u njemu Hrvata i Nijemaca (Breu 144).

Göttlesbrunn. U 18. st. zabilježeno je ovdje nekoliko hrvatskih prezimena. Godine 1708. župu ima Stephan Hauschitz, za koga se zna da je vladao našim jezikom (Breu 144).

Gahling, hrv. Kalnok, u Mošonjskoj županiji. U 17. st. stanovništvo je njem., hrv. i mađ. (EM 261).

Gattendorf, hrv. Räušer, u sjevernom Gradišću. Hrvati imaju većinu i poslije druge opsade Beča, te je 1696. zabilježeno: Parochiani exceptis 10 Lutheranis sunt omnes Catholici majore ex parte Croate exceptis paucis Germanis. Vizitacija 1720. pokazuje odnos 35/37 u korist Nijemaca (Breu 128–130). Danas su Hrvati u manjini, u crkvi su još ravnopravni s Nijemcima. Sve manje ljudi razumije hrvatsku propovijed. Prezimena su: Bampetich, Bubnar, Bugnar, Boster, Bellerich, Batz (= Watz), Csmarich, Danesich, Donich, Dedovich, Gilits, Holler (govori se: Hüler), Hergenich, Horvath, Jordan, Jeszen, Jesenkl, Kreminger, Kallinka, Krupich, Kuzolich, Kosz, Milletich, Markovich, Pollonay (plemeniti), Poller (izg. Pular), Poteczin, Strobel, Roth (izg. Rüot), Szallopek, Szlanich, Tollovich, Turinger, Urbanits, Vodnar, Wittmann.

Götzendorf, hrv. Giëcindrof. Na pruži Beč–Bruck. O turskim ratovima 1529. i 1683. ne zna se ništa. Iz izvještaja gospoštije Scharfeneck možemo zaključiti da je bio naseljen Hrvatima. Jedini Giecindrofac koji je u Wienerherbergu posjedovao vinograd bio je Hrvat. Godina 1683. pokosila je po svoj prilici tamošnje Hrvate, jer kasnije ih nema (BH 150).

Günselsdorf kod Badena. Iz jedne tužbe napisane 1573. vidi se da u njemu stanuju samo 3–4 Nijemca, ostalo su Hrvati (Breu 142).

Haringsee, hrv. Horisej. Prema dokumentima bilo je tu 1605. samo 5 hrvatskih porodica, a potkraj 18. st. školnik uči djecu hrv. pjevati (BH 96, 104).

Haslau an der Donau, hrv. Hazlāva. Staro stanovništvo istrijebili su Turci. U drugoj polovini 16. st. naseljavaju se Hrvati, koji su sigurno jako stradali 1683. Godine 1713. morila je selo kuga (HB 218).

Hatzenbach, sjeverno od Stockeraua. Selo je 1600. brojalo 29 odreda hrvatskih kuća. Još danas stanovnici ovoga kraja nazivaju žitelje toga sela Hrvatima, iako na njegovu hrvatsku prošlost podsjeća samo nekoliko naših prezimena (BH 144).

Hof am Leithagebrige, hrv. Cimof. U 16. st. živjelo je u njemu pored Hrvata i Nijemaca. Vizitacija iz godine 1696. kaže da su svi stanovnici hrvatske narodnosti. Parochiani sunt omnes Catholici et Croate (Breu 142).

Hof im Marchfeld. Da je selo u većini bilo naše, dokazuje spor s Marijom Terezijom. Ona je 1740. u selu postavila župnika Reicharta, Nijemca, čemu se stanovništvo opiralo (BH 106).

Höflein kod Brucka, hrv. Ceflajna i Heflajna. Godine 1667. kupila je grofica Traun u tom selu 23 podanika »wukhawitsche«, koji su bez sumnje bili Hrvati. 1750. su svi kmetovi gospoštije Rohrau i Petronell, kamo je spadao i Höflein, imali njemačka prezimena (Breu 143). Danas postoji nekoliko hrvatskih prezimena: Markowitsch, Gododitsch (Kokotić), Schoderitz (što bi moglo biti od Šutrić, kako se čuje u mjestima gdje još ima Hrvata, na pr. u Pandrofu).

Hundsheim kod Hainburga. Godine 1750. nosilo je još 16 porodica naša prezimena (HB 78).

Jahrendorf, hrv. Jandrof. Podaci iz početka 18. st. pokazuju da je u dvije trećine bio hrvatski. Danas leži u Mađarskoj blizu austrijske granice (Breu 130).

Karlbург, hrv. Rosvar, mađ. Oroszvar. Imao je 1720. oko 40% naših stanovnika (Breu 130). Leži u Mađarskoj na pruzi Bratislava–Pešta.

Kimerleinsdorf ili *Franzensdorf*, manje naselje u Marchfeldu. Bilo je pred drugi turski pohod u četvrtini hrvatsko (BH 94).

Kimling, hrv. Kiemla. U Mošonskoj županiji. Mađ.-hrv. naselje. Godine 1696. imali su Hrvati većinu (St. D 33).

Kittsee, Gièca, u sjevernom Gradišću uz slovačku granicu. Godine 1720. imali su Nijemci malu većinu (Breu 130). Danas su Nijemci znatno jači. U crkvi su hrvatski i njemački jezik još ravnopravni. Oni se smenjuju po tjednima, što se zove *štuöla*: hrvatska i njemačka štuola. Evo nekoliko prezimena iz godine 1827.: Bogovits, Palleschitz, Demuth (izg. Diëmut), Milleschitz, Wutkowicz, Wugoly, Kundak, Kaderics, Tomaschitz, Paradeis, Pereschitz, Martinschitz, Mikeschitz, Petray, Bogovitsch, Gritschl, Maurovics, Schuschitz, Soldatics, Zalich, Csinschitz, Belleschitz, Kauschitz, Ambrosch, Tompics, Markuschitz, Dunaschitz, Szabedics, Migleditsch, Kadritsch, Kutscherits, Vallenditsch, Hervath, Duhovitsch, Fatul, Preschern, Arlitsch, Szalopek, Jankovitsch, Wogowics. Iz 1872.: Reiterits, Tonich, Ráck, Rappich, Wuketich, Skerlan.

Kopfsetten, hrv. Gušetin. Nalazi se u Marchfeldu. Tu je 1605. živjelo oko 250 Hrvata. Nešto više imali su Nijemci. Danas valjda nitko više ne zna naš jezik. Na hrvatsku prošlost sjeća nas nekoliko prezimena: Makoschitz, Duitz, Spellitz, Konar (tj. Koñar). Koschowitz, Mückschitz, Tutowitsch.

Kroisenbrunn, sada Groissenbrunn, blizu rijeke March. Stanovništvo, kao i u Hofu an der March, nije znalo njemački (BH 97). U sredini 19. st. računaju ga još u hrv. naselja (Gyur. 17).

Landegg kod Bečkog Novog Mjesta. Tu u sredini 16. st. žive gotovo sami Hrvati. Godine 1569. zabilježeno je nekoliko naših prezimena: Marschitz, Plaschitz, Zwillisch, Wosniakh. Vizitator je 1627. našao 148 nekatolika po narodnosti Hrvata, koji su znali govoriti i pisati njemački (Breu 140).

Lassee, hrv. Veliko selo. Gyurikovits ga u sredini 19. st. računa među hrvatska sela u Marchfeldu. (ÖB IV 17 i 18). Danas ovdje ima nekoliko naših prezimena: Gasselich, List, Horvath, Nikowitz, Waraschitz, Stipernitz, Kuharowitsch, Klementowics.

Leopoldsdorf kod Himberga. U njemu je bilo Hrvata u 16. st. (Bir. 53).

Leopoldsdorf kod Lasseea u Marchfeldu. Ovdje još i sada ima Gasselicha, Ivanicsa i Windischa.

Leiden, mađ. Lébény, u Mošanjskoj županiji, imao je uz nešto Mađara 1659. hrvatsku većinu (St. D 33).

Loimersdorf, Limištrof, u Marchfeldu. Potkraj 18. st. broji oko 900 Hrvata. U 19. st. ima našu većinu (BH 96, 105). U naše dane možda još nekoliko starijih ljudi zna hrvatski. Našao sam 1955. samo nekog Urbana, starca od 74 godine, koji je govorio naš jezik, ali je i on griješio. Naših prezimena ima dosta: Prikowitsch, Spellitz, Mladoschitz, Janeschitz, Sabeditsch, Spikowitsch, Warenitsch, Pollaschak, Palleschitz, Selitsch, Fabschitz, Schestak, Nikowitz, Markowitsch, Huttar, Kauschitz.

Mannersdorf am Leithagebirge, Malištrof. Hrvati su u njemu zabilježeni već 1544. Kasnije, 1674, imaju većinu (HB 77). Posljednji koji je znao naš jezik umro je oko 1930. Od prezimena sam zabilježio: Gubier, Suk, Hango, Sollak, Karanitz, Tschürtz, Lukowitz, Sandruschitz, Gorgoschilitsch, Kuliha, Winkowitsch, Wernkum, Schumitz, Marschitz, Ingrisch, Kissitsch, Horvath, Kuschitz, Kainar, Walischovitsch, Ankowitsch, Zaba.

Mansdorf, Māštrof, u Marchfeldu. U početku 17. st. hrvatska je slaba trećina stanovnika (BH 94). Stanovnici tvrde da nitko ne zna naš jezik. Prezimena su tipično marchfeldska: Warenitsch, Magoschitz (= Markušić), Duitz, Türke, Suritsch, Kauschitz, Prinzjakowitsch, Pollaschak, Babitsch, Jurkowitsch, Zazkowitsch (= Čačković).

Margarethen am Moos, blizu pruge Beč-Bruck. Urbar iz 1551. pokazuje vrlo velik broj naših prezimena. Za drugog turskog pohoda selo je popaljeno pa je kasnije naseljavano iz Njemačke. Tu se 9. X 1848. zaustavio Jelačić na putu u Schwechat (HB 166/7).

Maria-Ellend, Jelent, između Fischamenda i Haslaua. Poznato proštenišće na Dunavu između Beča i Hainburga. Izvještaji o crkvenim pregledima kazuju da je ovo selo poslije 1529. bilo sasvim pusto i da ga je Wolf von Unverzagt podigao naselivši Hrvate. Ponekad su o svecima pozivani iz Brucka kapucini koji su vladali našim jezikom (HB 75/6). Da je mjesto bilo hrvatsko još u sredini 17. st., dokazuju matične knjige, koje se čuvaju od 1659. u samom Jelentu. Područje župe obuhvatalo je okolna sela, i prvih godina vidimo upisane vjernike iz mjesta s ove i s

one strane Dunava, na pr. Stanislaus Volarich iudex ex Regelsprun, Joan Kerbauacz ex Ellent, Krayachich ex Pandrof, Dragsits ex Hoszlau, Jurina ex Orisse, Konachich ex Hefflain, Panetsits ex Bogron, Mixits ex Zdihovo, Shimatouits ex Sharicza.

Evo popisa većine naših prezimena iz matičnih knjiga: Ambrossics, Bressich, Bugoly, Chincich, Czczolicz, Czecselits, Cecelitsch, Czokolits, Domitrouits, Dinitcs, Deritsch, Dimnik, Dovitsch, Donischitz, Dragssics, Duornik, Dvornik, Gerbavacz, Guscheritsch, Gustcheritz, Hertics, Hupich, Huschitz, Illitsch, Jurasch, Jadernitz, Jankowitsch, Joronitsch, Jelitz, Jurina, Karlouitscs, Karbauacz, Kerbauacz, Kebaz, Kniefaz, Koosz, Krayachich, Lovrin, Markovits, Martinovicz, Konachich, Koniar, Medvenicz, Menscharich, Milletits, Mixits, Madeschitz, Mallinar, Nikovits, Nericz, Novak, Panetsits, Peihko, Pilko, Poffit, Peteschitz, Pollaschak, Predenitsch, Palleschitz, Pakalovitz, Philipouits, Pinzolit, Rainitscs, Ruibenich, Rupitz, Rebacs, Robovits, Radovitz, Schoistaritz, Shutrics, Shimatouits, Steberich, Stibarich, Steinschitz, Sztanics, Szlonsskj, Tomitsch, Thonicz, Szinkouits, Sztipkouits, Türk, Tomschitz, Ulberich, Vakanits, Vehikoviz, Valentitz, Volarich, Vnuk, Vrankouitscs, Wergan, Wukuitsch, Witolitz, Wagowitz, Wertskovitz, Zwirschitz, Menschitsch, Linschitz, Jurkovits, Misslianovitsch, Panits, Jutrich, Schallicz, Mikolitsch, Janitsch, Bukowitsch,

Danas u Jelentu i Hazlavi, koji imaju zajedničko groblje, ima Tragschitz i Zinschitz. To su jedina prezimena potekla od onih starih (Dragssics i Chincics iz 1659.). Ostala nisu zastupljena u knjigama, a to su: Ferschitz, Rabitz, Horvath, Jurin, Marenitsch, Bognar, Krupitsch, Deuschitz, Maranitsch, Ponath. Preci tih ljudi doselili su se valjda kasnije, možda poslije katastrofe u 1683, koja je u Jelentu sigurno izbrisala mnoga hrvatska prezimena.

Neudorf, Nuovo selo, u sjev. Grad. Poznato je kao gotovo sasvim hrvatsko selo već 1659. Izbjegli je uništenje 1683. kao Bruck i Pandrof (HB 25). Danas je Novo selo jedno od najčvršćih naših naselja u Građišću.

U crkvenim knjigama zapisana su 1724. ova prezimena: Aminger, Bidits, Bakonich, Berger, Buda, Böck, Kaiser, Kraly, Badnyak, Belihart, Böhm, Bresich, Brumer, Bindisch (= Windisch), Bodler, Belanich, Bisschl, Boschek, Babonitsch, Bodja, Baidl, Bahr, Brandhofer, Bugnyar, Czottmann, Czwick, Csank, Czadilek, Csizmadia, Constanzer, Dikovich, Dimatovich, Dier, Diboki, Dedovich, Florijan, Gandim, Gruber, Gelics, Glogovacz, Gojakovich, Gerbavacz, Gutman, Horvath, Jakits, Kalinka, Kuzel, Knefacz, Kraly, Korlat, Kuzo, Kerzsanich, Kudlig, Kurits, Leszkovich, Ladich, Miletich, Marenich, Martinkowitsch, Milkovich, Malesich, Martinsits, Mimlić, Mersich, Oderics, Petrovich, Plankovich, Puzsar, Raab, Radits, Szrebernyak, Stibrich, Simatovich, Starsich, Simonich, Stefko, Sestanovics, Schiga, Szallopek, Urbanits, Vakanits, Windisch, Valdsich, Vertesich, Widits, Wittits, Vittich, Vidich, Vacz, Zsallacz, Ztojka.

Stotinu godina kasnije naći ćemo neka imena kojih prije, 1724. nije bilo: Kustrich, Jeszenkovih, Mikula, Vodnar, Windisch, Blaskovich, Kosz, Kotzian, Musich, Loncsar, Kovatsich, Domsich, Valentich, Reibach, Grebesich, Mladovich, Danesich, Mikulich, Vojnesich, Zubancsich, Jeladsich, Csanik, Peek, Krupich, Mathiasovich, Szinkovich, Czellesnyak, Laab, Lap, Scheer, Stergerich.

U ovom selu doživio je F. Kurelac priličnih neugodnosti. Razgovarajući u krčmi o nemirima 1848, reče, kao čovjek koji »Magjaru nikad prijatelj ne bio«, da će Hrvati ovaj put »Magjarom gaće podpalit« (Jačke XL). Netko ga je odao, i dobri Fran odleža u zatvoru 40 dana. Jedva se izvukao, jer je bilo i drugih optužbi. Da je na pr. nagovarao ljude da se hrvatske općine dopisuju između sebe svojim jezikom (Jačke XLVI).

Orth, Šari Grad, u Marchfeldu na Dunavu. O ovom mjestu napisao je desetnik Ludwig Robl spomen-knjigu, na temelju izvora koji su dotada bili sačuvani u dvorcu Orth. Po njemu, mjesto je stradalo 1529. i iste godine naseljavano je Hrvatima iz Bosne. Godine 1530. podigli su dio mjesta zvan i danas Kroatenzeile. Da je Hrvata u 16. st. bilo u znatnijem broju, dokazuje žalba da nemaju kapelana koji bi znao hrvatski jezik. Kasnije se spominje hrvatski kapelan Martin Kuschitz. Prilikom popisa stanovništva 1869. priznavala se gotovo polovina mjesta Hrvatima, 601 duša (BH 94).

Pallersdorf, hrv. Bizuoña, mađ. Bezenye, u Moš. Županiji. Za to selo I. Dobrović veli da je 1659. bilo čisto hrvatsko (St. D 32).

Pachfurt, blizu Brucka. U njemu je bilo malo Hrvata. Živa su još imena: Oderitsch, Bugnar, Gutdeutsch (= Skutarić), Migschitz.

Pama, Bielo selo, u sjev. Grad. U 16. i 17. st. svi su stanovnici Hrvati. Na pr. 1696. Nijemci su samo jedan ovčar i jedan mlinar. U 18. st. doseljeno je više Nijemaca. Danas je naš jezik u povlačenju. On se čuje i u krčmi. U crkvi se propovijeda i pjeva na našem jeziku, ali je sve manje ljudi koji ga razumiju. U školi se nastava vrši na njemačkom jeziku. (Allg. 1273).

Iz matične knjige ispisao sam umrle godine 1789. i 1790.: Pavissics, Buzsanics, Roth, Zidakovics, Kolenicsin, Pozsgay, Loncsar, Krenin, Kovacsics, Stanerin (= Steiner), Fabsics, Drisics, Nikin, Fatuly, Sztipkovics, Sztipkovicsin, Woldsics, Szankovics, Fobik. Burgany, Bergenich, Bidics, Derzsay, Safferics, Leszkovics, Tyran, Wuk, Limbek, Subanits, Petray, Schwartzin, Bartholics, Szlovinacz, Derpa, Krap, Pum, Markositz, Markusich, Rupics, Bugnar, Balerits, Mladosevicsin, Dikovics, Bukovics, Skerk, Sterk, Budkovics, Bindics, Pavisich.

Parndorf, Kurelac: Padendorf, hrv. Pandrof, u sjev. Grad. Ovo je najveće naše naselje u ovom kraju. Po statistici 1934. ima 1923 Hrvata i 809 Nijemaca. U 17. st. bilo je čisto hrvatsko selo. Izgleda da ga je uništenje 1683. mimoišlo (Allg. 330).

Prezimana su sačuvana, u matičnim knjigama, od kraja 17. st.: Andredl, Aplesich, Antolovich, Bobnisich, Bogner, Belihar, Bahi, Balasko-

vich, Busich, Bresich, Bach, Bokonski, Bolf, Babich, Balicz, Bensicz, Chetnik, Cvitanovicz, Czvitich, Debelyak, Dubicz, Dikovich, Duhovicz, Flaisz (Vide), Fritz (Pave), Flaisch, Felinger (Paval), Flisser, Fabsich, Glogovac, Gutman, Gerdenicz, Glavicz, Galenicz, Gordovich, Galovicz, Gutdeitz, Grebesich, Gojakovicz, Gorgosilics, Gregorich, Grabanovich, Hersich, Herzog, Ivancich, Ivankovich, Javornik, Jurkovich, Jusich, Haricz, Koncsak, Krisich, Kravarich, Krznovich, Klarich, Korlatovich, Krajsich, Korlath, Korelovich, Kovacsicz, Krnetich, Kranyec, Krepsich, Kramer, Kordovich, Lukesicz, Ladicz, Leskovich, Mikats, Milner, Martinsicz, Miletich, Minicz, Manecz, Milankovicz, Metlicz, Mikovitz, Mile-sich, Mladosevich, Meszar, Mramor, Markovich, Oplenitz, Pogacsar, Pach, Racz, Rogak, Raiter, Radovicz, Rogindics, Rogosich, Rozenperger, Roth, Ruskovich, Sutrich, Schij, Schnaider (danas: Šnäjdarovi), Smied, Starsich, Stergerich, Szankovich, Strugarich, Sutovich, Simonich, Sterk, Szlonyski, Shalacz, Skutaich, Saitz (danas: Zäjčevi), Stipkovich, Szor-man, Szucsich, Smid, Sharij (Šarni), Skaffarich, Skampich, Sorin, Szlo-vinyacz, Stipsich, Stoman (danas: Štomân), Turkovich, Tomisich, To-masich, Travich, Taicz, Textor, Turanskij, Uszkovich, Vukovich, Voine-sich, Vunetich, Voksanovich, Vichich, Vuketich, Wolff, Zajcich, Zelesko, Zorana, Zidar, Zovina.

Petronell, hrv. Petrlîn. Ovo trgovište leži na prostoru rimskog grada Carnuntum. Kako se nalazi na glavnom putu prema srednjoj Evropi, ono je u historiji dosta pretrpjelo. Pošto je 1529. bilo uništeno, naseljeno je Hrvatima. Iz izvještaja tamošnjeg župnika znamo da ih je bilo već dvije godine poslije katastrofe. Godine 1544. župnik je Martin Stefanich, za koga se zna da je znao »windisch und kroatisch«. Kasnije se u toj službi spominju Michael Stansich i Peter Kelemenovich, oba u 16. st. (HB 74). U urbaru petronelske gospoštije iz 1574. sačuvana su nam prezimena doseljenika i njihovih potomaka: Jury Wesziackh, Preotitsch, Thoman Speserics, Wuckhowicz, Gaspar Clomb, kojemu se otac zvao Petter Clomicz, Widinitsch, Nick Salapeckh, Mätzl Wossiackh, Soggo-litsch, Wosinagkh, Thainschütz, Andre Thumbschicz, Petschericz, Opla-nicz, Jakobobitsch, Jureditsch, Gereschitsch, Wärätschitsch, Wosnägkh, Jankowitsch, Gretschiez, Miladowitsch (Breu 118).

Mjesto je stradalo i 1619, kada ga je Bethlen Gabor zauzeo, a stanovništvo pobio, jer se nije htjelo predati. Godine 1679. harala je kuga. Ipak se naš živalj održao, što vidimo po prezimenima iz 1700. (Turko-witsch, Salaböck, Mädriaschütz, Radowitsch, Schesslitz, Schäwitsch, Loitsch, Wockhowitsch, Waschenäckh, Daritsch, Salleritsch) i iz činje-nica da se hrvatski župnici pojavljuju još u 18. st.: Matthäus Vitholovicz i Andreas Gospodicz (Breu 121, HB 75).

Danas se nađe još koje naše ime: Rupitsch, Simmonitsch, Mikula, Mildschich, Maschitz, Urban, Stanitz, Ferschits, Lukas-Moschitz, ali nas na ona iz 17. st. sjećaju samo Turkowitsch i Đurkowitsch, a na ona iz 16. st. nijedno. Ne smijemo zaboraviti da rečenim nedaćama dodamo pokolj od 1683, poslije čega su u mjestu naseljeni Nijemci.

Pischelsdorf, seoce na Leithi blizu Götzendorfa. Bilo je 1529. vjerojatno razoreno. U 17. st. Hrvati su bili u većini, a 1869. bilo ih je još 134, pored 201 Nijemca (HB 76, 172).

Pframa, hrv. Frāma, u Marchfeldu. Hrvati su imali većinu od 17. st. do sredine 19. st. (BH 95/6), što se slaže s pripovijedanjem Framljanina Johanna Stipernitza, rođenog oko 1880. Njegovi roditelji, i uopće njihova generacija govorili su još našim jezikom, njegova generacija vladala je njime samo pasivno, a treće koljeno nije ga više ni razumijevalo.

Pottendorf, sjeverno od Bečkog Novog Mjesta. Zna se da je 1558. župnik bio Hrvat. Petar Wellenitz izvještava 1569. da njemački župnik u Pottendorfu ne može vršiti svoju dužnost, jer većinu stanovništva sačinjavaju Hrvati.

Potzneusiedl, hrv. Lajtica, u sjevernom Gradišću na Leithi. U 17. st. žive u njemu sami Hrvati, s malim izuzecima: 1659. jedan luteran, a 1696. Nijemci su jedan ovčar i jedan tkač (Allg. 343). Sada nekoliko ljudi starijih od 40 godina znaju naš jezik. Mlađi ga nešto razumiju, ali ne govore njime, pa ni djeca dobrih Hrvata, koji žale ove promjene. Od hrvatstva ostat će samo nekoliko prezimena: Danneschitz, Bugnyar, Horvath, Ibanschitz, Malleschitz, Milletitch, Koos, Urban, Zelesnyak, Schimatovich, Wittich.

Ragendorf, Rajka, u Mošonjskoj županiji, imao je u 17. st. njem., hrv. i mađ. stanovništvo. Potkraj 19. st. već je ponijemčen (EM 261).

Rauchenwarth, jugoistočno od Schwechata. Da je ta općina bila pretežno hrvatska, pokazuje popis vinogradara iz 1630. Većina ih nosi naša prezimena (HB 76).

Regelsbrunn. Hrvati ga zovu Oštarija. U sredini 19. st. spominje literatura sasvim germanizirane Hrvate. Da je Hrvata tu bilo, pokazuje i sada nekoliko imena: Wogowitsch, Windisch, Ankowitsch, Watzko, Schuritz.

Sandorf, Čunovo, je prema vizitaciji iz 1659. mješovita, hrvatsko-njemačka općina (StD 33). Mjesto leži u Mađarskoj.

Scharndorf, hrv. Šarica, sjeverno od Brucka, blizu Dunava. Poslije turskog pohoda 1529. mjesto je ostalo sasvim razoreno i pusto. Podigli su ga Hrvati, ali ga Bočkajeve čete 1605. opet popale. Kasnije su ga morile kuga i kolera (1638, 1659, 1738, HB 335). Na hrvatsku prošlost podsjeća na groblju nekoliko prezimena: Loitsch, Wittolowitsch, Schlantz, Gogoditsch, Haidovatz (iz bliskog Rohrauna je Hajdin-Haydn), Ruppitsch, Mikola.

Schlosshof, uz rijeku March, imao je 1869. hrvatsku većinu: 530 Hrvata, pored 230 Nijemaca.

Schönabrunn leži usred Kapije naroda, pa je mnogo pretrpio od različitih zavojevača. Poslije razorenja 1529. naselili su ga većinom Hrvati. Bočkajeve čete popalile su seoce 1605. To isto učiniše i kuruci 1707.

Schönau na rijeci Triesting, sjeverozapadno od Bečkog Novog Mjesta, naseljen je u 16. st. gotovo samo Hrvatima (Breu 142). Direktor gimnazije u Brucku, dr Ninger, saopćio mi je da ondje i sad padaju u oči brojna naša prezimena.

Seefeld je smješten sjeverno od Beča uz granicu prema ČSR. Hrvati se u njemu spominju 1650. Tu je 1664. kao sudac živio Matthias Wogritsch (BH 144).

Simonsdorf, sjeverno od Stockeraua. Tu su Hrvati bili brojčano dosta jaki. To se vidi po tome što 1576. traže svećenika koji bi znao naš jezik (Slovanska stěhovani 201).

Sommerein, hrv. Sumaraj, leži na obroncima Lajtanskog gorja blizu Brucka. Turci su ga 1529. razorili, a stanovništvo pobili ili odveli u ropstvo. S Hrvatima doselio se i glagoljaš Ivan Gaistuschtz, koji nije znao ni njemački ni latinski. S malobrojnim Nijemcima sporazumijevao se preko tumača. Od Hrvata je ostalo malo, jer što nije pokosila kuga 1679, to su uništili Turci 4 godine kasnije. Ostatak su imena: Zwirschtz, Pallin, Mogaritz, Karanitsch, Binderitz, Wurschtz, Petrasch.

Steinabrunn, sjeverno od Stockeraua, naseljen je Hrvatima 1543. Oblizna šuma zvala se u 18. st. Krawathenschliechten (BH 144).

Sterndorf, sjeverno od Stockeraua, bio je naseljen Hrvatima. Tu se 1569. spominje hrv. svećenik Thomas Zwetschko.

Streitdorf, sjeverno od Stockeraua, naseljen je 1543, zajedno s Steinabrunnom. Stanovnike Streitdorfa nazivaju susjedni Nijemci Hrvatima, iako samo nekoliko hrvatskih prezimena podsjeća na hrvatsku prošlost toga sela (Breu 141).

Teesdorf, između Badena i Bečkog Novog Mjesta, naseljen je 1573. gotovo isključivo Hrvatima (Breu 141).

Trumau, istočno od Badena, ima 1573. gotovo samo hrvatske stanovnike. U selu su živjela samo tri do četiri Nijemca (Breu 141).

Ungarisch-Altenburg, hrv. Stari grad, nalazi se u Mošonjskoj županiji blizu Dunava. U njemu je u 18. stoljeću zabilježena neznatnija manjina Hrvata.

Wagram u Marchfeldu. Imao je u početku 17. st. napola hrvatsko stanovništvo (BH 94). Gyurikovits ga u sredini 19. st. ubraja u sela u kojima žive Hrvati (Gyur. 17). Danas je naša riječ u njemu izumrla. Ostala su imena: Windisch, Sabeditsch, Rosenitsch, Sutritsch, Duitz, Suritsch, Tankowitsch, Spellitz, Janeschitz.

Wildungsmauer, hrv. Nevrln, leži na putu iz Beča u Bratislavu nešto poviše Dunava, s divnim pogledom na Marchfeld. Ne znam kada su se naši doselili ni kad su izumrli. Da ih je bilo, dokazuju imena: Ferschtz, Goliasch, Watzko, Vock, Wogowitsch, Schlanitz, Loitsch, Lugschtz, Domschtz.

Wilfleinsdorf, Bilištrof, 4 km zapadno od Brucka, bio je 1542. hrvatski. Premda su u 17. st. pored Turaka harale i kuge, stanovništvo je

ostalo u većini hrvatsko. Još u početku 18. st. ne dopuštaju Bilištrofci da se propovijeda njemački. To znamo iz župnikove žalbe (HB 77). Danas, osim nekoliko prezimena (Horvath, Krall, Massnovich, Okrinovich, Bratsch, Mikesch, Kovacsics, Ruppitsch, Köglowitsch, Gogoditsch, Trabitsch, Karlowitsch, Steinschütz), ništa ne podsjeća na njegovu hrvatsku prošlost. Jedina uspomena je činjenica da Bručani stanovnike Wilfleinsdorfa nazivaju »Krowodn«.

Wolfsthal, Vučjak, bio je 1529. razoren i po svoj prilici naseljen Hrvatima, ali ih u početku 18. st. nalazimo tek nekoliko (HB 78).

Zwerndorf u Marchefeldu imao je sredinom 19. st. 411 Hrvata pored 155 Nijemaca (BH 96).

Zwölfaxing je naselje nešto južno od Schwechata. U 17. st. nešto manje od polovine stanovništva bilo je hrvatsko.

HRVATSKA NASELJA UZ RIJEKU MORAVU (MARCH)

Struja naših izbjeglica u Ugarskoj nije se zaustavila pred Dunavom nego je prešla preko njega i naselila neka mjesta u današnjoj Slovačkoj, blizu Bratislave. Postojala su tu dva skupa naših naselja: čakavska zapadno i kajkavska istočno od Bratislave.

Čakavski skup vezan je po jeziku pa onda valjda i po porijeklu s izbjeglicama u sjevernom Gradišću i Donjoj Austriji. *Lamač*, *Bistrica* i *Mast* već su poslovačeni. U XVIII stoljeću bila su ova sela još hrvatska, što dokazuje Protokol požunske male braće. Naš jezik živio je tu sigurno duže, jer je u Lamaču jedan starac znao hrvatski još u dvadesetim godinama našeg stoljeća.

Djevinska Nova Ves, hrv. Nuovo selo, leži na obali rijeke March, koja je odvaja od naših bivših naseobina u Marchfeldu. Prema popisu od 1910. brojilo je 2900 stanovnika, većinom Hrvata, a 1919. popisano je 2477 Slovaka pored nešto Mađara, Nijemaca i drugih narodnosti. Hrvati se u tom popisu ne spominju. Važny, koji je dao opsežan rad o govoru ovoga mjesta, tvrdi u dvadesetim godinama da su 80% tih Slovaka zapravo Hrvati. Čak su i školska djeca govorila našim jezikom. Ljudi su se u to doba služili hrvatskim jezikom u porodici i u saobraćaju sa susjedima, ali su govorili dobro i slovački.

Dubravka, hrv. Dubrava, jače je otuđena. Važny je ustanovio da je još polovina hrvatskih porodica upotrebljavala materinski jezik.

Ovdje se može spomenuti i *Djevin*, hrv. Tibanj, o kojemu se u Vizitaciji biskupa Jurja Draškovića 1654. kaže da je naseljen Hrvatima i Nijemcima. Prije ovoga rata bilo je tu samo Nijemaca i Slovaka. Važny navodi da su Hrvati u Djevin došli 1544, a u Lamač 1580 (ČN 123–125).

Sjeverozapadno od Bratislave, staroga Požuna, bili su naseljeni kajkavci u Hrvatskom Grobu, Velikim i Malim Šenkvicama.

Hrv. Grob spominje se kao hrvatsko naselje 1553. Naše izbjeglice doveo je palatin Illeshazy. Da je ovdje živa naša svijest, iznosi Handl 1958,² iako Važny tvrdi da je u dvadesetim godinama mlada generacija govorila bolje slovački nego hrvatski. Na hrvatski govor ovoga mjesta osvrnut ćemo se kasnije.

Velike Šenkvice naseljene su poslije pada Kostajnice oko 1550. U *Male Šenkvice* i *Šarfiju* došli su Hrvati oko 1580. iz okolice Siska (Pod. 111–113).

I u Moravskoj su naša naselja bila okupljena na dva mjesta. Jedna su bila smještena zapadno od Mikulova uz austrijsku granicu. Druga su ležala istočno od toga trgovišta, također uz granicu. Ova su prije I svjetskog rata pripadala Donjoj Austriji, a pripojena su ČSR poslije sloma Monarhije.

Zapadnom skupu pripadaju *Frelištof*, *Dobre Pole* i *Nova Prerava*.

Najveći je *Frelištof*, koji je u 70-im godinama imao preko 1000 stanovnika. Oni su gotovo svi govorili hrvatski i češki. Ipak se već od kraja XVIII stoljeća propovijedala u crkvi na češkom jeziku. Karakteristična prezimena su na pr. *Sićan* (*Szichan*), *Dragišić*, *Kunović*, *Matković*, *Kuzmić*, *Vranetić*, *Kozlović* i, nadalje, *Slunjski*. Potkraj XVIII st. zabilježeni su *Krupići*, *Kulešići*, *Bosnići* i *Babići*.

Dobre Pole imalo je u isto vrijeme oko 800 žitelja, od toga 3/4 Hrvata. Kako je u selu živjelo i Nijemaca, znali su Dobropoljci tri jezika. Kao i *Frelištofci* kupovali su crkvene knjige na proštenjima u Ugarskoj. U nekoliko kuća nalazila se u *Milčetićevo* vrijeme *Bogovićeve* *Hisa zlata*, koja se u Šopronu preštamovala od polovine XVIII st. I ovdje se ističe prezime *Slunjski* pa *Sić* (ili *Sićan*), *Andrešić*, *Grandić*, *Vranešić*. Zanimljiva su brojna imena na -ović: *Ratković*, *Matković*, *Malinković* i dr.

Nova Prerava je nešto manja od *Dobrog Polja*. Žitelji su bili sami Hrvati. Usprkos toj činjenici učilo se u školi samo na njemačkom, na što su se *Preravčani* žalili bez uspjeha. U crkvi se pjevalo češki, a samo se ispovijedalo na našem jeziku.

Po govoru su sva tri sela srodna s podunavskim Hrvatima. Postoji tradicija, da ih je naselio *Krsto Teuffenbach* 1584. (HN 7–37).

Bischofswarth, *Oberthemenau* i *Untert Themenau* su sela koja su poslije I svjetskog rata pripala ČSR pa se sada službeno zovu *Hlohovec*, *Poštornja* i *Nova Ves*. *Milčetić* ih naziva češkim imenima.

U *Hlohovcu* u njegovo vrijeme samo su stari ljudi znali naš jezik, ostali su bili poslovačeni, a bilo je i pravih Slovaka. Po jeziku je i ovo selo pripadalo podunavskim čakavcima. I ovdje se ističe prezime *Slunjski*, a i ona na -ović, na pr. *Fabičević*, *Klimović*, *Denković*, *Klinović*, *Tomanković*.

² *Chorvatski Grob*, Matica, VIII, 1958, Zagreb.

U *Poštornji*, većem mjestu od oko 2500 stanovnika, svi su potkraj prošlog stoljeća govorili slovački. Hrvatskoga jezika Milčetić nije našao ni u *Novoj Vesi*. Zanimljivo je da su se u to vrijeme Novovesci selili u okolicu Bjelovara, ali ne kao Hrvati nego kao Slovaci (HN 61–76).

Ove naše naseobine u Moravskoj vezane su bile s podunavskim Hrvatima tankim lancem naselja uz austrijsko-slovačku granicu. Idući od juga, možemo navesti *Baumgarten*, *Mannersdorf* (an der March), *Drösing*, *Hohenau*, *Bernhartstal* (Bid 382, 383).

Uz ta naselja Hursky spominje *Jedenspeigen*, *Sierndorf*, *Ringelsdorf*, *Rabensburg*, *Grub an der March*, *Ebenthal*, *Dürnkrut*, *Niederabsdorf* (Slovanska stěhovani 199).

Naših ljudi moralo je biti i s druge strane granice, u Slovačkoj. Šembera spominje hrvatska prezimena oko Breclave: u *Staroj Breclavi*, *Kosticama* i *Lanzhotu* (O Slovanech 167). Schultes iznosi da je naš elemenat u selima Hohenau i Rabensburg gotovo nestao u toku 17. st., ali je između 1668. i 1680. obnovljen doseljavanjem iz Ugarske, što ovdje znači iz Slovačke (Deutsch-slaw. Nachbarschaft 13).

Istražujući slovački govor u okolini *Ugarske Vesi*, *Dimburka*, *Hoštetne* i *Malacke*, uočavao je J. Karasek mnogo naših prezimena, na pr. Surovič, Jankovič, Doržič, Balšič (Bavšič), Rajšič. Ona su povezana s imenima na desnoj obali Morave, u spomenutom *Mannersdorfu*: Minkovič, Sukovič, Tevič, Doršič, Reischütz (Rajšič). Načelnik ga je obavijestio da su ta prezimena kod njih poznata od 17. st. i da stanovnike sela nazivaju *Kroboten* (Poštorná 5 i 6).

ŽIVOT U NOVOJ DOMOVINI

Kako ćemo vidjeti, jezik stanovništva Male Hrvatske ukazuje da su im preci doseljeni iz čakavskih krajeva. Koji su to čakavski krajevi, teško je reći. Dosada ne raspolažemo s mnogo podataka iz arhiva, a tradicije gotovo nema. Poznato je da su iseljenici koji su 1532. i 1533. otišli u Štajersku i bečku okolicu potjecali sa zemljišta oko Otočca i Kupe. Dio naših ljudi iseljenih od 1565. do 1579. nastanio se u Marchfeldu i oko Bratislave. Oni su potjecali od Kladuše, Steničnjaka, Slunja, Primišlja, Krstinje i okolnih krajeva (MU 8, 9). S tim se slaže češća pojava prezimena Slunjski (Szlonskj) i Krbavac (Kerbauacz) u tim krajevima. U spomen-knjizi mjesta Orth zabilježeno je da je selo 1529. jako stradalo od Turaka i da je gotovo sasvim opustošeni kraj naseljavan bjeguncima iz Bosne i Hrvatske (BH 92). Poznato je da Nijemci Hrvate u sjevernom Gradišću zovu *Wasserkroaten* (Vosakrovodn), što bi moglo pokazivati vezu s Bosnom. Bjegunci nisu morali doći ravno iz Bosne, koja je onda ležala dalje na jugoistoku, nego je kraj oko Une mogao

biti jedna etapa u njihovom bježanju pred neprijateljem. Sasvim u primorju ne moramo tražiti staru postojbinu doseljenika unatoč talijanizacijama (ošarija, guštierna, cimator, peljat, škuro i t. d.), jer se oni upotrebljavaju i danas u Prigorju i oko Karlovca.

Među Hrvatima našao se i pokojni Slovenac, što pokazuje prezime Windisch, na koje češće nailazimo u svim selima toga područja. Tako je 1578. u Rohrauu župnikovao Johann Merschek iz grofovije Gorice (Bir. 53). U matičnim knjigama u Gieci spominje se 1827. Preschern, a u Maria-Ellendu oženio se u veljači 1662. neki »Vnuk a Petouio« Hrvaticom Guscherich, kako kazuje maria-ellendska matica ženjenih.

Mala Hrvatska prostirala se na plodnom zemljištu, koje se i danas smatra austrijskom žitnicom. To je nizina s jedne i druge strane Dunava, gdje pšenica uspijeva kao u Vojvodini. Naši su u te krajeve dolazili kao seljaci da obrađuju tuđu, plemićku zemlju. Zato u gradovima Brucku, Marcheggu i Hainburgu Hrvata nije nikad bilo u većem broju. Uostalom Bruck nije bio razrušen. I sad to mjestance s manje od deset tisuća stanovnika rese djelomično sačuvane zidine, visoke kule i široki opkopi u kojima su sada smješteni gradski vrtovi. Naši su došli kao zemljoradnici pa su to i ostali. Koji se Hrvat preselio u grad, izgubio je svoju narodnost. U Brucku ima ljudi s našim prezimenima, ali se ne osjećaju Hrvatima. Tako je sigurno bilo i u prošlosti. Može se reći da su od obrazovanih ljudi mogli sačuvati svoju narodnost samo učitelji i svećenici, jer su živjeli u hrvatskim selima sa svojim narodom. U rukama učitelja i svećenika, naročito ovih posljednjih, bio je kulturni život naših izbjeglica. Svećenici bili su čuvari jezika i običaja. Oni su izdavali, većinom u Šopronu, najpotrebnije crkvene knjige još od sredine XVIII stoljeća. U tuđoj sredini gubio se jezik već u drugoj generaciji. Seljaci su se po svoj prilici bavili i kirijašenjem onako kako su to radili djedovi današnjih Pandrofaca, koji su bili poznati po svojim brzim konjima i trgovačkim sposobnostima. Kod susjednih Nijemaca postojalo je mišljenje da su Hrvati bolji trgovci od Židova. Oni su to izrazili na svoj način – da su Hrvati gori od Židova. Rado su trgovale i siromašnije Pandrofke, koje su sa svojim velikim zavežljajima (culima) tekstila na leđima bile poznate od Beča do Bratislave pa i dalje. Pandrofske »cularice« mogao je čovjek prepoznati po crnim čizmama, modroj pregači i tamnom rupcu. Kirijaši su u ono vrijeme putovali do Trsta i do Hrvatske, pa su i oni imali udjela u održavanju veze sa starom postojbinom. U selima koja su sačuvala hrvatski karakter, znatan dio stanovništva ostavio je poljoprivredu i živi, kao i okolni Nijemci, od druge privredne djelatnosti. Najviše ih radi u Beču, u tvornicama ili kao zidari. Krajem tjedna, kada idu kućama, čuje se u vlaku i naš jezik. Obrazovani Hrvati morali su se gubiti u tuđinskim gradovima, osim svećenika koji su ostajali u hrvatskim selima. Većinom su se školovali u Šopronu. Tako je iz Hofa potekao biskup Mihovil Dwornikowitsch. Čuveni učenjak Pavao Wesdin bio je također rodom iz istog, hrvatskog sela. Rodio se 1748. U hofskoj crkvi se i danas može vidjeti

njegova slika. Naši su se uzdizali i na drugim područjima. U 17. stoljeću spominju se u Hofu pukovnici Georg Radimilowitsch i Johan Gusse-nitsch, za koje se izrijeком veli da su bili Hrvati (HB 77, 153).

Iseljenici su u novu domovinu presadili sve ono što je sačinjavalo njihov život: jezik, običaje, organizaciju porodice, pjesme, nošnju itd. U selima u kojima je sačuvan jezik, žive još i običaji i pjesme i nošnja. Uz moderne melodije i strane tekstove često se čuju narodne pjesme. U Pandrofu i Novom selu stariji ljudi čuvaju još uvijek nošnju. U početku 19. st. bila je sačuvana i u Marchfeldu. U kući dra Aichingera u Gross-Enzersdorfu čuva se slika iz 1825., na kojoj kraj Gospinog stupa stoje Hrvat i Hrvatica u slikovitoj narodnoj nošnji (BH 106). Gyuriko-vits izvješćuje u polovini 19. st. da Hrvati u Marchfeldu imaju staru nošnju. Muški nose kabanice od bijelog sukna, modre hlače i dolamu (Dolmen) po ugarskoj modi, a djevojke oblače uplećak (Schnürrbrust). U Orthu je nošnja nestala u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća (BH 107). Da je postojalo nešto nalik na zadrugu, može se zaključiti iz ženidbenog ugovora Matije Angowitscha iz Ortha, u kojem se 1792. ističe da su mladi u kući do smrti sluge starih, što znači da je najstariji član porodice vršio vlast do smrti. Običaji Nijemaca bili su u tom pogledu drukčiji (BH 102).

Razumije se da su se naši ljudi u krugu porodice služili svojim mate-rinskim jezikom, čakavštinom. Za čuvanje narodnosti bilo je važno koji se jezik upotrebljavao u crkvi. I danas u tom pogledu mnogo za-visi od toga da li »gospodîn« propovijeda na našem ili na njemačkom jeziku. Čvrsti Hrvati su toga svjesni i zato ljubomorno paze na to kad će se u mješovitim općinama upotrebljavati jedan, a kad drugi jezik, kad će biti čija »štuola«. Naših svećenika je bilo već u prvim danima seobe. Tako se 1520. javljaju naši franjevci u okolici Bratislave (StD 19). Nekoliko godina nakon doseljenja župnikuju u hrvatskim selima naši svećenici, koji su po svoj prilici došli zajedno s pastvom. Tako vizitacija 1544. nalazi u Hofu Hrvata Sigmunda Wartolowicza, u Man-nersdorfu Nikolu Glogowicza, u Sommereinu Johannesu Gaistuschtza. Da su postojale veze između nove i stare postojbine, dokazuje slučaj u Wilfleinsdorfu. Kad je ondje 1542. umro hrvatski svećenik, bilo je predloženo da se to mjesto popuni čovjekom iz Zagrebačke biskupije (Bid 385). Većina hrvatskih svećenika nije znala njemačkog jezika. Wartolowicz i Gaistuschtz nisu znali ni njemački ni latinski jezik, dok je Nikola Glogowicz u Mannersdorfu propovijedao i hrvatski i njemački (HB 76,77). U pisanju imena služili su se svećenici, i oni koji su znali latinski, načinom uobičajenim tada u Hrvatskoj. Evo nekoliko primjera iz maria-elendske matice, koju je 1659. vodio Gregorius Brinowedski: Shutrics, Volarich, Tossits, Krayachich. On piše i njemačka imena na isti način: Suorczperger, Szulcz, Shnaider. Bilježio je ono što je čuo i kod Hrvata i kod Nijemaca jednako. U njemačkom narječju toga kraja izgovara se *a* kao *o* pa župnik naselje Haslau zapisuje Hoszlau, a Wa-gram mu je Bogron (Panetsits ex Bogron).

U prvo vrijeme vodile su vlasti računa o tome da Hrvati imaju svoje svećenike. Kralj Ferdinand nalaže 1542. da se crkveni poslovi u Petronellu i Scharndorfu vrše na njemačkom i hrvatskom jeziku. Radi toga treba da uz župnika Nijemca bude i drugi svećenik, Hrvat (HB 75). Ipak se dogadalo da je u hrvatskim župama radio njemački svećenik. Tako Petar Wellenitz javlja 1569. da je u hrvatskom Pottendorfu župnik Nijemac i da ne može vršiti službu. Slično je bilo u Mannersdorfu, koji je bio mješovit. Kad bi svećenik završio njemačku propovijed, čitalo bi se evanđelje na hrvatskom jeziku. U Hofu je bilo obratno. Ondje se propovijedalo na našem jeziku, a njemačkoj manjini čitao bi iz Biblije neki kolar (Bren 142/3).

U 16. st. širio se u ovom kraju protestantizam. Izgleda da Hrvati nisu uz njega pristajali u većem broju. Među župama za koje se zna da su bile pretežno prišle novoj vjeri, nema čisto hrvatskih sela. Izgleda da su doseljenici ostajali katolici. Pod kraj 16. st. vodi se žestoka borba u Mannersdorfu između Hrvata katolika i Nijemaca protestanta. Hrvati traže katoličkog svećenika, koga Nijemci ne će. Kasnije katolički svećenik bude otpušten, ali on se ne pokorava. Kad je nekoliko godina poslije toga vlastelin von Polheim zatvorio crkvu, tražili su Hrvati da sudac intervenira. Ovaj je naredio da se molitelji istjeraju iz ureda batinom (HB 85, 158/9). Komisija koja je iz jednog sela uklonila nekatoličkog propovjednika javlja 1628. da bi se članovi komisije morali bojati protestanata, kad ih ne bi štitili katolici Hrvati, kojih se nekatolici plaše (BH 103). Bit će da je i među Hrvatima bilo ponekad pristajanja uz novu nauku. Bilištrofski Hrvati ustali su protiv toga da od njih ode Mihovil Stanešić, koji je bio na glasu da je heretik. Oni su napadali njegovog nasljednika predbacujući mu različite mane, iako je bio katolik (HB 77).

NESTAJANJE HRVATA

Iako je car 1572. izdao tajni nalog da se Hrvati ne uzimaju u mjesnu vlast ne bi li tako njihov položaj oslabio, prilike se nisu znatno promijenile. Jedan od razloga je i to što su se Hrvati počeli vraćati u domovinu. Osjetili su da se prema njima vodi neprijateljska politika, a i opće stanje se promijenilo: u kršćansko-turskim odnosima nastupilo je zatišje. Kolika je kod nekih naših ljudi bila želja da se vrate kući, vidi se iz izvještaja papinskog nuncija Malespine iz 1580, koji veli da su se cijele čete Hrvata pokrenule da se vrate u domovinu kad se pročulo da nadvojvoda Karlo sprema pohod na Turke (Bid 386). Zbog svega toga počelo se plemstvo u Donjoj Austriji bojati da će ostati bez radne snage pa je promijenilo svoje držanje i odnosilo se prema Hrvatima prijateljskije (BH 102). Razumije se da se nije provodila preporuka o diskriminaciji u postavljanju sudaca, savjetnika i porotnika. Tako se na pr. spominje u Petronellu 1589. sudac Nikola Prebeditz, a od 1625. do

1638. vršio je ondje tu dužnost neki T. Verzetnitsch (HB 75). U maticu umrlih u Maria-Ellendu unesen je 1659. Stanislaus Volarich iudex ex Regelsprun.

Premda su Hrvati u Maloj Hrvatskoj gusto naseljeni, sačinjavaju većinu stanovništva, imaju svojih svećenika, a ponekad i svojih mjesnih vlasti, oni se ipak počinju priučavati njemačkom jeziku. To se događa najprije na periferiji, našeg naselja, gdje je dodir s Nijemcima potrebni i češći. Tu su naši ljudi bili jače izvrgnuti utjecaju protestanata pa je primanje nove vjere možda jedan od razloga što se 1627. o Landeggu izvješćuje da ondje živi 148 nekatolika po narodnosti Hrvata, koji znaju njemački ne samo govoriti nego i pisati. U Groissenbrunnu, koji također leži na kraju naših naselja, u Marchfeldu, ustanovio je 1697. župnik da Hrvati dobro znaju njemački osim dviju žena (Breu 131, BH 97). Taj proces učenja njemačkog jezika nije išao brzo. Trebalo je proći stotinu i više godina do tih vijesti o poznavanju jezika nove domovine. Bez sumnje je ponjemčivanje ubrzalo djelovanje Marije Terezije i njenih nasljednika, kad se hrvatski jezik počeo goniti iz crkve i škole.

U proganjanju našeg jezika isticao se bečki nadbiskup grof Siegmund Kollonitsch (1716–1781). On je u hrvatskim župama zaveo njemački red. Da što prije postigne svoj cilj, tj. da što prije zatre hrvatski jezik svojih vjernika, služio se nadbiskup upravo drastičnim sredstvima, dostojnim novije historije. U Maria-Ellendu na pr. javno je spalio hrvatsko evanđelje i svojim rukama razvalio oltar koji su Hrvati bili podigli na groblju da bi imali posvećeno mjesto gdje bi se mogle vršiti molitve na hrvatskom jeziku, jer su iz crkve bile prognane. Biskup nije trpio ni to da se u crkvi i u procesijama pjevaju pjesme na našem jeziku, a zabranjivao je hrvatsku molitvu čak i na sprovodima. Razumije se da su i propovijedi morale biti njemačke (Bid 390).

Hrvati su se tim zabranama odupirali, i one se nisu svuda mogle provoditi. Tako je u istom Maria-Ellendu odredba da se pjevati i moliti naglas smije samo na njemačkom jeziku morala biti obnovljena ubrzo poslije toga, 1765, ali je i tada izazvala veliko uzbuđenje. Crkvene vlasti pokušale su umiriti duhove time što su dopustili da se o pojedinih svecima pozivaju hrvatski fratri iz samostana kapucina u Brucku. Ovi bi službu vršili na našem jeziku i pomogli u ispovjedaonici (Bid 391). I na sjevernoj obali Dunava naišlo je gonjenje našeg jezika iz crkve na teškoće. Najjači je bio otpor u Haringseeu i Engelhartstetenu. U Haringseeu bunio se 1782. župnik Martin Prossenitsch. On se, usprkos zabrani, u crkvi služio hrvatskim jezikom, a od učitelja je tražio da na misi pjeva hrvatski. Dvorska kancelarija u Beču zahtijevala je od župnika da prestane »s huškanjem« koje je stvorilo u selu nezgodne prilike. Kako nije ništa postizala, popustila je i 1784. odredila da se, bez smanjivanja njemačkih propovijedi, u određene dane s propovjedaonice smije čuti i naša riječ. Sukobi između Hrvata i Nijemaca, kojih je bilo u selu pola manje nego Hrvata, otklonjeni su tek iduće godine kad je

Prossenitsch bio premješten. U Loimersdorfu protestirala je općina iznoseći da između 900 seljana ima jedva 50 koji se za nevolju znaju izraziti na njemačkom jeziku. Općina je zemaljskoj vladi podnijela molbu da se hrvatska propovijed dopusti dotle dok se omladina u školi ne priuči njemačkom jeziku. Vlada je donijela privremeno rješenje koje je produživala svake 3. godine. Ono se sastojalo u tome da se služba vršila na oba jezika (Bid 392).

Gyurikovits u sredini 19. st. iznosi da marchfeldski Hrvati, kojih je po njemu bilo oko 4000, govore njemački, ali da se zna da su prije pedesetak godina za Josipa II bili prisiljeni da prime taj jezik. Na istom mjestu pripovijeda Gyurikovits o neugodnostima kojima je bio izložen zato što se uputio u Marchfeld da se interesira za Hrvate. Nije doduše sjedio u zatvoru kao njegov suvremenik Kurelac, koji je u zapadnoj Mađarskoj bio zatvoren 40 dana što je, među ostalim, preporučivao hrvatskim općinama da se u međusobnom dopisivanju služe hrvatskim jezikom. Prilike su bile slične s obje strane Lajte i Morave (HB 76, BH 106, Gyur. FK XLVI).

Razumljivo je da su Hrvati voljeli svoj jezik i čuvali ga i da ih je smetalo kad bi dobili svećenika koji nije znao njihov govor. Tako se u 17. st. žale Orćani što nemaju kapelana koji bi znao hrvatski. Ponegdje su ljubomorno branili svoje običaje. U Wilfleinsdorfu propovijedao je u početku 18. st. neki Kauschitz hrvatski. Po zapovijedi desetnikovoj održao je jednoč njemačku propovijed. Zbog toga ga je općinska vlast grubo napala, kako se Kauschitz tuži u pismu nadbiskupskoj konzistoriji. Energično su se uvođenju njemačkog jezika u crkvu odupirali i u drugim mjestima. U Engelhartstettenu nastala je 1794. gužva kad su Nijemci htjeli uvesti da se u crkvi pjeva na njemačkom jeziku.

U Hofu an der March postavljen je za Marije Terezije 1740. za župnika Nijemac Reichert. Tamošnji Hrvati protivili su se tome i napali župnika otvoreno. Nato je u selo poslan odred konjice, koji je zatvorio i kaznio pokretača nemira, nekog Dvornikovića. Otada njemački svećenici koji su službovali u Hofu, nisu imali neprilika. Doduše bili su mudri pa su se s Hrvatima nagađili. Držali su hrvatskog kapelana, koji je primao ispovijed i u takozvana sveta doba čitao evanđelje na našem jeziku. Ali u toku vremena bila je upotreba hrvatskog jezika dalje ograničavana, i evanđelje se čitalo na našem jeziku samo jedamput na godinu: na jutarnjoj misi prvog dana Božića. Taj običaj se održao najdalje i u drugim hrvatskim općinama u Donjoj Austriji (Bid 390).

Kad vidimo tu borbenost, nećemo se čuditi da se u Deutsch-Altenburgu na Veliku gospu propovijedalo na našem jeziku sve do kraja 19 st. (HB 76, BH 105/6, Gyur. 18). Ljubav naših ljudi prema svom jeziku pokazuju i rukopisni molitvenici kojima su se služili nemajući dovoljno štampanih. Činjenica da su se molitvenici morali prepisivati, optužuje one koji su Hrvatima branili najosnovnije pravo koje čovjek može da ima – da se bar u intimnim manifestacijama, kao što je molitva, služi

materinskim jezikom. Takav molitvenik sačuvao se iz sela Engelhartstetten, hrv. Poturna. Pisan je čitko, sivom i crvenom tintom, starim pravopisom, uobičajenim gradišćanskim jezikom. Izgleda da ga je pisao »Szime Kral is Podurna« 1846. S vremenom je dospio u Pandrof. gdje ga je pronašao Ivan Vukovich, poznati muzički javni radnik.

Nastojanje vlasti, vrijeme i okolnosti učinile su svoje i naš jezik sve je više nestajao u Donjoj Austriji. U Mannersdorfu živio je oko 1930. god. starac od 80 godina koji je lijepo znao naš jezik. Izjavio je da je u njegovu djetinjstvu pola sela govorilo kao on. Onda su se ljudi »začeli sramovat«, valjda pod utjecajem jačeg dodira s Bečom, pojačane propagande za njemački jezik itd. U Marchfeldu bilo je stanje slično. Kad sam ondje u bivšim hrvatskim selima 1955. tražio ostatke našeg jezika, ispričavali su se ljudi što ne znaju hrvatski, i upućivali me uvijek u susjedno selo, gdje »još i djeca govore hrvatski«. Počeo sam u Loimersdorfu, gdje su me uputili u Pframu. Odatle su me poslali u Engelhartstetten. Ovdje sam doznao da će biti najbolje da odem u Loimersdorf, gdje sam traganje započeo. Sad mi je bilo jasno kako stoji s našim jezikom u Marchfeldu. Stariji ljudi znaju još nešto. Rječnik im je još dosta bogat, ali u oblicima nemaju sigurnosti. Po njihovu kazivanju djedovi su im još govorili hrvatski. To znači da je Gyurikovich imao loše informacije kad je u sredini 19. st. tvrdio da marchfeldski Hrvati govore njemački. To se može razumjeti, jer sam nije smio mnogo zalaziti u sela, a informatori su valjda iskrivljavali istinu u skladu sa željama tadašnjih vlasti.

Usprkos nastojanju vlasti da se naši ljudi ponijemče, oni su se u nekim mjestima održali vrlo dugo, duboko u 19. st., a neka mjesta su i danas naša. Na opće smanjenje stanovništva u tim krajevima utjecali su mnogi ratovi i pošasti. Osim Turaka, koji su tuda palili i ubijali dvaput, trpio je ovaj narod provale Mađara u početku 17. i 18. st. (Bocskaya i kuruce). Za 30-godišnjeg rata haraćili su i Česi, i Švedi, i Valoni. Uzgred možemo spomenuti da je i Jelačić ratovao na ovom području. Kuga je harala osobito 1638, 1659, 1738, a kolera je zabilježena još 1831/32. (HB 235). Pada u oči da su se Hrvati sačuvali u Marchfeldu i u nekim selima uz rijeku Lajtu, dok su drugi gotovo nestali. Hrvatsku većinu pokazuje popis od 1869. u nizu sela u Marchfeldu: Orth (429 Hrvata prema 630 Nijemaca), Essling (588-153), Eckartsau (768-466), Schlosshof (530-230), Marchegg (373-145), Zwerndorf (411-155), onda Loimersdorf, Pframa, Breitstetten (BH 96). Hof i Au uz Lajtu imaju 1696. gotovo čitavo hrvatsko naselje. U sjevernom Gradišću bila su čisto naša sela: Pama i Potzneusiedl do 1696, Parndorf, Neudorf i Gattendorf do 1821.

Prijelom u povijesti Male Hrvatske označuje 1683, tj. druga provala Turaka. Turske snage kretale su se desnom obalom Dunava uništavajući na svom putu sve živo. Sela su bila popaljena, stanovništvo uništeno. Računa se da je u Donjoj Austriji ubijeno 30.000, a odveno u ropstvo 40.000 stanovnika (HB 94). Razumije se da se među postradalim svije-

tom nalazio velik broj Hrvata, koji su bili naseljeni upravo na onom prostoru kojim se kretao neprijatelj i na kojem su se vršile ratne operacije.

Dok je 1529. turska vojska prešla u Marchfeld, ovaj put je ostala na ovoj strani Dunava, i stanovnici iz ovih sela tražili su spas bježeći preko rijeke (HB 93). Isto tako ležala su naša sela uz Lajtu postrani, južno od puta kojim je nasrtala neprijateljska glavnina. Izgleda da je još jedna činjenica sačuvala Parndorf i Neudorf od uništenja. Grad Bruck stavio se, kao mnogi gradovi u zapadnoj Ugarskoj, pod zaštitu Tökölyja, turskog saveznika, i dobio za se i za spomenuta dva sela zaštitno pismo (HB 95). Kuda je prolazila glavnina, ostala je pustoš, sela popaljena i bez stanovništva. Iako su Turci počeli bježati u rujnu 1683, u Hainburgu, koji je bio uništen, ležali su leševi još u ožujku 1684. godine na otvorenom, i jedan franjevac moli da se pokopaju. Opet je valjalo naseljavati, kao i poslije prvog turskog pohoda. Tada se ljudstvo crplo iz Hrvatske, a sad sa Zapada. Većina novog stanovništva pritjecala je iz južne Njemačke, iz Württemberga i južne Bavarske. U mnogim mjestima ostao je od starog stanovništva onaj dio koji je prebjegao preko Dunava ili se sakrio na dunavskim otocima, koji su i danas gusto obrasli šumom. Negdje je tih bjegunaca moralo biti više jer u selima Haslau i Wildungsmauer, koja leže na samom putu u Beč, ima dosta Hrvata još u 18. st. (Breu 147). U Petronellu je bilo drukčije. Ondje su se u popisu vlasnika kuća iz 1700. god. naša prezimena prorijedila, a njihovo mjesto zauzela su tipična južnonjemačka imena kao Würmble, Pfefferle, Kichle, Schänzle. Mala Hrvatska bila je 1683. dobrim dijelom uništena. Što je od Hrvata ostalo, to se s vremenom lako ponijemčilo. Tako je druga opsada Beča za Hrvate imala dvostruka značenje. U domovini su oslobođeni od Turaka krajevi do Save i Une. Taj uspjeh platili su svojim životima mnogi Hrvati iz Male Hrvatske. Od nje su do danas ostala dva sela s hrvatskom većinom (Pandrof i Novo selo), nekoliko sela gdje Hrvati brzo nestaju, u velikom broju sela naša prezimena i nadimak Krovdn. Poslije prvog svjetskog rata brisana je uspomena na hrvatsku prošlost nekih sela: Kroatisch-Wagram postao je Wagram an der Donau, a Kroatisch-Haslau, Hrvatska Hazlava, sad se zove Haslau an der Donau. Uskoro će se zaboraviti da su stanovnici Wilfleinsdorfa, Hofa i drugih sela »Krovodn«, kako im se danas rugaju u okolnim mjestima.

GLASOVI

Samoglasnici

a

Umjesto ovog vokala postalog od poluglasa govori se u nekim riječima e: *dènās P, sèda P, G sküpa zeme P, mječ, mèča P.*

U *jedinäjs P* i *odignat P* stoji i. U *mièrist P* vidimo promjenu vokala a koji nije postao od poluglasa.

Na zapadne govore našeg jezika sjećaju *krèsti* Pa i *rëbāc* P.

Na promjenu samoglasnika u *uòbod* P utjecao je glagol *bosti*.

U selima bliže Dunavu prelazi ovaj vokal pod utjecajem palatala u *e*: *pòdej*, *čè je*, *čè se stālo* NS *mëjkin*, *tākej* R *mëjka nëjboļe*, *čūda jēj*, *krēj*, *dvëjset* G. U Gieci, gdje je ova osobina najrazvijenija, zahvatila je asimilacija i slog dalje: *tëke* < *takaj*.

U riječima iz stranih jezika govori se nepostojano *a*: *regimiënat* P *teštamiënat* G. U nekim slučajevima ustalio se vokal u svim oblicima: *septëambar*, *septëmbara*, *septëmbaru* itd.

e

Iako se govori *viëcer* < *vëčër*, izvednice se čuju samo sa *i*: *vičërat* P *vičiërnā* NS. Razlika se poklapa s promjenom akcenta pa zavisi po svoj prilici od nje.

Isti vokal čuje se i u *doprîmit* P.

Pravilno je poluglas zamijenjen sa *a* u *prāvadan* NS. Zamjenu istim vokalom vidimo u *sršań* P, što se ne može objasniti asimilacijom. Ovu pojavu zabilježio je i Nemanić u ARj.

Ispadanje vidimo u *pandīlak* P, G i u *puòsl* Pa, G.

i

U glagolima na *-irati* govori se dvoglas: *študiërat* P, G. Ova pojava, poznata i u kaj. govorima, potječe valjda iz njemačkoga jezika.

Da je *e* u *segurāš se* P staro, dokazuje dvoglas koji se u riječi od istog korijena čuje u Novom selu: *siëgurno*. Ona je raširena i u Žumberku: *segurāti* (HDZ I 265).

Ovaj vokal je nestao u *dujâ* R i *pļunīca* NS. U prvom slučaju potisnulo ga je *u* nastalo od *v*: *divjâ* > *diujâ* > *dujâ*. U drugoj riječi se preko *j* razvio u *ļ*: *pivnīca* > *piunīca* > *pjunīca* > *pļunīca*.

u

Kao i u našim krajevima, izvršena je zamjena sa *i*, valjda prema visok: *dīkoba* P.

o

U nekim riječima prešao je ovaj vokal, izvan akcenta, u *a*: *pandīlak* P, G *palīca* je daska za »*kšīar*« G. Na ovu posljednju riječ djelovala je možda slična imenica *pālica*.

Češće ga zamjenjuje *u*. Ta promjena je redovna kod prijedloga *o*: *ubīsit*, *ubūje*, *ūžiet*, *užiënen*, *ubrācat* P *ūbrās* G. Zanimljivo je da je u *uòbod* ova promjena izostala, što ima veze sa činjenicom da početni vokal u ovoj riječi nije identičan s prijedlogom *o*.

Promjena je česta i u zamjenicama za količinu: *kulīko*, *tulīko* P. U Gieci se ova pojava čuje i u drugim riječima: *pūgrieb*, *ūnda*, *tuvāruš*, *guviëcko*, *puglīte*, *stupedēsiet*, *gumīla*.

Prijedlog *kroz* glasi *krës* P.

Stanovnik Nuovog sela zove se u Pandrofu *Nevasièlac*.

Amo ide *tèplo* R, *teplije* G, *stèplit* P.

Kukuruz zovu u Pami *kùkorica*, a u Raušeru *kùkerica*.

Refleksi jata

Ovaj govor spada u ikavske govore onoga tipa koji se još danas govori od Senja do Žumberka, što ih poznamo iz nekoliko radova, naročito J. Ivšić (JF X) i P. Skoka (JA 32 i 33, HDZ I).

Zabilježio sam ove primjere ekavizma. U izvjesnim položajima prešlo je *e* u *ie*. Ovo su primjeri: *bièli*, *blèd*, *cièsta*, *cièli*, *cìena*, *dièlo*, *dièlat*, *lièto*, *lièsa*, *Lèskovich*, *lièto*, *ovde*, *onde*, *pìesak*, *Pièščenka* P, *pètie*, *prestâr*, *pret puòdne*, *sièdi*, *sìeno*, *srìeda*, *susièda*, *starešina*, *vìenâc*, *viètr*, *tièlo*, *tièsto*, *vrèu*, *zrièjat*, *zrièlo*, *zvìezda*.

Kako je poznato, u tim govorima mnogo je češći refleks *i*, ali navest ću ih samo nekoliko: *vìdrica* P *zìhat* P *crikja* P *trìsnut* P *vlikli* P *zadiva*, *drìva* NS.

U riječima *gnâzdo* P i *nâdra* NS govori se *a*.

Dvoglasni

Karakteristika ovog govora jesu dvoglasni *ie* i *uo*. Oni nisu u svim selima sasvim jednaki. Drugi dio je negdje zatvoreniji, a u drugom selu je otvoreniji. U Pandrofu oni su vrlo otvoreni, čovjeku se ponekad čini da čuje *a*: *ziac*, *rùaza*. U Gieci su zatvoreniji. U tome koji će se vokal diftongirati, sva su sela jednaka, što se ne može reći za druge predjele Gradišća. U ovom kraju diftongiranje zavisi od akcenta i dužine. Pri tom treba imati u vidu da je riječ o starom naglasku, koji se razlikovao od današnjega.

Vokali *e* i *o* postali su dvoglasni pod akcentom bez obzira na kvantitet. Svako naglašeno *e* ili *o* promijenilo se: *viçièrat* P *jiètra* P *poglièdat* P *duòma* P *šies*, *liet* NS *mìesto* NS *zièci* G *uòsmi*, *zi kuòni* P *plièst* R *Nuòvo sèlo* P.

Ovom mijenjanju izgovora podvrgle su se i strane riječi: *grüof* P *puòšta* Pa *štüola* R *Rüot* Pa *rüoza* P, *žièmļa* *regimiènat*, *Jièzuša* P. Istu pojavu vidimo i u riječima primljenih iz njemačkog dijalekta onoga kraja, dakle u riječima koje su primljene tek u novoj postojbini: *tuòbri* (Tovri od Tagwerk) *früoš* P *čüop-čüopa* G (Tschaperl).

Već je istaknuto da amo ide i ekavski refleks jata: *cièsta* P *cièla* NS *zvièzdice* G.

Ova promjena izvršena je na drugim slogovima pred akcentom: *na dvüori* < *na dvöri* P *dièlit* < *dèlit* P *lièglo* < *lèglö* P *luòncièc* < *lönčič*. Tako se u jednoj riječi mogu naći dva diftonga: *puògriep* < *pōgrèb* P.

Iz navedenih činjenica možemo izvući neke zaključke o redosljedu pojava. Vidimo da su dvoglasni nastajali pod akcentom. To znači da je pomicanje naglasaka u tim krajevima izvršeno poslije diftongizacije. Promjene su tekle ovim redom, na pr. *zākōn* > *zākuōn* > *zākuon*.

Ako se dvoglasni pojavljuju na dužinama pred akcentom, a nema ih na onim iza akcenta, onda možemo zaključiti, da ti slogovi nisu u to vrijeme bili više dugi, nego da su se skratili, kao u drugim našim krajevima, na pr. Bednja HDZ I 300, 316, Brač SDZ X 36, Susak HDZ I 123, 125. Prema tome tekle su promjene ovim redom: skraćivanje dužina iza naglasaka, diftongiziranje, pomicanje akcenta.

Na pitanje kada je izvršeno diftongiranje, ne možemo odgovoriti sigurno. Za to da je ova osobina tih govora ponijeta iz domovine, govori činjenica što se ono kod nas nalazi u onim krajevima odakle su se preci Hrvata naseljenih na Hati uputili u tuđinu. Tako se dvoglasni govore u Oštarijama:³ *nūos*, *plūot*, *mīed*, *līed*. Poznati su na Hvaru: *mīeso*, *pīet*.⁴ Da su nastali poslije seobe, možemo zaključiti iz toga što se mijenjaju i riječi uzete tek ondje, u novoj domovini: *frūoš*, *čūop* i sl.

Dužine iza naglasaka ostale su nepromijenjene, na pr. *crīkfe* < *crīkfē*, *guōlubom* < *gōlūbōm*.

Nastavci se obično ne mijenjaju, iako su bili pod naglaskom: *sēlo* < *selō* P *plačēnō* P. Ali ima i izuzetaka, na pr. *luctvūo*, *božanstvūo*, *trojstvūo*. Razlog je valjda u tome što je vokal u nastavku mogao biti dug, kao na pr. u Novom: *trōjstvó* (Zam 12).

Iz navedenih činjenica možemo izvući neke zaključke o redosljedu pojava. Vidjeli smo da su dvoglasni pod akcentom, na pr. *ženie* < *žene*. To znači da je u vrijeme diftongacije naglasak bio na posljednjem slogu, tj. da je pomicanje naglasaka izvršeno poslije diftongizacije.

Ako se dvoglasni pojavljuju na dužinama pred slogom koji je bio naglašen prije pomicanja akcenta (*līeglo* < *lēglō*) i ako ih nema na bivšim dužinama iza tih slogova (*krāve* < *krāvē*), onda to znači da dužine naglasaka u vrijeme diftongacije nisu više postojale. Iz toga se vidi da je nestajanje dužina iza naglasaka starije od dvoglasa. Prema tome su u ovom govoru tri spomenute pojave tekle ovim redom. Najprije su se skratile dužine iza akcenta, onda je izvršena diftongacija, a poslije toga počelo je pomicanje naglasaka.

Teško je odgovoriti kada se sve to događalo. Pitanje je da li se, na pr., diftongacija izvršila u novoj domovini ili je donesena iz Hrvatske. Za ovo drugo mišljenje govori činjenica što je ova pojava raširena gotovo kod svih Hrvata sjeverne dijaspore XVI. stoljeća, od južnog Gradišća do moravskih naselja. Izuzetak su »kajkavci« Hrvatskog Groba, koji međutim potječu s krajnjeg istoka područja s kojeg se vršilo raseljavanje. Druga činjenica koja govori u istom smislu je raznoličnost diftongiranja

³ R. Strohal: Rad 180, 7 i 9.

⁴ M. Hraste: JF VIII, 7.

u pojedinim selima Gradišća. Tako u jednom selu postoje dvoglasni kao što su ovdje izneseni, a u selu udaljenom 4 km diftongirali su se samo dugi vokali, a kratki nisu. Ovdje se može spomenuti i to da su dvoglasni kod nas poznati u zapadnim dijelovima zemlje, dakle u domovini dijaspora, od Hvara i Žepča prema sjeverozapadu, na pr. Božava, Oštarije, Kvarner, Istra (centralni govori i dio štokavskih kod Vrsara).⁵ Da su dvoglasni nastali poslije doseljenja u novu postojbinu, mogli bismo zaključiti iz toga što postoje i u riječima uzetim od novih susjeda, na pr. *früoš, čüop*. Te riječi govore se u donjoaustr. narječju bez dvoglasa.

Suglasnici

Suglasnik *b* postao je spirant koji se kasnije vokalizirao: *Rībñāk* > *Rivñāk* > *Riunāk* NS.

e

U glagola *kvilit nema* sibilizacije kao u *cviljeti*. Ova onomapejska riječ bit će starijeg porijekla, jer postoji u drugim slavenskim jezicima, na pr. u češkom *kviliti*, u poljskom *kwilić*, što odgovara primjerima *květ*, odnosno *kwiat* prema našem cvijet. Oblik sa *k* poznat je i u drugim našim krajevima, na pr. u Fužini ARj, na Cresu⁶ *kviliti*. Nemanić⁷ je zabilježio i imenicu *kvile-kvileta* »clamator«.

U *könzert G* primio je drugi suglasnik zvučnost od prvoga. Tako je nastala zvučna afrikata *ʒ*, koja u ovom govoru ne postoji kao fonem, ali se u nekim položajima govori.

č

Ova afrikata artikulira se normalno i razlikuje se jasno od srodne afrikate. Skup *čr* nije se promijenio: *črepūla* NS *črn*, *črivo* P.

Ovaj suglasnik može se uprostiti ispred suglasnika koji se artikulira na istom mjestu: *kuoštrkuoč* < *kuočtrkuoč* P *štftāk* NS.

ć

Ovaj glas izgovara se onako kako je tipično za većinu čakavaca. Izuzetak je Gieca, gdje se izjednačio sa *č* pa se oba izgovaraju kao *č̇*: *svak č̇e kûpit*.

Umjesto njega govori se *t*: *nesrītñak* P (inače je *srićan*), *svitnica G* < *svičnica*. Amo ide i primjer *niz ved našau* Pa, samo što je cijela pojava prenesena na nivo zvučnosti: *niz već našau*. Takva asimilacija vrši se i ispred *t*: *Ja ću rēt tāko prāvo G*.

⁵ M. Tentor, JA XXX 7, D. Nemanić, ČKS, 33, M. Hraste, JF VIII, 7, I. Brabec, Lj 64, A. Cronia, GoBN 72, M. Malecki, Przegł., mapa 3.

⁶ M. Tentor, JA XXX, 7.

⁷ D. Nemanić, ČKS, 33.

đ

Izgovor ovoga glasa odgovara artikulaciji njegova bezvučnoga parnjaka *ć*: *ândela, rodëni, slâdi* P, *zgrâda* NS. U vezanju riječi postaje od *ć*: *nâd bi ga tïu* NS.

U mogim slučajevima govori se umjesto ove afrikate *j*: *sâje, mlâji, mëja, goviëje, zgrâja* P *rôjak* NS *mlâji* NS *pogājâli* P *râje* G *jâcit* P *nëjreje* G. Čini mi se da je *d* sačuvano ondje gdje je jasna veza sa *d*, naročito u trpnom pridjevu: *rodëni* P.

Pogreškom je *j* zamijenjeno sa *l* u *ñmeľak* P < *umedak*. Ova se riječ u tom pogrešnom obliku čuje i u drugim krajevima Gradišća.

žd

Ovaj skup dobro je sačuvan i čuje se tako najčešće: *muöždine, zviždem* P *rûzdit* NS. Ponekad se čuje kao *žd*: *muöždini*. NS. Ponekad nestane drugi element sasvim: *muöžini*, što je postalo preko *muöžjini*. Ispred *i* se *j* nije mogao održati.

Neujednačenost u izgovoru ovog skupa kazuje, kao i mnoge druge osobine ovoga govora, da su različitog porijekla, da je pri naseljavanju bilo miješanja ljudi iz različitih krajeva, što je i prirodno.

g

Nije jasno kako je od ovog suglasnika postalo *j* u *väjnat* P < *vagnat*.

h

Uglavnom je sačuvan: *kùhat, zihat* P. U nekim položajima ga je nestalo.

Zamuknuo je na kraju riječi: *öri-orïha, krû-krüha, tî-tïha, tuöbri-tuöbriha*. Izuzetak su Gieca i Raušer, gdje se čuje i u ovom položaju: *pâh, glûh* G. U Raušeru se govori kao njemačko *ch*: *glûx*.

Za odnosom *öri-orïha* povele su se i strane riječi pa su i one u kosim padežima primile ovaj spirant: *komî-komïha, të-tëha, kafë-kafëha* P.

Nestao je i na početku riječi pred suglasnicima *l, r, t*: *rüşke* G *riën* P *tïla* je P *livâc* P.

Govori se gdje etimološki nije opravdan: *hřdau* P, NS *himate* Pa *higrat* G (ali *zajigrat* G). Čest je na početku stranih riječi: *hörmâr* P, NS *halê* P *Hantüon* P *hejsoc, hejsogr* P.

Pred velarom *k* je sačuvan kao *x*: *lâxko* NS, *mëxka* P.

Rjeđe je zamijenjen sa *j*: *potïjo* G.

Iz toga što u *razlâdi se* P nije izvršena asimilacija, koja bi se prema starijem stanju morala dogoditi, ne možemo ništa zaključiti o starini gubljenja glasa *h*. Današnje *z* moglo je nastati od *s* asimilacijom na koju ćemo se kasnije osvrnuti.

j

Kao u drugim gradišćanskim predjelima, javlja se i ovdje u Novom Selu na početku riječi izmijenjena artikulacija ovog suglasnika: umjesto spiranta *j* govori se afrikata *đ*: *đōj*, *Đôš* (ime sela), *đēdān*, *đē l je tako?* NS. Slična je pojava u romanskim jezicima, na pr. tal *Giovanni*, franc. *Jean*.

Ovaj proces zahvatio je i protetično *j*: *điskat*, *đimāla*, *đistina* NS, pa i strane riječi: *đāgr* < *jager*.

U Raušeru su mjesto i način artikulacije toga suglasnika na početku riječi nejasni, kao da su smješteni između *đ* i *j*.

Ispada iza *ž*: *buōža* P < *božja*. Isto tako je otpalo u *tēke* < *tekej* G.

Čuje se često kao proteza: *jūgra*, *jūžina*, *jīme* P *juōči* G.

k

Izgovara se normalno, ali i aspirirano kao u njemačkom. To se čuje u mjestima gdje su Hrvati pomiješani s Nijemcima, na pr. u Gieci: *kuļiko khrāti*.

Ponekad je postalo spirant, na pr. *nuōhti* P. U istom selu sam čuo i *k*: *zā nokte*.

Strana riječ *klavir* govori se sa *g*: *glavīr* P.

Ispalo je između dva suglasnika u *svuōrci* NS, ali se u istom selu čuje i sa *k*: *skvuōrci!*

l

U početku riječi pred *i* izgovara se ova likvida nešto velarno, što je dosta neobična pojava, ali se ta artikulacija čuje sasvim jasno: *lipo*, *līpa* P. Ovu pojavu čuo sam u Pandrofu.

Na kraju sloga prelazi u *u*: *cīu*, *dāu*, *vākau* P *vāu-vāle* NS *Sēuce* Pa. Ako se tako nađe iza drugoga *u*, onda se oni sažimaju: *sāzū* P. Iza dvo-glasa *uo* ovo se *u* čuva: *gūou* < *gol*, *zūou* < *zbol* P.

Naglasak uz takvo novo *u* govori o tome da je pomicanje naglasaka starije od promjene *l* > *u*, na pr. *Selcē* > *Sēlce* > *Sēuce* Pa. Znamo da je u štokavski mgovorima obrnuto, da u njima starija vokalizacija *l* > *o*: *seōce* < *seocē* < *selcē*.

Rjeđe je nepromijenjeno *l* na kraju sloga: *gūil* P. *Načēlnīk* je novija, knjiška riječ.

Nestalo je u *dūpīr* P < *duplir*, a sačuvano je u *člōvīk* P.

Zbog slične promjene kao *v* (*krv* > *kru*) zamijenjeno je *l* sa *v* u *ždrāvić* NS, *ždrāu-ždrāva* P *ždrāu-pēro* P. Čudno je što se ova promjena izvršila, jer ima dosta riječi i s jednom i s drugom promjenom: *skākau-skākala*, *spāu-spāla*, *tōjkau-tōjkava*.

U Gieci se pri takvoj promjeni razvija zatvoreno *â*: *čāval* > *čāvâ*, *špītal* > *špītâ*.

Kao u Gradišću i inače, govori se i ovdje žèlit-žèlim P.

Iz kosih padeža škrûca, skrûcu < škrlca, škrlcu nastao je analogijom nom. škrûc < škrlac NS. Ovo je nalik na naše žèteoc i kôc.

l

Ova likvida jasno se razlikuje od običnog l: učitel, lûdi, puðle P. U Gieci se izgovara nešto manje palatalno.

Ona je česta u riječima iz njemačkoga: pînkļ, gîpfl, brûjzļ, P Tîšler Pa hûlat G. U donjoaustrijskom narječju, koje se govori i na Hati, postoji iza velara k i g ovakvo l jednako hrvatskome: pînkļ, gļik, dok se u drugim položajima razvilo u otvoreno i: gîpfi. U hatskom govoru sačuvan je stariji stepen izgovora toga glasa (gîpfl P). Međutim današnje njemačko l primaju Hrvati kao l: Tîšler Pa, Hîtler NS.

Ne znam da li je pod donjoaustrijskim utjecajem nastala promjena l > ʎ iza velara u domaćim riječima, na pr. îgļa P odâkļe NS. Slična je pojava dókļe u Žumberku⁸ i u Novom: kļinac, gļist.⁹

U pļunīca razvilo se od i: pivnica > pjunica > pļunica P.

n

Gubi se pred nastavcima -ski i ścak: gmâiski R, P crikfiēścak G, R < crikfienścak. U vârmenski od vârmeja NS vidimo obratnu pojavu.

U Gieci sačuvala se nazalnost prethodnog vokala: strejiskî, vejski, kuðjsko.

U miërist (za naše nerast) vidimo usneni nazal kao u kajkavaca (merjasec ARj), što podsjeća na mrijest, koja je od istoga korijena (ARj).

Razvio se na početku riječi pred vokalom: va nûgli G.

m

U pënski P izvršena je asimilacija po mjestu. Sekundarno m vidimo u žumbëri G.

n̄

Čuje se gdje mu je mjesto, na pr. sviñ, niëga P, R.

Glagol čîñit i njegove složenice govore se samo tako P, NS.

U Gieci se na kraju riječi depalatiziralo: kuðjn, ali se pred n čuje j. U sredini riječi je ostalo nepromijenjeno: kòñu G.

p

Ovaj eksploziv postao je spirant u fûzat, fûsko P. Da je doneseno još iz Hrvatske, dokazuje ista pojava na Rabu fuzat.¹⁰

Kao gotovo u svim našim govorima gubi se na početku riječi pred zubnim eksplozivima i afrikatama: tīca Pa čiëla Pa, P.

⁸ P. Skok, HDZ I, 225.

⁹ A. Belić, ZČG, 14.

¹⁰ M. Kušar, Rad 118, 6.

r

Ovaj glas izgovara se vrhom jezika i kao suglasnik (*rīpa, grīem P*) i kao vokal (*ugr̄ski R nīgdr G viētr, cvīdr P*). Na kraju riječi ima službu samoglasnika i u stranim riječima: *cimītr, pādr, fuōtr P*.

Razvio se od *a* u *fržūon P, NS* (u Gieci se govori *fažūon*).

Vokalno *r* čuva dužinu: *vřba, smřt, gřm P hřkat G*.

Metateza je izvršena u *prekūnda P < purkunda*, valjda pod utjecajem prijedloga *pre*.

Zamjenjuje se sa *d* u *Koādļ* (što nas sjeća češkog *Kadlec*) i sa *a*: *ealāubat*, što je tako uzeto iz njem. narječja (*ealāum*).

s i š

Suglasnik *s* postaje afrikata primajući zatvor od prethodnog eksploziva: *pcī* prema *pas P pcīna sāpa P* (u Gieci *psī*). Istu pojavu vidimo kod *lipči < lipši, prokćenīji < prokšeniji P*.

Jednačenje po mjestu izgovora izvršilo se prema suglasniku u drugom slogu: *šmīšno G šmīšnuoga NS ušūšit P*.

Riječ *studenac* govori se *študiēnac P* prema riječima iz njemačkog kao *študiērat, študiēnat*. Ova promjena nije izvršena na pr. u *stēplit* zbog veze s prijedlogom *s*: *s + teplit*.

šć

Skup nastao od *stj* i *skj* govori se *šć*: *prošćīēne, pušćāli P plāšć NS*.

t

Zbog disimilacije prešao je ovaj suglasnik u *k* u riječi *miēkvica G < mietvica*, što nas sjeća kaj. *kmīca > tmīca*, ili *Knīn* od *Tnīn*.

v

Čuje se samo na početku sloga: *vīno, krāva*. Na kraju sloga se vokalizira: *rāuno NS, na zdrāuļe Pa zdiuļat P křu, čřu, hřdau P plāučica NS diūji G*.

Ponekad se pokraj ovoga u čuje i *v*: *zdrāuvļe NS gāuvran P*.

Pored *diūji G* govori se i *dibji P*.

Izgubilo se pred različitim suglasnicima: *kraļēstvo, vrca P židūka, ūca G uōcu NS uglōnik*.

Isto vidimo na početku riječi iza različitih suglasnika: *kuōčka R srāba, posřbi, slīci se P*.

Na početku riječi nestalo je u *dovīca*, a u *ūnuk* prešlo je u *u*.

Kao u mnogim našim zapadnim krajevima, govori se i ovdje *jāpno Pa*. Dok se kod nas obično *h* pretvara u *v*, ovdje ima obratna pojava u *mrhūnci G*, iako je riječ bez sumnje vezana za *mrav*, jer ima isto značenje. U svim slavenskim jezicima vidimo mjesto ovoga *h* glas *v*.

U riječima uzetim iz njemačkoga govori se *b* kao i u drugim našim govorima: *biēnčat, Bīnti* (u *Wintenu*), *va labūri P*.

Pod utjecajem književnog jezika čuje se življenje NS *blagoslov, Jugoslāfčan, mīšof, kriëłutof* P, gdje se odstupa od uobičajenih promjena.

Postalo je bezvučno uslijed progresivnog jednačenja: *crikfa* R *kfřga* R *pokfāreni* P *molītfeni dan* NS.

Protetično *v* je rijetko: *vūši* P *vušivi* G.

Sačuvano je u *zdvigne* G i *zdvizat*.

ž

U prezentu glagola *moći* prešlo je u *r*: *muðrem, muðreš*.

U *ždräu* i *ždrībe* govori se *d*, u *žèrat* ga nema.

Promjene suglasnika

Asimilacija po mjestu vrši se i izvan pojedinih riječi: *š črīpuom pokrit* P.

Zamjena likvida izvršena je u *Frölijan* P < *Florijan*.

Bezvučni suglasnici na kraju riječi postaju zvučni pred sonantima: *Čāz je da grīemo, öž jače, mīž je, lūg me pēcie, kuoz na miēsti* P *cřg je biu, nīz ved našau* Pa *ča će brād reć* G *to je tilo bīd med böjiem*.

Ista pojava vrši se i pred samoglasnicima: *döz imāla, naž otāc su* P *guöz övde* NS *übluog ötrpīt* Pa *pied liēd ur* G.

Pri tom se čuje suglasnik *ʒ* koji ne postoji kao fonem: *gäunʒ übit* Pa *otāž naš* P.

Na kraju rečenice zvučni suglasnici gube zvučnost: *sīet, zāpovit, spuðvit, übiet, tīek, prāteš* P *dobrī büok, v lūk (v lūgi) va übrās, snīk* G.

Suglasnici *t* i *d* gube se ponekad na kraju riječi, iza *s* i *j*. To se najčešće događa u infinitivu (*jīs, plīes, tīes* < *tepst* P) i kod brojeva (*jedinājs, dvanājs* itd. P). Rjeđe je to gubljenje u imenica zbog ostalih padeža, u kojima *t* i *d* nisu na kraju riječi, na pr. *da je guöz övde* NS. Primjer za gubljenje iza *j* imamo u infinitivu *pūj (ni lāxko nütr pūj* NS).

NAGLASAK

Hatski govor ima tri akcenta: jedan kratki i dva duga. Kratki je silazne intonacije: *žēna, trīsnut* P *gumīla* G.

Dugi su dvojake intonacije: silazne (*vrâg, brīg, glāva, rūke*) i uzlazne (*crikfa, mlādi, pīšem*).

Akcenti ne stoje uvijek na starom mjestu, nego su se u nekim slučajevima pomakli. To pomicanje ne odgovara štokavskome, nego izgleda ovako.

Naglasak je prešao s posljednjeg sloga na slog pred sobom. U toj promjeni mjesta sudjeluju i kratki akcenti *žèna, sèlo* PG) i dugi (*jùnāk, vùš se drži P jèdān R*). Ista pojava vidi se i kod prijedloga i veznika: *nā stuol NS vā dvuor G nosi ga i ti P*.

Ostali slogovi ne sudjeluju u ovoj promjeni i akcent ostaje na njima: *vozila, sidila, zornica, lopata P gumila G gospodine NS*.

Novi, preneseni naglasci imaju silaznu intonaciju. To se naročito jasno osjeća na dugim slogovima: *mlāda < mlādā, glāva < glāvā, nalāgat < nalāgāt P*.

U enklizi se pomicanje ne vrši, jer slog nije na kraju naglasne cjeline. Tako se govori: *grìem va krčmu – krčmì sam bìu, Pandrof je lipo sèlo – va selò je zāšau, glièdam kòna – za koñā su, strād je ur ùkrau – ukrāu sam, letīcu – uòn će lètìt*. U Gieci se akcent prenosi i pred enklitikom: *zi òicu se . . .*

U enklizi ostaju nepomaknuti i dugi akcenti: *jèdān – jedān je, gospòdìn – gospodìn je . . .*

Međutim ako je akcent prešao na dug slog (*glāva, krāla*), onda on ostaje i u enklizi: *krāla sam vidiu, na glāvi sam nosila*.

Ne samo enklitika, i naglašena riječ može zadržati akcent na riječi pred sobom: *Ònda su do grobā dōšli, kòza – kozā nùtr, jedān junāk pa jednā divuòjka*. Ponekad se čuje naglasak na svršetku rečenice: *grìeste krmārù? sè je ukrāu! Biži! Češ letìt?* Iz primjera se vidi da se to događa u emfazi.

Ako se pred preposljednjim slogom nađe dužina, onda ona povlači naglasak na se, što je izuzetak od općeg pravila o pomicanju naglasaka: *ùtuorak < ùtòrak, ča lipuoga < ča lipòga, rāstuok < rāstòk, sūsieda < sūsèda*.

PROMJENA INTONACIJE

Prelaženje dugih akcenata ne možemo shvatiti, ako nam nije jasno da se na prethodni slog može prenijeti samo akcent silazne intonacije. Prije nego što je akut ostavio svoje mjesto, on je morao promijeniti intonaciju, od *junāk* postalo je *junâk*. Visoki ton na početku sloga mogao je onda preći na slog pred sobom. Ovako možemo razumjeti razliku u tuzlanskom sistemu, gdje akuti ostaju na starom mjestu (*vodê, zapâlim*), a dugosilazni prelaze (*čitām, jedānēs*). U vrijeme prenošenja naglasaka, u Tuzli akut još nije bio dobio silaznu intonaciju, a kasnije, kada se ta promjena izvršila, zakon o prenošenju silaznih akcenata nije više vrijedio.

Tako je i u hatskom govoru *junāk* postao *junâk*, a onda je izvršen prijenos: *jùnāk*. To dokazuju jednosložne riječi koje su imale akut. Na kraju rečenice imaju silazan naglasak: *dāu mi je klûč, to je krâl*.¹¹

¹¹ Tako je na Susku (*na Reki sam bìl, bìl sam na Reki*, HDZ 53) I, i u Kastvu (GSKA 26, 236, Belić).

Ponekad takav silazni akcent ostaje na dvosložnoj riječi nepomaknut: *kako velim*, što je postalo od *velim*.

Kao što se u enklizi akcenti ne pomiču, tako se u tom položaju ne mijenja intonacija, nego se čuva akut: *va vrätuo je ključ – ključ je va vrätuo* P *jā sam biu* P *ključ je* NS.

Međutim akut se može čuti i na apsolutnom svršetku rečenice: *To je ključ* Pa, *lip ključ!* G *prig liëto dān* G *ne vi* P.

Silazni čuva svoj karakter i onda kad iza njega slijedi enklitika: *dān je biu* NS *hrvācka rič se puötrla* R *vaz dān ću* R *vrâg (g)a je* P *lûg je, dān je* R *vûš se* P.

Kao i u drugim krajevima, silazni dobiva u emfazi uzlaznu intonaciju: *oš snik!* G *do dvī do trī!* NS *ne vūk, küzla!* NS.

NAGLASAK NA DVOGLASIMA

Dvoglasni se ne razlikuju po porijeklu, tj. da li potječu od dugog ili kratkog sloga. Oba elementa su kratka. Po tome se hatski *ie* razlikuje od, recimo, tuzlanskog refleksa dugog jata, kojemu je *e* dugo (*svjēt* ili *svijēt*, *mlijēko*).

Refleks intonacije nije sačuvan. Akcent na njima zavisi od sadašnjeg položaja. Na svršetku rečenice naglašen je prvi element i kod bivših silaznih slogova (*zīec*, *jīēž* G) i kod bivših akuta (*nī tūi zīet* P od *zēt*). To je u skladu s promjenom intonacije u krajnjim slogovima.

Naglasak na prvom elementu dvoglasa imaju slogovi na koje je naglasak prenesen pri pomicanju akcenta, na pr. *srīeda*, *prūoruok*. Ti slogovi bili su prije pomicanja akcenta dugački i kao takvi su se diftongirali: *zvēzdā* > *zviezdā*, *Tōmē* > *Tuomē*. Novi, preneseni naglasak je na dugom vokalu jasno silaznog karaktera, na pr. *Māre*, *vāļāk*, *kūpāc*, *mliko*. U skladu s tom intonacijom je to što akcent stoji na prvom dijelu dvoglasa: *zviezda*, *Tūome*.

Dvoglasni koji su se razvili od vokala pod akutom, imaju naglasak na svom drugom dijelu: *cvīēće* < *cvēće*, *kamiēne* < *kamēne*, *triēsau* < *trēsau*. Vrlo jasna je razlika između dvoglasa koji se razvio od dužine i onog koji je nastao od akuta, na pr. nom. jed. *rīebāc* < *rēbāc* i gen. množ. *riēbac* < *rēbac*, isto tako *klīepāc* < *klēpāc* i *kliēpac* < *klēpac*.

U drugim slučajevima razlike nisu tako jasne i teško je odrediti na kom je dijelu dvoglasa naglasak. To podsjeća na teškoće pri određivanju točnog izgovora refleksa jata u (i)jekavskim govorima kod nas. Tu teškoću isticao je i B. Miletić kad je opisivao crmnički govor. Tako bi se u skladu sa silaznom intonacijom na riječima tipa *jēž*, *jēža* ili *kôs*, *kôsa* očekivalo da će u svi oblicima naglasak biti na prvom dijelu. Međutim meni se čini da je tako samo u nom. jed., dakle u jednosložnom obliku, a da u dvosložnim oblicima naglasak stoji na drugom elementu dvoglasa: *jīēž*, *jīēža*, *kūos*, *kuōsa*.

Ova pojava je drukčija nego u mnogim čakavskim govorima. Sekundarno duženje je uopće veoma različito ne samo na području čakavskih govora nego i štokavskih. Dok se zapadna Bosna i Hercegovina uglavnom slažu s književnim jezikom, u istočnoj Bosni, istočnoj Hercegovini i dijelovima Crne Gore ono je znatno ograničeno. Posavski govori, s druge strane, imaju ga više, ondje su česti primjeri kao *sîr*, *dîm* i sl., što inače nalazimo više u čakavskim govorima.¹²

Jedna od odlika hatskog govora je obilje slučajeva sekundarnog duženja. Ono se provodi ispred zvučnih i bezzvučnih suglasnika. Evo pregleda različitih slučajeva duženja.

Vokal je dug u riječi od jednog sloga: *lûk*, *brât*, *mîš*, *vrt*, *dlân*, *gfm*, *rit* (*v rîd me j*), *mâk*, *bîč*, *lib*, *pâs*, *čas*, *prâg*, *přst*, *křst*. U padežima od dva sloga vokal je u istim imenicama kratak: *lûka*, *brâta*, *mîši*, *vřti*, *dlâna*, *gřma*, *z rîcu*, *mâka*, *bîča*, *liba*, *časa*, *prâga*, *přsta*, *křsta*.

Vokal je dug i onda ako je na kraju riječi umuknuo suglasnik *h*: *krû* – *krûha*, *vř* – *vřha*. Imenice *prâ* – *prâha* i *smî* – *smîha* imaju dug vokal kao i u mnogim štokavskim govorima.

Ako je nepostojano *a* bilo naglašeno, onda je dugo, na pr. *vâlâk*, *strûzâk* (talog), *klîčâk* (čunj), *krîvâc*, *viênâc*, *Nîmâc*, *svîetâk*, *svîetâc*, *ôtâc*. U gen. množ. takve riječi imaju kratko nepostojano *a*: *klîčak*, *Nîmac*, *viênac*, *vâlak* itd., jer je naglasak bio na prvom slogu i prije pomicanja.

Ako nepostojano *a* u nom. jed. nije bilo naglašeno, ostalo je kratko, na pr. *pûpak*, *kâšal*, *čiěšal*.

Isti zakon vidi se kod drugih riječi, na pr *bôgât* – *bogâta*, *stâr* – *stâra*, *šmîšân* – *šmîšna*, *jêdân* – *jêdna*, *vâm* (*kako se vâm vîdi?*).

Ovo duženje često je kod dvosložnih imenica muš. roda, na pr. *bôžîc* – *božîca*, *mêdvîd* – *medvîda*, *snôpîc* – *snopîca*, *bûbrîk* – *bubrîga*, *zûbîc* – *zubîca*, *ûnûk* – *unûka*, *ôri* – *orîha*, *jèlien* – *jelèna*, *ûbrâs* – *ubrâza*.

Duženje se vrši u zatvorenom slogu i onda kada nije na kraju riječi, na pr. *žâmfiya* (toljaga), *jagâtfa* (lov), *bâčva*, *gûšće*, *pîple*, *rûška*, *prâšćîci* (ali *prâseta*), *jâzvac*, *tûrska* (od *Tûrak*), *vâdne*, *tâncat*.

Da je dužina posljedica zatvorenosti vokala, vidi se naročito jasno u imenicama s nepostojanim kao *kâšal* – *kâšla*, *Tûrak* – *Tûrka*, *klînac* – *klînce*, *šânac* – *šânca*. U nom. jed. slog je otvoren i vokal u njemu kratak. U gen. jed. slog je zatvoren zbog ispadanja poluglasa i vokal je dug.

Infinitivi na *-t* nisu produženi ako im se osnova svršava na vokal (*čût*, *dât*). To je razumljivo jer u vrijeme produživanja vokala govorili su se infinitivi sa *-ti*. Ako se osnove svršavaju na suglasnik, vokali su dugi (*grîs*, *jîs*, *krâs*).

¹² I. Brabec, Disertacija, Zagreb 1955.

U slučajevima gdje se *v* vokaliziralo nema dužine: *čävau* – *čäula*, *kòtau*, *nûgau*, *ûzau*. Duženje je postojalo i ovdje, ali je kasnije pred *u* nestalo. To skraćivanje dokazuju primjeri kao *kräva*, koji su u gen. množ. imali dug vokal *kräv*. Danas je vokal *u* kratak: *kräu*.

Postoji još jedno duženje. Kao što se dugi vokali u brzu govoru često skraćuju, tako se kratki vokali u emfazi često produžuju, pa se pored *bräta* govori *bräta*, pored *rèc* i *rêc*. Ta osobina odomaćena je i u donjo-austrijskom narječju, a čuje se i kod naših kajkavaca. Na pr. u Gračanima govori se imperativ: *sèdi*, ali on u emfazi glasi: *sêdi*. U da. dijalektu govori se: *ke vèk!* ali u uzbuđenju kazat će isto lice: *ke vêk!* (*Geh weg! Bježi!*).

SKRAĆIVANJE DUGIH NAGLASAKA I DUŽINA

Tko pažljivo sluša naše govore pa i naš književni jezik, opaziti će da se ne samo dužine, nego i dugi akcenti često skraćuju, izgovaraju bez one dužine, kojom se odlikuju kada su pod rečeničnim akcentom ili kada ih izgovaramo same pazeći na izgovor. Moglo bi se reći da su dugi akcenti samo potencijalno dugi, tj. da ih izgovaramo dugo kada moramo ili hoćemo. Ova pojava raširena je u mnogo većoj mjeri na Hati, gdje istu riječ čujemo čas s dugim, čas s kratkim naglaskom: *crîkfa* – *crîkfa*, *jâcit* – *jâcit*, *kâni* – *kâni* P *vrâk* – *vrâk* će P *pîtat* – *pîtat* NS *bolî me jâko* – *ne bolî te?* *zvonâr je rêkau* – *strâd je zvonâr dušau* P.

Kako je razlika između silazne i uzlazne intonacije i na dugim slogovima manja nego u štokavštini, razumljivo je da se ne osjeća razlika u intonaciji kratkih slogova, bez obzira na njihovo porijeklo. Jednako se izgovaraju i stari akcenti (*rîba*, *brîsak*), i preneseni (*sêlo*, *žêna*), i skraćeni (*crîkfa*, *pîtat*).

Dužinā iza naglasaka nema bez obzira na prethodni slog: *rîuñak*, *zguðvor*, *uòce*, *zâgovor* P *crîknuta* R *râzuma* G *na štîga* P *gâuvran*, *zâpovit*, *grîšnike*, *pîtam* G *huðdnik* P *kâni*, *brîsak* P.

Dužine nastale novijim prenošenjem naglasaka čuvaju se vrlo dobro: *betèžnik*, *lèžû*, *pèçû* P. Ove dužine čuvaju se zato tako dobro što su u enklizi ne samo duge, nego i naglašene (*jünāk* – *junāg je bîu* P). U nekim riječima umjesto bivših dužina stoje dvoglasni: *vièrnuost* Pa < *vèrnôst*, *pobèžnuost* Pa < *pobožnôst*.

Skraćene su i dužine pred dugim naglašenim slogovima. Ta pojava opaža se kod jednosložnih imenica muž. roda u množini, na pr. *stânuou* < *stanôv*, *stânuom* < *stanôm*, *stâni* < *stanîh*. U ovom skraćivanju sudjeluju i imenice drugog skupa s akcentom na osnovi, na pr. nom. *mûži*, gen. *mûžî*, ali dat. *mûžiem* od *mûžêm*.

Isto skraćivanje vidi se u prezentu glagola s dugim akcentom na nastavku, na pr. *krâdiem*, *kradiemo*, *klèčim*, *klečimo*, *kâdim*, *kadîmo*.

Šjećamo se da je u ovom govöru pomícanje naglasaka starije od diftongacije. Ovo skraćivanje dužina pred dugim akcentima starije je, sa svoje strane, od dvoglasa. To se vidi iz ovakvih primjera: nom. jed. *rĕbāc* < *rĕbāc*, nom. množ. *riepci* < *rĕpci*, gen. množ. *riĕbac* < *rĕbac*, ali dativ množ. *rĕpcuom* < *repcôm*.

DEKLINACIJA

Imenice muškog roda

Vokativ jednine je rijedak, na pr. *üjče* G *dĕede* Pa *gospodĕne* P. Uz ovaj posljednji vokativ upotrebljava se nominativ drugih imenica, na pr. *gospodĕne desĕtnĕk* G. Ovaj padež govori se i od strane imenice *čüop* (od Tschaperl = budalica): *čüope* G. Dok je naglasak u kosim padežima na drugom elementu dvoglasa, u vokativu je, u skladu s akcentom vokativa u štokavskom, na njegovom prvom dijelu: *čüop* – *čuĕpa* – *čüope*.

Lokativ ima nastavke *-u* i *-i*. Oni se upotrebljavaju bez obzira na vrstu osnove, na pr. *po svĕtu*, *va Prüosĕku*, *pri žĕtku*, *po žlĕbi*, *na kuöruši* (na koru) P.

Nastavci *-om* i *-em* u instrumentalu (*s konuöpcom*, *pred uöblakom*) diftongirani su kad je na njima bio naglasak: *z öciem* P *zi nõžiem* Pa. Međutim dvoglas u nastavku imaju i imenice koje su imale naglasak na osnovi, na pr. *zi müžiem* G *za Stānuom* NS *s tĕguom* G *zi srpuom* P. To isto imaju i imenice sred. roda, na pr. *zi siĕnuom* NS iako je taj oblik glasio u prošlosti *sĕnom*. Od imenice *düom* – *duöma* postoji prilog *domüom*, što nije instrumental nego dativ u-deklinacije: *domövi* > *domôm* > *domüom*. Bit će da se u svim slučajevima radi o analogiji prema imenicama tipa *köñ* – *koñā* – *koñĕm*, kod kojih je dvoglasno *-iem* i *-uom* u skladu s diftongiranjem naglašanih vokala.

S druge strane, dvosložne imenice kao *jünāk* mogu umjesto *-uom*, *-iem*, kako bismo očekivali (*junākuom* < *junākôm*), imati samo *-om*, *-em*, što je obratna analogija prema *uöblakom*, *konuöpcem* i sl. imenicama s akcentom na osnovi.

Množina

Rijetka je duga množina: *kümüvi*, *svätövi* P. Ti oblici primljeni su valjda zajedno s epskim pjesmama i običajima od štokavaca u staroj domovini.

U gen. množ. čest je nastavak *-i*: *već püti* NS *uösam päri kuöñi* NS *ved müži* R *par dāni* NS *dvĕjset püti* G *kuĕko khrāti* G *siĕdam gruöši* NS. Ti genitivi imaju mahom akute.

Dosta je u upotrebi i nastavak *-ov*, koji postoji u dvije varijante (*-uou*, *-ou*), što zavisi od naglasaka: *büsuou* P *ježĕkuou* Pa *jāhuou* NS *siĕnuou* P *pādarou*, *junākou*, *güšcerou*, *čāulou* P *hĕktolitarou* NS. U

Āieci je od nastavka *-ov* ostao samo vokal (*-ov* > *o*) pa genitivu glase ovako: *uđerāncō ni bīlo, krūmprno* (krumpira), *sīkļuo* (novac, Sechserl), *žīduo*.

Tako se mijenja i naglasak dvosložnih imenica, na pr. *pīnezi* < *pīnezi* prema *pīnies* < *pinēz*. Danas je naglasak u nom. i gen. množ. doduše jednak, ali prije se razlikovao. Od starog akuta (*pinēz*) ostao je dvo-glas (*pīnies*).

U dativu množ. za nastavak vrijedi ono što je rečeno o nastavcima za instr. jed. Oni su jednostavni ili dvoglasni, što zavisi od naglasaka (*brīguom* < *brigōm*, *junākom* < *junākom*). Međutim ponekad se čuje *-uom* ondje gdje bismo očekivali *-om*, i obratno, na pr. *dužņikuom* < *dužņikom*. U ovom padežu, kao i u akuzativu, ima sibilizacije prenesene iz drugih padeža, na pr. *vrāzuom*, *vrāze poubīšat* P. Sibilizacija je inače rijetka, uobičajeniji su oblici bez nje: *junāki*, *dičāki*.

U akuzativu ima ostataka nastavka *-y*, koji je, razumije se, prešao u *-i*: *pīnezi zīet* P *spūkne zūbi* G. Slično je: *vīdiu sam dōbre ļūdi* Pa.

Lokativ ima nastavak *-i*, što odgovara onom što znamo o izgovoru glasa *h*: *na brīgī*, *po pīrī* P < *na brigīh*, *po pīrīh*.

Isti nastavak ima i instrumental: *za tūrni* G *zis ļūdi* NS *zi trāktori* Pa *zi tīmi inekciuōni* G. Rjeđi je u muškom rodu nastavak *-ami*, koji je amo prešao iz ženskog roda, na pr. *ruōgami* R.

Naglasak

Tu se ističu ove činjenice. Imenice muš. roda od jednog sloga s dugim osnovnim vokalom imaju u jedini silaznu intonaciju: *mūž*, *mūža*, *mūžu*, *mūža*, vok. nema, *na mūži*, *z mūžiem*; *kļūč*, *kļūča*, *kļūču* itd.

U množini postoje dvije grupe. Jedna čuva dužinu u svim padežima, osim u dativu, mijenjajući samo intonaciju: *mūži*, *mūži*, *mūžiem*, *mūže*, vok. = nom., *na mūži*, *z mūži*. Silazni naglasak imaju nom. i akuzativ, a uzlazni gen., lok. i instr. Dativ je prebacio akcent na nastavak i skratio osnovni vokal: *mūžiem* < *mužēm*.

Druga grupa imenica skraćuje osnovni vokal u svim padežima množine (osim nom. i ak.): *pīri*, *pīruou*, *pīruom*, *pīre*, vok. nema, *na pīrī*, *zis pīrī*.

U prvu grupu idu, na pr., *ļūdi*, *zūbi*, *Nīmci*, *žgānci*, *māčki*, *klički* (*zis māčki*, *zis klički*).

U drugu grupu možemo metnuti: *vrāgi* (i *vrāzi*), *brīgi*, *vāļi*, *stāni*, *trāmi* (*na brīgi*, *z vāļi*, *čūda stānuou*, *me(d) trāmī*).

Skraćivanje osnovnog vokala u dativu prve grupe vidi se lijepo kod riječi s dvoglasom, na pr. *rīepci*, *rīēbac*, *rēpcuom*, *rīepce* itd. od *rēpci*, *rēbāc*, *rēpcōm*, *rēpcē*.

Nešto je drukčije kod dvosložnih imenica. Tu se dativ slaže s gen., lok. i instr., na pr.:

jünāk, junâka, junâku, junâka, na junâki, z junâkom, junâki, junâkou, junâkom, junâke, na junâki, z junâki.

U jednini naglasak je jednak u svim padežima i odgovara štokavskome: *jünāk < junāk, junâka < junākã* itd. U množini dativ ne ide s nom. i ak., koji u akcentu odgovaraju štokavskome, nego ima akut, kao i gen., lok. i instr. Amo idu *Hrvāt, dīčāk, težāk* i sl. imenice.

Slaganje grupe padeža (gen., lok. i instr.) ima i kod drugih imenica muš. roda, na pr. *kõni, kuõni, kõniem, kõne, na kuõni, zis kuõni*, isto tako *võli – vuõli*.

Imenice sa sekundarnim duženjem u nom. jed. imaju u ostalim padežima kratak vokal: *člõvik, človika, bõžic, božića, bũbrik, bubriĝa*.

Srednji rod

Ovdje se ističu u lokativu jed. dvojaki nastavci: *-i* (*na rãmeni, Đurdi, po jili, na pièrji*) i *-u* (*pri jèzeru NS na lišću P*).

U lokativu množine čuje se nastavak *-oh*, poznat i u našim krajevima (Đivković, Slavonija).¹³ On ovdje glasi *-uo*: *va ùstuo NS va vrãtuo*. Njega imaju i imenice žen. roda (*va ĝãuo G*).

Genitiv množ. nema nastavka: *dãj NS liet, dru P od drv, jãj P jèzier NS*. Gdje treba, razvilo se nepostojano a: *česno – česãn Pa*.

Lokativ ima nastavak *-i* (od *-ih*): *na kuõli NS*.

Puõdne mijenja se kao *dãn*: *puõdnieva G., ļuctvũo – ļuctva, kafë – kafëha, škropiuce – škropiuca P*.

Naglasak

Dvosložne imenice na *-ie* imaju u nom. naglašeno *i* (*prañie, čriplie, trslie, Ciļie*), a u ostalim oblicima to *i* nemaju (*prañã, čriplã, trslã, Ciļã*). Neke takve imenice imaju dugo *e* (*klasiĕ, sadiĕ*). Dužina nastavka čuva se i u drugim nastavcima (*klasiã, sadiã P*). Ima ih i s naglaskom na osnovi: *pièrie NS ziĕle P*.

Trosloženih ima kao *kamiēne – kamiēna* i kao *sprīcañe – sprīcaña P*.

Množina se razlikuje od jednine: *sĕlo < selõ – siĕla < sĕla, črivo – čriva, pismo – pisma, pīsam, provrīslo – provrīsla P*. Kod drugih se izgubila, na pr. *puõle – puõla P*.

Neke imenice s osnovom na *-en* razlikuju se od štokavskih u množini: *ime, imena – imiēna < imēna G jīme – jimiēna, brīme – brimiēna, vrīme – vrimiēna P*. Ovaj naglasak na pretposljednem slogu u množini postoji i kod riječi s osnovom na *-et*: *ždrībe, ždrībeta – ždrībiēta Pa prãse, prãseta – prasiēta, tĕle, teliēta – teliēta P*. (Postoje i množine kao kod nas: *kõzle – kuõzlići P*). Ima i množina s dugim *a*: *nebēsã P*.

¹³ St. Ivšić, Rad 196, 119.

Ženski rod

U gen. jed. nastavak je dvoglasan (*vòdie, glâvie* P) ili *-e* (*krâve, vlâge* P), što zavisi od starog naglaska (*vodē, glāvē, krâve, vlâge*). U Gieci govori se *tètje*, što znači da se govorilo *tetē*.

Kao i drugi sjevernočakavski govori, ovo narječje ima u inst. jed. nastavak *-u*, čiji kvantitet zavisi od naglaska. Tako se govori: *z mētlū* P, NS *z metlū si ju* NS, *zi žēnū* P, jer su imale naglasak na nastavku, a *z gūbu, z glīvu, zi bāutu* P *zi ženītfu* Pa, *pret klupčicu* Pa, *s pālicu* P, jer su imale naglašenu osnovu. Međutim od toga ima odstupanja, pa se dužina ne čuje gdje bi trebalo, na pr. *z dāsku* NS *zis īglu* NS *zi dīcu* G *zi kōsu* Pa.

Genitiv množ. govori se obično bez nastavka: *vrić* P, *kit, marièdlic* G *košćic, brīsak, crīkau* (od *crikfa*) P *svīn, dūš, G kobasīc* P *črišan* G *škāmau* (od *škāmļa*) P *gūsak* G.

U lokativu ima nastavak *-ah* dva refleksa, što takoder zavisi od naglaska. Primjeri jednog skupa su imenice: *v rükā* P, *ūrā* NS, a drugog *va škāmļa* G *va kobasīca* P.

U instrumentalu sačuvan je nastavak *-ami*: *gūžvami* R *zi ženāmi* G.

Ima tragova akcenatskog odnosa *nōga – nōgu*, na pr. *nōga, na nuōgu* P, ali on se gubi pa se čuje i *va vodū spāla* P, gdje vidimo akcent prema nom. *vodā*. U Gieci ušao je dvoglas, pravilan u akuzativu, i u nominativ: *vuōda, nuōga*. Ova razlika iskorišćena je šemantički pa *kōsa* označuje alat, a *kuōsa* je pletenica NS.

Trosložne imenice ne mijenjaju naglasak. On može biti na drugom slogu, što odgovara nominativu (*sirōta – sirōtu* P od *sirōtā*), negdje je uopćen onaj iz akuzativa (*ruōdbina* Pa *sīrote* G).

Prema imenicama muš. roda čuje se u gen. množ. nastavak *-ou (-ouou)* *ruōzgou* P *žūžnuou* NS *mālinou* NS.

Imenice žen. roda na suglasnik

Amo pored drugih idu *pūč, žrt (žrđi), strân, kcīer, zīd* P, NS.

U lok. jed. bio je naglašen nastavak, što dokazuje nedostajanje dvoglasa: *jesēni* od *v jesenī, po nōci* od *po noći* P. Uostalom, u enklizi je još i sad naglasak na posljednjem slogu: *jesenī je* P. Ako se ponekad čuje dvoglas (*po nuōci* P), onda je to analogija prema ostalim padežima, gdje je opravdan: *nūoć, nuōci*.

Kod imenica kao *nūoć* naglašen je posljednji slog i u instrumentalu jed.: *za pečū je* i *za pečū je* P *z mašcū se, z mōcū < moćū* P. Ovaj nastavak je dug. Odstupanje u naglasku instrumentala jed. od štokavskoga tipično je za sjevernočakavske i kajkavske govore. Južni čak. govori slažu se sa štokavštinom.¹⁴

¹⁴ P. Skok, JA 33, 340; V. Rožić, Rad 116, 122, M. Hraste, ČDOH, 29.

Prema a-deklinaciji može gen. množ. biti bez nastavka, na pr. *kòkuoš*. Razlika između toga oblika i nom. jed. postoji u akcentu: *kuòkoš* < *kòkōš* prema *kòkuoš* < *kokōš* P.

Utjecaj iste deklinacije vidi se i u instrumentalu množ.: *kokošāmi* R.

Nom. od *mati* glasi *mât* (*matere* Pa). Od *postel* govori se u Pami *püosl*, ali gen. je *puösteļi*.

Pridjevi

Postoji razlika između određenog i neodređenog pridjeva, ali sasvim jasno samo u nominativu. Ona se očituje na nekoliko načina: u nastavku (*jâk* – *jâki*, *slâdak* – *slatkî*), u akcentu (*mlâda* < *mlādä* – *mlâda* < *mlādä*, *têška* < *teškä* – *teškâ*) u dvoglasu (*bïela* < *bielä* – *biëla* < *bëlä*), u dvoglasu i akcentu (*črļena* – *črļiëna*).

U ostalim padežima te jasnoće nema. Nastavci imeničke promjene nisu sačuvani, nego se razlika vidi u naglasku: *lipüoga kōña* – *tōga lipuoga kōña* G, *zëlenoga jārca* – *toga zeliënoga jārca* P, *jâkuoga vîna* – *toga jâkuoga vîna*. Iako je primio druge nastavke, neodređeni pridjev čuva svoj naglasak: *lipuoga* < *lipä*, *jâkuoga* < *jäkä*.

U službi predikata uzima se neodređeni oblik: *trâva je zëlena* P *mlïko je bïelo*, *uön je slâdak*.

Kao atribut može stajati i jedan i drugi oblik bez točnog razlikovanja. Čuje se pravilno: *jednog slipüoga koña* NS od *slipä*, ali i *ča lipuoga* od *lipōga* NS, *črļiënoga* R, što je određeni oblik, a po smislu bi morao stajati neodređeni.

Pojedine vrste

U skup s kratkim naglaskom na osnovi idu: *stâr*, *stâra*, *pûn*, *pûna* P *slâb* NS *slâba* NS, *nüou*, *nuöva* P.

U skup kao *duöbr*, *döbra* P idu *čïs*, *čïsta* NS *uöštr*, *öštra*, *muökr*, *mökra*, *miëhak*, *mëhka*, *tiëžak*, *tëška* (od *mëhak*, *mehkä*, *tëžak*, *teškä*), *lâhak*, *lâhka* (od *lahkä*), *muödr*, *mödra*.

U skup *mlâd*, *mlâda* (od *mlâd*, *mlādä*) idu *bïeu*, *bïela*, *črñ*, *črna*, *blïed*, *blïeda*, *zlât*, *zlâta*, *çiu*, *çïela*, *svïet*, *svïetu*.

U skup *trûdân*, *trûdna* idu *mlïedân*, *mlïedna* (od *mlëdân*, *mlëdnä*), *trîzân*, *trîzna*, *snâžân*, *snâžna*, *šmâhân*, *kîpân*.

U skup *zëlen*, *zëlena* idu *črļen*, *črļena*, *vëlik*, *vëlika*, *düžičak*, *düžička*, *mäļaçak*, *mäļaçka*, *mäļucak*, *mäļucka*, *vîsok*, *vîsoka*.¹⁵

U skup *bögât*, *bogâta* idu *hřdau*, *hrdâva*, *übuog*, *ubuöga*.

U skup *vüšiu*, *vušiva* idu *plîsniu*, *betežļivi*, *grozļiva*.

U skup *bëdau*, *bëdava* idu *křřgau*, *křřgava*, *töjkavi*, *žïlavo*.

¹⁵ Akcent žen. roda jed. ne razlikuju se od ostalih rodova, kao na pr. na Hvaru: *zelenä* – *zëleno* (M. Hraste, ČDOH 33).

U skup *crkvièni* idu *vazmièno, košcièno*.

U skup *põtoman* idu *třžni, upràuvni, potřibna, telegrafično, pokuòjni, betièzan, želièzna, uòblačno, čièmaran, mesnì*.

U skup *Mikùłova* idu *grièzove, žumiènova, jìgraciève, slivova, mūr- vova, susièdłeva*.

U skup *Mihìn, Mihìna* idu *buhìn, Mātìni, Jivìni, Māričini, tātina*.

U skup *siromāški* idu *jeliènske, varuòško, zagrièpska, àndelski, nìm- ška, pàndrofski, germānska, vejski, kuojsko, orsāčki, māračko, kluòštr- sko, pisāčki, ugřski, lùtrski, muškì*.

U skup *sakidāni* idu *učni, nùtriini, liètošna, srìdnā, guòrni, duòuni, nùtrne*.

U skup *kokošini* idu *kozièe, pcièna*.

U skup složenih pridjeva idu *mesopūsni, prikcièstanski, zalièsanski (lāpti), zluòcest, (o smrti) viekovečnièe, semogući, sākorački, vrago- miètan*.

Odredeni pridjevi

Ovi pridjevi imaju naglasak na osnovi ili na nastavku. Prema tome i prema razlikama naglasaka na osnovi imamo ovakve skupove:

Kratki na osnovi imaju: *nuòvi, luòši, čièsti*.

Akut na osnovi imaju: *bièli, (od bēli), blièdi, cièli, lipi, živi, jāki, žūti, čřni, žgāno, nīmi, trūdni, trīzni, zlāti, vrāni*.

Na drugom slogu osnove imaju naglasak: *zelièni, čřlièni, visuòki, dibuòki, širuòki, veliki P (ali i vièliki NS) dužički, maļucki*.

Amo idu i oni kao *bogāti, hrdāvi*.

Najviše ih ima s naglaskom na nastavku: *dobri, oštri, mokri, mexki, teški, laxki, friški, slatkì, duji, mrazni, glavni, teplì, duhouni*.

Stupnjevanje

Komparativ se tvori sa četiri nastavka: *-ji, -iji, -ši, -ļi*.

1. skup: *jāci, dùžji, tāni, mlāja (od mladja), mřži, friži, kāsne, lāsne, tièza, guòra, gūšce*.

2. skup: *bilji, fajnji, starji, duji, novji*.

3. skup: *lipci* od *lipši*.

4. skup: *dugļe G, NS višli G mièkļi R lāgļe NS dibļi NS*.

Složeni pridjev *lakocièni* stupnjuje oba dijela: *lagļecenije P*. Pored *starji* postoji i oblik *starji*, ali znači: roditelji.

Neppravilni komparativi su *māni, vièci*.

U 3. stupnju naglasak nosi samo predmetak: *nājgori, nājteža, nāj- lagļe, nējvišļega G*. Nedostajanje dvoglasa svjedoči da je taj naglasak stariji od diftongiranja. Da nije tako, glasili bi superlativi: *najguori, najtieži*, imali bi kao i komparativi dvoglas.

Brojevi

Kod glavnih brojeva ističu se ovi oblici: *št̄iri P (čet̄iri Pa) jedinājs, štrnājs P, dvājset, tridiēset, štrdiēset, pedēsiet, sezdēsiet, stōu, dvīstou, t̄isūc.*

Njemački utjecaj vidi se u metanju jedinica pred desetice: *dva tri-diēset, tri tridiēset.*

Razlika u naglasku desetice odgovara književnom jeziku: *trīdeset i trīdēsset, pedēsēt od pedesēt.* Ta razlika ima veze sa slaganjem imena uz brojeve *dva, tri, četiri (dva mūža)* i ostale brojeve (*piet mūži*). Oblici sa *desēt* predstavljaju gen. množ. U *dēsset* i *desēt*, odnosno *diēsset* i *dēsiet* vidimo razliku kao kod *p̄inezi* i *pinēz*, odnosno kao kod *p̄inezi* i *p̄inies*, gdje je prvi oblik nom. množ., a drugi gen. množ.

Sačuvana je promjena glavnih brojeva:

jēdān, jednōga (jednuōga), jednōmu itd.

dvā (ž. r. *dvī*), *dvī, dvīm, dvīmi,*

trī, trīm, trīmi,

št̄iri, št̄irīm, št̄irimi.

I ostali brojevi imaju promjenu, na pr. *do desetī, tim pētīm P, s pētīmi P od pētī NS u desetī P oko dvanājsti NS.*

Neslaganje u naglasku *do desetī – do desetī* je samo prividno. To je razlika između staroga i novoga akcenta, koja nam je poznata iz pomicanja akcenta i diftongiranja.

Redni brojevi su u skladu s osobinama ovog govora: *p̄rvi, triēti, št̄rti, piēti* (od *pētī*), *jedinājsti, dvājseti, tridesiēti, pedesiēti* (od *tridesēti, pedesēti*).

Postoje brojni pridjevi: *dvuōji, truōji, siēdmeri, uōsmeri.* U Pami čuje se *št̄iroji*, što je nastalo prema *dvōji, trōji*, prije diftongizacije, jer bi inače glasio: *št̄iruoji.*

U upotrebi su i brojne imenice, na pr. *dvuōje, truōje, piētero, šiēstero.*

Kod priloga ističe se nejednakost u dvoglasu: *piētkrat i pētīkrāt.*

Uz brojeve *dvā, trī, št̄iri* imenice su u padežu u kome je i broj: *to su dva l̄ibi, došli su tri krāji, kupili su dva l̄ibe, v̄idili su tri krāje.*

Uz brojeve od *p̄iet* i dalje slaganje je kao u književnom jeziku: *piēd mūži, siēdam krāu, št̄iridvājset d̄ūkāt P.*

Instrumental je čest gdje se kod nas uzima nominativ: *b̄ili smo dvājsetimi, bili smo dvīmi.* To su primjeri instrumentala u službi predikata, poznati i u književnom jeziku i u narječjima. Kako i u hatskom predikat može stajati u nominativu (*Ti si učitelj*), počela su se kod brojeva zamjenjivati ova dva padeža, pa instrumental broja stoji očito umjesto nominativa: *Ōnde je bilo diēsset junākou, a pētīmi su bili vojsčāni.* Tu je instrumental u službi subjekta.

Tako shvaćen oblik na *-imi* stoji uz nom. ličnih zamjenica: *mi št̄irmi, mi čet̄irmi*, iako se govori i: *ōvi dvā*, gdje vidimo dva nominativa.

S kosim padežima glavnih brojeva slažu se atributi: *tim pětīm niěću niž dat P vam trīm sam rěkau P*. Izuzetak se čuje u Gieci: *to nās štīrīm khiëra*, što je rušenje našeg sistema pod utjecajem njemačkog jezika, koji se u tom selu mnogo govori.

Pometnja je nastala i kod brojnih pridjeva i imenica, gdje se čuju dosta često ovakva slaganja: *dvuòja uòka P* (umjesto *dva*) *truòje felie* (umjesto *tri*), *dvuòje brīmien P* (umjesto *dvâ brīmena*) ali i *dva brīmiëna*, gdje vidimo slaganje uobičajeno kod imenica muš. roda (*dva krâji*).

Iz svega se vidi da je zapleteni sistem brojeva našeg jezika sačuvan, ali da se više ne upotrebljava logično, nego da nastaju različita sintaktička križanja. Jer ne treba zaboraviti da se čuju i pravilne konstrukcije, kao *piëtero ðicie, dvuòje ðicie P*.

Lične zamjenice

Upotrebljavaju se i puni i enklitički oblici. U ins. 1. i 2. lica jed. nastavak je, kao u imenica žen. roda, *-u* (*z mǎnu, s tuòbu*). U žen. rodu 3. lica u istom padežu čuje se i *-um* (*š ñum NS*). Enklitika glasi *ju: z metlū si ju NS*. U muš. rodu nom. ima dvoglas: *üon*. U 1. i 2. licu množ. govore se u lok. stariji oblici (*prī nās, prī vās*) i mladi (*na nāmi, na vāmi P*). Akuzativ 3. lica množ. glasi *ñië*, odnosno *je*. Ovaj posljednji oblik govori se i u 3. licu sred. roda. U dat. i inst. množ. čuju se, u skladu s imeničkom deklinacijom, stari oblici: *pred nāmi, k ñim P*. Gen. i dat. množ. imaju protezu: *jim P jih G*.

U odgovarajućim oblicima očuvan je akut, na pr. *jǎ ću P mī smo, ne vī P š ñim NS kod vǎz je NS* na ni je *P*. Produženi vokal čuje se u dat.: *k ñim P* i u inst.: *pred nāmi NS, G*, ali se govori i bez duženja: *na vāmi, na nāmi P*.

U poznatoj diobi ličnih zamjenica jednine *mëne – mène*, kojoj je granica na Drini (s brojnim izuzecima), ovaj govor ne ide ni amo ni tamo, nego i amo i tamo. U gen. naglasak je bio na prvom slogu, što se odražava u dvoglasu: *miëne, tiëbe, ñiëga* od *mène, tëbe, ñëga*. U dat. nema dvoglasa, što je dokaz da je bio naglašen posljednji slog: *menī, tebī*.

U inst. govore se oblici *mǎnu* i *tuòbu*, kako i očekujemo prema štok. *töbōm* i čak. *mënon, tëbon*.¹⁶ Međutim čuju se i akcenti na drugom slogu: *z mǎnū < manū P s töbū < tobū P*.

Kad neke zamjenice stoje iza prijedloga, stari akcent je na njemu: *uòd mene < òd mene G può ñëga NS, G può ñe* (množ.).¹⁷ To se odnosi samo na gen. i ak., dok lok. ima naglasak u skladu s pravilom o prenošenju: *pri mëni, pri tëbi*.

¹⁶ M. Hraste, ČDOB, 49.

¹⁷ Isto je zabilježeno u Žumberku (P. Skok, HDZT, 255).

Prijedlozi imaju stari akcent i uz stare akuzative: *zā me* P *uzā me*, *nadā me* G, što znači da se razlikuje i od jednog (*prēdā me*) i od drugog štok. prenošenja (*zá me* < *zā mē*).

Sve što je rečeno o ličnim zamjenicama, vrijedi i za povratnu: *siēbe*, *sēbi*, *sōbū*, *suōbu* P *nā se*, *predā se* P. Upotrebljava se i enklitika za dativ: *zām si* G.

Ostale zamjenice

Zbog različitog diftongiranja postoje različiti oblici nekih padeža, na pr: *ūou* P *ūo* R i G u nom. muš. roda, *ovōga*, *ovuōga* u gen., *ovuōmu*, *ovōmu* u dat. Postoje i akcenatske varijante u vezi s enklizom: *ovōga*, *ovogā sam*, *ovōmu*, *ovomū sam* P. Uz prijedloge početni vokal može ostati (*va òvuom* P, ali češće je nestao (*na vōga*, *vā vuom*, *nā ve*, *zā ve* NS).

To sve vrijedi i za zamjenicu za 3. lice: *ūon*, *onā*, *onūo*, *onī*, *onīe*, *onā*: na pr. *onōga*, *zis onuōga* P.

Varijante u dvoglasu i naglasku ima i zamjenica *tā*, *tā*, *tūo*, *tī*, *tīe*, *tā*. Tako sam zabilježio u Gieci: *tō tr tō*, a u Pandrofu: *tōga* i *tuōga*, *tōmu* i *tomū sam*. U inst. jed. čuje se i akut: *s tīm* P.

Prema *ovākou*, *ovākovemu* P stoji pravilno *kākova* G, ali se govori i *kakuōva* P.

Prilozi glase *uvāko* NS i *ovāko* i, u enklizi, *ovakō* (*ovakō načīni* P), *tuļiko*, *kuļiko* G, P.

Od *mūoj*, *mōja*, *tfūoj*, *tfōja*, *tfōje* poznati su i nesažeti oblici (*mojiēga*, *mojiēmu* P) i sažeti (*muōga* P *mōg* NS *muōmu* P). U 3. licu postoji samo za muš. i sred. rod: *ñēguou*, *ñegōvoga* . . . , *ñeguōva* . . . , a za žen. rod upotrebljava se gen. lične zamjenice: *ñīe* (na pr. *ñīe sēstra*).

U množini se ističe samo dužina osnovnog vokala *nāš*, *nāšega* . . . , *nāša* . . . Za 3. lice množ. postoji oblik *ñīu*, *ñiēvoga* . . . , *ñiēva* P.

Kod upitno-odnosnih zamjenica treba istaknuti *dūo* < *gdo*, *kōga* i *kogā* (*kogā si*) itd. P; *čā* (u NS i G *čē*), *čēga* i *čēsa* P, *kī*, *kā*, *kūo*, *kī*, *kīe*, *kā* P.

Neodređene su *nīgdo*, *nīkoga* P *nīkogara* Pa itd. Ovaj oblik sa *i* služi i za *nītko* i za *netko*: *nīki dān* P. Prema *čā* (*čē*) stoji *nīš* i *nīšt* R.

Književno *god* ne postoji, nego se to isto izražava sa *mar*, *bar*, *mrhu* ili *mrvu*, na pr. *mar kī* R *bar kī*, *bar kā* NS *mrhu čā* G *mar čā* NS *mrvu čā*. Neodređeno *nešto* kaže se i *čātūo* G.

Zamjenica *vās*, *sā*, *sē* ima obično *e* u oblicima *sēga* < *segā* i *sēmu*, a u lok. ima dvoglas *pō siem* < *po sēm*.

Od nje je izvedeno *sāki*, *sākoga*, *sākomu* . . .

Glagoli

Rijedak je infinitiv s punim nastavkom. Najviše se čuje u NS: *kūpītī, zapītī*. Više se govore oblici na *-t*: *prāt, pōbrat* P *plūt, òstāt* G. U glagola I vrste često otpada i *-t*: *pās, plies* P, ali u Gieci i u Raušeru ono ostaje: *jīst, priest* G *pliest*. R.

Glagoli na *-ći* govore se također bez posljednjeg vokala: *rēc, vrc* NS, G *prōtieć* G. Da ovo otpadanje nije vrlo staro, vidi se po tome što redovno nema dvoglasa, jer u vrijeme diftongiranja govorilo se *peći* pa je *e* bilo izvan akcenta i nije se promijenilo.

Prezent

U drugom licu množ. neki glagoli imaju nastavak *-ste* kao atematski glagoli (*griēste, veliste* P).¹⁸ U 3. licu množ. glagoli 3. i 4. vrste dobivaju nastavak *-u*: *sīdū, kričū, načīnu* Pa *kuōsu* P. U Gieci u tom licu čuju se pored spomenutih i nastavci *-eju* i *iju*: *duōjdeju, jāčiju*.

Iznijet ću neke glagole po vrstama.

Dio glagola 1. vrste imao je naglasak na nastavku, ali je kasnije pomaknut za jedan slog, na pr. *bōdiem, bōdieš, bōdie, bodiemo, bodiete, bōdū*. Nastavak 3. lica množ. je dug i odgovara čakavskom akutu *cvatū*¹⁹ i tuzlanskom cirkumfleksu nastalog od akuta *bodū*. Po diftongu u 2. i 3. licu množ. zaključujemo da je taj slog bio dug (*bodēmō, bodētē*). Za jedninu to ne možemo zaključiti, jer pod akcentom (*bodēm, bodēš*) prešlo je svako *e* u *ie*.

U ovaj skup idu i ovi glagoli: *pēcīem* P *cvātiem* P *nēsīem* (u enklizi *nesiē me*) P *prisēziem* (*prīsieć* NS) *spādiem* NS *provličīem* G *tēpiem* (*tīepst* G *tīes* P) *zavličīem* (*zāvlić*) NS *zāstriem* (*zāstrīt*) G *prēpriem* (*prēprīt*) NS *ūmriem* (*ūmrit*) P *zāvriem* (*zāvrit*) P.

Dugi osnovni slogovi u ovom skupu skraćuju se: *trēsīem, krādiem, rāsīem* Pa *grēdū* (*grīem – grīemo*) P.

Mlīt, plīt i *štāt* glase u prezentu *mliem – mliemo, pliem – pliememo* P *štīem – štīemo – štū*. Od prvoga čuje se i stari prezent *miēlem* P.

Naglasak na osnovi imaju na pr. *siēdem – siēdemo* P *zāčnem – zāčnememo* P *zāmem – zāmememo* Pa *žāñem – žāñememo* NS *duōjdem – duōjdememo* P.

U 2. vrsti prevladali su nastavci bez akcenta, što ovdje znači bez dvoglasa: *dosiēgnem – dosiēgnemo*. Takav naglasak imaju i glagoli s naglašenom infinitivnom osnovom (*uviēnut < uvēnut*) i oni s naglaskom na umetku *-nu* (*uščīpnut < uščīpnūt*). U prvi skup spadaju: *kīnut, trī-*

¹⁸ Isti nastavak susreće se u Gorskom Kotaru, na pr. u Delnicama: *muorešte* (Rad 159, 130), u Ravnoj Gori: *dašte, pišešte* (N. Majnarić, JF XVII, 35, 38).

¹⁹ M. Hraste, ČDOB, 55.

snut, zdignut, porinut P küšnut NS. U drugi skup idu: kriknut G pèhnut P fläsnut P sünut P ždröfnut, hûknut, zritnut, raščihnut, pokrïenut P.

U 3. vrsti može naglasak biti na osnovi: vîdit – vîdim G. U onih drugih on se u prezentu može pomaknuti: vòlit < vuòlim P. Češći je naglasak na nastavku: sidim G bižim, ležim P razumim, stojim R želim G, P. U množini oni glase: sidimo, bižimo itd. (od sidimö).

I ovdje se javlja skraćivanje osnove: kričim – kričimo – kriču NS klëčim – klëčimo – klëču P, što podsjeća na bračko klečin, mučin.²⁰

Kod doživiti imamo sasvim drugi tip: doživim – doživimo NS.

S obzirom na nastavak možemo amo uvrstiti glagole: smit – smim – smimo – smu P spim – spiju Pa.

U 4. vrsti razlikuju se ovi skupovi:

Jedni nose naglasak na osnovi i u infinitivu i u prezentu: pobavit – pobavim NS zabit – zabim Pa (ima i zabit – zabijem) uläznit – uläznim P postavit NS mislit NS presträšit NS rüšit Pa pläšit NS uprävit P zastärit NS päšcit se P zapünit P pämetit NS spläsnit NS spüdit, nakäpit P nakinčit, splävit, pogäzit, tläčit, päzit, ušäntavit, rasprävit G.

U drugih je osnova naglašena samo u prezentu: kösit – kuösim, känit < känit – känim, jāčit – jāčim P (u Gieci 3. l. mn. jāčiju) sköčit – skuöčim, govörit – govuörim, žënit – žiënim P vözit – vuözim, nösit – nuösिम G spälit – spälim, doprimit – doprimim NS dotülit – dotülim R prekänit – prekänim, pütit se – pütim se P pokfärit – pokfärim, spilit – spilim G dräžit – dräžim, märit – märim P kürit – kürim, rüždit – rüždim, nasölit – nasuölim NS prehinit – prehnim, hödit – huödim P.

Poseban skup su glagoli s naglaskom na nastavku: rödü se G vesëli G učiste P oprösti P steplimo G slüši P žumbëri G grsti P. U ovom skupu valja istaknuti glagole sa skraćenom osnovom: šümü Pa sädi NS cüri NS plätim P jävim NS razlädi P. Ova crta, karakteristična za gradišćanske govore, poznata je i u drugim našim govorima i na to ćemo se još osvrnuti. Slog je kratak i u drugim oblicima, na pr. sädit, sädila NS ukädit, ukädila G.

U 5. vrsti opažaju se ovakvi skupovi.

Složenice od znät i dät imaju naglasak na proklitici: puöznam, nië znam NS, G pruödaju, pruöda G. U 3. l. množ. ovaj glagol govori se i s udvojenim d: vanzdädü NS ne dadü si R. Govori se i në dä (od ne dä) P ne dä NS.

Glagoli drugog skupa nose naglasak na osnovi u svim oblicima: trävat, trävam, trävau P dotraličkam P gluöbam se P zanücat NS täncat, pošträjtat NS skühat NS crükat P truöpat, rivat P ubitiëžam P zbräjdat P frčkat P füčkat P razlijat Pa zabiërmat P zvëndat Pa nïmam P kolïëdat P liska se P trïbaju P študiërat G odlüčkat G kïdat G upücat NS küca mu se NS poslüšat P blïska se P šiškät P hülat P.

²⁰ M. Hraste, ČDOB, 57.

U skup *sprogânat – sprogânam* išli bi ovi glagoli: *zavâžat P odûrat P fûzat se P sânat NS povîdat NS zmîtat P zatâpat Pa došmûlat Pa kâlat G prolîvat G ublâdat G lâmat, pomînat se G otkrîvat G pofûlat G utîkat – utîkaju P zibîrat NS zdvâjat P zgânat P pozvânat P zgrîšat P ubâdat P userîva se P.*

Brojni su glagoli s naglaskom na nastavku kao *vâjnat* (od *vajnât*) *vajnâm, vajnâmo NS: zbûbnâat P štimat P kašlâm P podrâžat P doko-nâm P sklaštrâm P vaļâ P zračunâm NS friškâmo Pa kfântâ G hadrâm G jadâm G presignâmo G dopeļâ²¹ P durâ P šauvļâ G popuścâ P šuš-kâte NS zvirâ P segurâš se P štrajhļâ P zabrbļâ P godinâ P zapantļâ P zadrgļâ P odignâm P šantâm, plantâm P, flaskâm.*

Manji je broj glagola s nastavkom *-jem* kao *îskat – îsće, šietat – šië-cem NS šebëtat NS škregëtat – škregiëcem P rîže, poîskat P potukëtat P zvîzgat – zvîždem P pišem NS znîmat – znîmļe NS pîehat – piëšem P žmat – žmîem, žmû P vîjat – vîjiem P zlagat – zlâžem G pûše, hrkat – hrče G rîtat se, rîce se P.*

Dok ovi glagoli imaju naglasak na osnovi, nekoliko ih nose naglasak na nastavku: *õriem – oriemo – õrat* (od *orêm, orêmõ, orât*) *NS nâžgat – nâžgiem – nažgiemo P.* Oni se u naglasku slažu s glagolima 1. vrste (*plëtiem – pletîemo*). Ovdje možemo spomenuti *brât – bëriem – beriemo, prât – përiem – periemo, zvât – zõviem – zoviemo P.*

U 6. vrsti ističu se učestali glagoli na *-ievat*: *ručievat – ručüjem P vidievat – vidüjem Pa potpišievat R smrzievat G pripukievat NS prekarievat G crkievat* (od *cřkat*) *P.* U Gieci se takvi glagoli i sa *-evat*: *kušëvat* (prema *küşnut*).

Oni se govore i sa *-uovat*: *raskidüovat P raskinüovat G smrzüovat G crküovat Pa.* U Pandrofu čuje se *projdivat, zajdivat.*

Postoje i glagoli kao *srâmovat se – srâmujem se Pa bantövat P aldövat P darövat Pa našantövat P.*

Od *tît* glasi prezent *ću, ćeš... te* (u Gieci *ču, češ, čēju i teju*), a s negacijom: *niëću, niëćeš... niëte* (u Pa *niëćeju*).

Od *bît* je niječni oblik *nîsam, nîsi, nî P*, ali se za 1. lice jed. često čuje i *nîs G, Pa, NS.* Mjesto je govori se često *j: kâdi j NS dõšla j P.*

Od *povîdat* i *spovîdat* je prezent *pövîm, spövîm, od jîs, jîst, jîm – jîmo, od pøjis – pøjim – pojîmo.*

Drugi oblici

Futur se tvori obično od infinitiva i enklitike od *tît*: *duõj će jëdân R.* Kao u drugim čak. govorima može enklitika stajati na početku rečenice: *ču zmîtat G.*

Perfekt, koji je gotovo jedini preteritalni oblik, govori se u 3. licu jed. i s reduciranim *je*: *i Jûre se j šau šietat P Õnde j biu jëdân P.*

²¹ U Gieci: *pëļat – piëļam.*

Östatak aorista je *rëkû*, postalo od *reköh*. Do onoga u došlo se preko dvoglasa, jer je naglasak bio na nastavku: *reköh* > *rëkuo*: *Jâ sam joj rëkla rëkû*: *jë li se ne bojite* G. Čuje se i 3. lice množ.: *rekuöše* (sa sačuvanim dvoglasom): *gospodîn rekuöše* P.

Imperativ ima uobičajene oblike: *ne govöri* P *zabrblâj* P. U Gieci čuju se oblici *dëj*, *miërke*, *poglî* (pogledaj), *nek glî*, *puglîte*. Sačuvani su oblici za 3. lice: *buog mi dëj*, *buog blagoslövî*, *buog očüvaj* G. Vokal *i* se često gubi: *bîž vâñ* G *zâmtë*, *bîšte*, *srân se* NS. U enklizi može biti i naglašeno: *govorî strat* P prema *ne govöri* P. Velari se mijenjaju (*slicîte* G *vřzi* G *liëzite se* P), ali ima i odstupanja (*vřzi* P). Riječca *nu* služi za poticanje: *nû ga nösit*, *nu mölit*, *nu tî prvo zazvîznut* P. U znak počasti dodaje joj se *-te*: *nûte povîdat* P (u Gieci *nûjte*). Zabrana se kazuje sa *nekâ*: *nekâ se hîtît* P.

U kondicionalu poznat je samo *bi* za sva lica: *ka bi me ziela*, *ki bi došli* P *mî bi si dâli* P. Ono se često izgovara bez *i*: *da b mu ubrodîlo* NS. Negacija ne stoji uz *bi*, nego na kojem drugom mjestu: *jâ b je në* P *öna bi mu ne bila smîla niž nâjzat reć* P.

Sadašnji prilog sačuvan je s nastavkom *-e*: *sîde ostâne*, *žmiëče*, *kliëče*, *liëže*, *griëde* P. Dvoglas u oblicima *kliëče* i *griëde* može potjecati od dužine (*klëčë*, *grëdë*), *medutim* onaj u *liëže* dokazuje da je akcenat bio na osnovi (*lëže*). Drugačije kratki slog ne bi dao dvoglas, osim ako se radi o analogiji prema *griëde* i *kliëče*. U Gieci sam čuo: *rekuć*. Prilozi na *-e* govore se i u Žumberku: *sîde*, *lëže* (P. Skok, JA 32, 343).

Glagolski pridjevi

Radni pridjev, u skladu s promjenom sugl. *l* na kraju sloga, svršava se u muš. rodu jed. na *u*: *diëlau*, *üpai*, *tîu* P *rëkau* NS. Kod izvjesnih slučajeva ono se spaja s istim vokalom iz osnove: *cřknu* P *čû* Pa. Od toga se razlikuje Gieca, gdje *u* nestaje. Vokal *a* pred njim izgovara se vrlo zatvoreno: *šâ*, *prâ*, *jîškâ*. Kod glagola kao *ötprît* ostaje u Gieci samo osnova: *uötpr*, a od *zâbit* ovaj oblik glasi *zâbû*. Čini mi se da se i ovdje vidi posljedica miješanja govora, jer *jîškâ* moralo je nastati, kao kod štokavaca, od *jiskao*, dakle tu *l* nije otpalo, nego se sa *a* saželo u *â* dok je kod *uötpr* otpalo, a kod *zâbû* se opet sačuvalo. U ostalim oblicima suglasnik je normalan: *diëlala* P *uötprla* Pa *ukopâle* G.

Glagoli kao *plîes* i *reć* P ne ponašaju se jednako. Jedni imaju akcent na osnovi (*zaniësau*, *zaniësla* P *liëgau*, *liëgle* NS *dotiëkau*, *dotiëkle* NS, što je, sudeći prema dvoglasu, postalo od *zanësla*, *lëgle*, *dotëkle*), a drugi na nastavku (*rëkau*, *rëkla* NS *mögau*, *mögla* P, što je postalo od *reklâ*, *moglâ*). U trećem slučaju razlikuje se muš. rod. jed. od ostalih oblika (*duöšâ*, *pruöšâ* – *döšla*, *pröšla* G). Ova nejednakost može se razumjeti kad se sjetimo šarenila koje na tom području vlada u ostalim krajevima našeg jezičnoga područja. Na pr. u Tuz. oblasti jedno selo govori *isplela*, a drugo *isplëla*. Da je naglasak bio na osnovi, vidi se i

izvan dvoglasa, na pr. *rāsla* NS *vlikli* Pa, jer da je bio na nastavku pa prenesen tek s općim pomicanjem, glasile bi takve riječi: *rāsla* < *rāslā*, kao *glāva* < *glāvā*, *vlikli* < *vliklī*.

Većina glagola ima u ovom obliku naglasak jednak infinitivnomu, razumije se u skladu s pomicanjem s posljednjeg sloga, na pr. *račūnat* – *račūnau*, *računāla* P *zakōpat* – *zakōpau*, *zakopāla* P, *imat* – *īmau*, *imāla* P *razjādat* – *razjādau*, *razjadāla* G *dosignat* – *dosignau*, *dosignāli* NS *godīnat* – *godīnau*, *godinālo* P *ōrat* – *ōrau*, *orāla* G *ubēcat* – *ubēcau*, *ubečāla* P.

Dvosložni glagoli izgledaju ovako: *dāt* – *dāu*, *dāla* < *dālā* R, NS *bīt* – *bīu*, *bīla* < *bilā* NS *brāt* – *brāu*, *brāla* < *brālā* P *pīt*, *pīu*, *pīli* G *spās* – *spāu*, *spāli* P *tkāt* – *tkāu*, *tkāla* NS *stāt* – *stāu*, *stālo* < *stālo* NS.

Naglašen prijedlog imaju neki glagoli 1. vrste: *uōtpr* < *ōtprl* G *zātrlo* R *puōmrli* G *uōtprla* Pa *sāgnila* R *zāpila* Pa *zāčeli*, *duōbiu*, *ūžela* P *ūmrla* NS *nāpila* G.

Tako se mijenjaju i glagoli drugih vrsta: *liēžau*, *liēžala* NS (*ležāla* G) *liēžalo* P *kliēčaju*, *kliēčala*, *krīčaju*, *krīčali* P *puōznau*, *puōznala* P (ali *poznāla* R) *vāžgala* P *nāžgala* NS *nāsmijali* P *puōzvali* NS *puōžerau* P *puōbrau*, *duōstau*, *zāsrale* P *uōprala* P.

Karakteristično je za ovo prenošenje akcenta na prijedlog da su svi ti primjeri uobičajeni i u štokavskim govorima, osim *puōznala* P. Velika grupa takvih glagola koji u štok. vrše prenošenje (*prōčitāla*, *kūpovāla*) ovdje se slažu sa čak. govorima, na pr. na Braču (*igrāla*, *kupovāla*).²²

Trpni pridjev

Sa -t tvore se glagoli 1. vrste, kao *počiēto*, *zapřto* P *otprřto* G *zvīta* NS *rāspiet*, *raspiēta* P *pokrīto* NS, P *umīti* G *pojīto* (i *pojīdeno*) P. Jotovanje se vrši: *zakiplēno*, *mlāćeno*, *rōdien* P.

Naglasak je dvojak: na osnovi (*prāženi* NS *mlāćen*, *napriēžen* P) ili na nastavku (*rōdien* < *rodēn*, *plāćien* < *plāćēn*, *plāćēno* < *plāćenō* P). U enklizi je naglasak još danas na posljednjem slogu: *plāćenō je* P.

U prvi skup idu na pr. *počiēto* < *počēto* P *rāspiet*, *raspiēta* < *raspēta*, *zrāsen* NS *napriēžen* P *pojīdeno* P *kūpleno* P, NS *prekfāćeno* NS *pozābleno* NS *nasuōļeno* NS *učřvļeno* P *spīsano*, *polāmane*, *zabrāj-dane*, *žbücano* P *raspītana* NS *otklúōplena* P *zasuōplēn* P.

U drugi skup mogu se unijeti: *spletēna* < *spletēnā* NS *zametēno* P *uležāno* < *uležānō* R *držāna* G *pogorēno* NS *posvećēna* G *zagrādēna* P *zasadēna*, *prekōpān* < *prekopān* P *sfrigāna* NS *fačlāno* Pa *fašandļān*, *odāna* P *preorāno*, *užērān* P *uromļāna*, *ukadēno* G *načiñēno* NS .

Pored oblika *plāćēno*, *rodēno* postoje oblici s dvoglasom, što znači da je *e* bilo naglašeno, na pr. *rodiēna*, *sprokšiēna*, *stepļiēno* P. Tu su

²² Mate Hraste, ČDOB, 60, 61.

posrijedi razlike između određenog i neodređenog oblika pridjeva, što postoji i kod štok. trpnih pridjeva, na pr. *pèčenā* < *pečènā* i *pečèna* < *pečenā*. Tako je i u hatskom: neodređeni pridjev glasi *rodèna* < *rodenā*, a određeni ima dvoglas *rodièna* < *rodèna*.

Tu se može istaknuti da pridjevi kao *posvećèna*, *zasadèna*, *ukadèno* imaju kratku osnovu i u drugim oblicima, u infinitivu i prezentu. Ta pojava je karakteristična zato što je poznata u Prigorju, Posavini, gornjoj i slavonskoj, pa ćemo se na to još osvrnuti.

Pridjev *načinèno* poznat je s takvim naglaskom u Slavoniji, istočnoj Bosni i seže sve do Plevaļa i Pive.²³

Dok smo kod radnog pridjeva u akcentu vidjeli neko slaganje sa štok. sistemom, ovdje kod trpnih pridjeva ima ga manje, najviše u V. vrsti kod glagola s dugim vokalom u osnovi (*privièzano* < *privèzano* kao u starijem štokavskome).

Poznato analoško jotovanje ne javlja se samo u 1. vrsti (*ukràđeno*), nego i u 5. vrsti (*prepīšeno* P). Nije jasno kako je došlo za zamjene suglasnika u *kupñèna* P (pored *kūplèna* P).

Prilozi

Za kazivanje načina upotrebljavaju se ovi prilozi: *rādo*, *mrāzno* G *lāceno* G *potījo* G *dūžičko*, *poštèno*, *vièrno* G *frīško* P *prāvo* P *pòlacko* P *takèj* R *nātašće* G *zadārmo* G *zasprāve* P *skūpa* (š činži) P *počāsī* Pa *gvīšno* NS *nèkak* NS *zamān* P *znāmda* P *na kūpac* P *jāko* (veliki) P *fīs* (*pò níem*) P *lāzno* P *pomūče* P *bōjse* NS *zvanrièdno* P *pīše* P.

Komparativi su *poļackīje*, *drūgačije* G *drugāče* P.

Pridjevi na *-ski* uz prijedlog *po* imaju nastavak *-u*: *po nīmšku*, *po horvāčansku* P.

Za kazivanje količine služe: *vèc*, *čūda*, *pār*, *mūru* R *mřvu* R *mřvičku* G *prièvec* P *ožviše* NS *mūručku* P *dōst*, *prèce*, *mālo*.

Vrijeme se izriče ovim prilozima: *lāni* NS *lānika* P *sètrāt* R *strāt* P (*i srāt* P) *sèda* G *puòret* G *vèļe* G *zdāuna* G *vājno*, *sènek* P *najèdnūć* G *markūoč* NS *kuočtrkūoč* NS *zvièčera* P *zīmi* NS *nājesen* NS *nāvečer* NS *vèk* NS *vrièda* P *pokīduop* P *vāzdān* NS *dōsļe* *jesèni* P *stòpr* G *k nuòci* P *jedān rās* P *drūgi rās* P *zòpet* G *mārkada*, *čīer* G *zòpien* G *sèfurt* G *nājpr* P *zūtra* P *nājzat* NS *nīgdr* P *zòpiet* P *vlièti*, *na vlièti* G *òndaj* NS *uònčas* P.

Mjesto se određuje ovako: *nīgdir* P *ozdòluo*, *ozgòruo* P *guòrika*, *ožguor*, *ožduou* (*je duošau*) P *nājzat* (*je šau*) P, *mārkude* P *nutri* G *sagdir* G *nā se* P *drūgdier* P *vān*, *vāni* P *zdāleka*, *zļiva* P *čř* (do Bièča) P *òvde*, *ònde* G *uzdòla* G *kādien*, *tòte* NS *kāj* P *spruòtu* (*duošau*) Pa

²³ PG 227, I. Brabec, Disertacija, AGPD 188, ASPljG 172.

sìmo Pa odákļe Pa tāmoka, kāmoka P nazuõci P nārazan P odānle P nùtr (smo vozìli) P ozguõre NS duõli, odanlien NS tisk P tõvien P dõmuom P sìmo, tāmō P črk (do Biēča) G dāleko, široko G.

Riječi se ističu sa *vīndar P tākō, nākō (nākō ne bi šlā Pa)*; potvrđuje se sa *dā i jīe; būo, nūo, bū* odgovara našem je *li*; sa *hā i hāte* (u množ.) pitaju kad nisu razumjeli.

Prijedlozi

Zbog glasovnih ili sintaktičnih razloga navest ću ove prijedloge: *čez ubluõčić G kres tiēbe skrūos P Med brōdi – Miēd brode G* (ime čestice), *mimo Šaflāra Pa ona je čiēmerna na grūzļe zrējat G čiēkaj nā me R blīeda na ubrāzi P po bōji* (poslije) *G pō niem je* (gotov je) *P po nōci i po vādne NS polig diēla* (za rada) *G pre mēni NS* (pri meni), *pri jīgri Pa pred jīlom G prez piērja P ubā tla hītīt* (o zemlju) *P pa su lūde za lūde pehāundļali NS* (kao s ljudima postupali) *z lāpta P zis jābuku, zis trāki nakīnčena pālica P zis blāta, Pa zis drīva G zīš nū NS zīš nūmi P zbok tie cuõndre G zdola Jūrie* (ispod Đura) *Pa zuonkraj onōga krāja Pa zvana lōzie* (izvan šume) *P.*

Prijedlog *v, va* stoji s akuzativom (*va skušāvañe zapēļat*) i lokativom (*va glāvi*). Češci je oblik *va: va buõļe NS va cimītri Pa va dāni NS va ūstuo NS va lāgeri P va štālu*, ali se čuje i samo *v: v nōci G kñiga je v rūki G*. Često je zamuknuo, naročito uz imena mjesta: *škuõli sam biu P niēcu puojt crikfu zvõnit P bū sam Līnci, Čiēsni, Đūrdi, Biēci, Prūki P griem Bīeč, Giēcu, Prūku P.*

Veznici

Od veznika iznijet ću one kojih nema u književnom jeziku ili se drukčije upotrebljavaju:

dē l je tākō ali nī? NS (da li) *ali jā, ali tī, ali ūo G āš ću te tīes* (jer) *P bār niž ne jīju* (iako) *G griež bē? (zar) G bē, tākō je bīlo G* (da) *břž nī stāna ki nīma mariēdļic zisadēno* (ta) *G tri liēta ča je betiēžan* (otkad) *G vrak ki da znā līpo bīžat P kad bi tvōja mīla bīla, kō p ti bīla zavālīla Pa būdi vēseu inu zdrāf NS kot sam ti rēkau* (uzrok) *P koto velīm* (kao) *P mr znāte* (ta) *P jē li se ne bōji G Pṛļe nek su dōšļi* (prije nego) *NS tā je za jēdno liēto māñe nek stūo liet P pā sam bīla zōpien G kad mī umriēmo pa je tākō se nīmško Pa pāk sam liēžau mīsec dān P tr nam dūše prīmi P otāc tr sīn P tr je ūšla NS ona je pītāla čā da će učīnit da ved ne duōjde P.*

Uzvici

Često se čuje: *nā, nāte* (izvolite) *P da čā!* (znači: nego šta) *NS.* Čuđenje se kazuje sa: *jēhinō* (o bože), *ijēhē G.*

Sintaksa

Ovdje ćemo se osvrnuti samo na specifične osobine ovoga govora.

Genitivom se kazuje pripadanje (*tatīne žēnie brāt Pa*) kao u književnom jeziku. On se često u toj službi upotrebljava i onda kada je imenica sama: *rīhtara kćier P ūjca žēna NS*. Ne bježi se ni od dva uzastopna genitiva: *svāča je sēstrie mūža mājka NS mōjje mātere sēstrie hīža P*. Amo ide i zamjenica za 3. lice jednine: *tā mūš tr nīēga dīčāk P za nīe šuhāja G*.

Pod utjecajem austrijskog narječja razvio se poseban način izricanja s genitivom i zamjenicom. Pripadanje kazuje se dva puta, i to na dva načina: genitivom imenice i posvojnomo zamjenicom (*va häusknexa nēguðvoj hīži NS*), ili da umjesto posvojne stoji genitiv lične zamjenice (*To je Jūle nīe sīn*). Razlika između austrijskog i ovoga je u tome što se ondje uzima dativ (tem *knext saḡ su*).

Pripadanje kazuje se i prijedlogom *od*: *cīma ot krūmprno G od mrahūnac kūp G*. Od književnoga razlikuje se i ova konstrukcija: jedan brāće NS.

Uz zamjenice stoji, kao u kajkavskom, genitiv pridjeva: *ča māloga NS štīmau je ča dobruōga za jīs P da ved niē češ nīkada tākovoga ča učīnit P*.

Poznat je dijelni genitiv: *si dāj skūhala? NS kānim biēloga P*. Isto se tako upotrebljava u službi objekta uz negirane prelazne glagole *ni dlāke nismo imāli Pa niē znam česa P*.

Posesivni dativ vidi se u ovom primjeru: *protiľiću uōkolo puōnoći Pa*. Finalno značenje ovog padeža pokazuje primjer: *ōnda su šli črišni P*. Rekcija *slīedit kōmu Pa* bit će prema njemačkom (ich folge dir).

Akuzativ u rečenici: *grīe se ūčit komīha* (nom. komī) stoji mjesto naše prijedložne konstrukcije: za pomoćnika. Označavanje vremena ovim padežom (*subuōtu su prošli NS da će viēčer dūojt NS sēda nedīļu če ga kūpit G*) nastalo je valjda na taj način što je pred njim umuknuo prijedlog *v*. Vrijeme se kazuje i sa *na*: *na Mārkoivo Pa*. U skupu *na pŕvoga* vidimo da je genitiv uzet umjesto akuzativa NS.

Vremensko značenje lokativa, kako ga imamo inače i u književnom jeziku, nalazimo u nešto neobičnoj frazi: *kad je pō tuom bilo NS* (kad je to prošlo).

Prijedlog *z* (*zi, zis*) stoji bez potrebe uz instrumental, kao i u drugim govorima: *z mīsećinu potkōvān NS z nožiēm ga je P mlātimo zi cīpuom P z vīnuom je tržiu NS*. Uz prijedlog *zq* stoji ovaj padež u frazi: *mēni je za čāsom žāo G* (žao mi je vremena).

Pridjev

Neodređeni oblik pridjeva čuva se uglavnom samo u nominativu, najviše u službi imenskog predikata: *brād je duōbr. Sestrā je mlāda P*. U posljednjem primjeru pozna se taj oblik po silaznom akcentu. Kao

atribut nalazi se rjeđe: *jīmajū līp žītāk, cīu depō, kot stār Pēm P ta stār člōvīk* (gdje je zapravo upotrebljen umjesto određenoga) *G hīti nā te muōdr plāśc* NS. Isti oblik nalazimo u izrazima načinjenim prema njemačkom uzoru: *čā je to za duōbr člōvīk! G* (Što je to dobar čovjek!). Ponekad čuju se i kosi padeži neodređenog pridjeva: *za mlāda je bīu Biēči NS Dōbru se sprāvļaj, a zlū ne ostāvļaj* NS.

Kao i kod nas, preuzima funkciju neodređenog pridjeva sintagma jedan + određeni pridjev: *ja jīmam jednōga stāroga òca P* (imam stara oca), *vīdiu je jednōga biēloga kōña P jīma jednōga stāroga pcā P*. Broj *jēdān* upotrebljava se uz imenicu i kad nema atributa: *ōnde je bīu jēdān hōrmār P na hrmāru je liēžala jednā krļāča P*, što je sigurno njemački utjecaj, jer kod nas se u takvim slučajevima uzima imenica sama. Stara je hrvatska konstrukcija: *čūope jēdān! G*. To isto možemo reći za vezu u: *štīem jēdne kñige G*, gdje se misli na jednu knjigu, na jedninu, dakle upotreba broja uz pluralia tantum odgovara književnom jeziku (*jedne novine*).

Zamjenice

Upitna zamjenica *kākou* malo se upotrebljava, jer je istiskuje germanizam *ča za*: *čā je za vōdu va labūri? P čā je to za človīka? P* (Was für ein Wasser ist im Lavor, Was ist das für ein Mensch?). Razlika je u tom što prema njemačkom nominativu (was für ein Mensch) u hrvatskom stoji stara veza za *človīka*, za *vōdu*, tj. akuzativ uz prijedlog *za*.

Uz brojeve dva, tri... stoje zamjenice u množini: *tī dvā su se pomīnali P onda su šlī sī trī*.

Zamjenica *ča* ima neodređeno značenje u primjerima kao: *ugliēj se čā nā ņu P čā su tī čā mārīli!* (Prvo *ča* ima značenje upitno: zar).

Lične zamjenice u službi subjekta uzimaju se i onda kada nemaju rečenični naglasak: *Stōpr strād je uon pemiērkau da uon nīma űre P*. Kao u našim govorima, upotrebljava se dativ povratne zamjenice: *mī si dēnās tāšku pečīemo G*.

Za vrijeme se pitaju: *va kulīki űrā? G*.

Glagoli

Pored *stān se P* povratni su i drugi glagoli, na pr.: *skōč se P, bi se mōglā sīes? P*. Ovaj posljednji je i prelazan: *na klūp su ga siēli P*.

U normalnoj je upotrebi besubjektna rečenica sa *se*: *diēla se sēneka Pa kī je òvde, tōmu se pomuōre* NS.

Isto tako i futurski prezent: *čiēkaću dok friškā duōjde R*.

Ponekad se umjesto futura čuje futur egzaktni: *kūpīcemo lutērnū kā nam būde svītīla* NS

Uz veznik *da* stoji, kao u kajkavštini, kondicional: *dā p si bīla to kūpīla! NS* (da sam to kupila).

Futurum se ublažuje tvrdnja: *vī čete šīa prāvo jīmat G*, kao u našem, a i u njemačkom jeziku.

Radnje koje su se u prošlosti ponavljale, kazuju se perfektom od *tît* i infinitivom. Infinitiv se uzima od nesvršenih glagola: *mârkada to smo tîli jîst G prâd jîm je tîu G to je tîlo bîd med bôjîem G stâri lûdi su nam tîli povîdat da je uriêdba na Esterâji bila çûda viêća neg na Ûgri NS krûh je tîu plîsniu bît G*, ali i od svršenih: *zièci su se tîli srânit G trí kône su tîli nâprieç NS*.

Infinitiv se upotrebljava više nego u našim govorima, što je razumljivo s obzirom na utjecaj njemačkog jezika, u kom se ovaj oblik uzima vrlo često. On zavisi od glagola: *tâ se gur ne muøre nauçit NS tâ bi se mögla zîet P*.

Namjerni infinitiv vidimo u ovim primjerima: *duôšau sam se k vam stêplit P üo grie pît i žêrat R*.

Njemački utjecaj će biti ovakve veze: *va drugom dièli crîkfe je vîdiu lêžat jedân zlâti krîž P vrâg je jîmau jednü batûnu stât P*.

Infinitiv stoji uz prijedloge: *za ça pogodit P nî za præuhat Pa* (nicht zu brauchen) *nîmam rûku na jâçit G*. Zavisi od pridjeva: *Ti si lien govôrit NS*, od riječce *nu: nü ga nôsit P*, što znači: *nosi ga*.

Trpni pridjev kao dodatak bližem objektu stoji u srednjem rodu bez obzira na rod objekta: *jîmâla sam rûbi namuðçeno NS vrâta si ostâviu otpřto G zvuðnçic je jîmau ukrûg vrâta priviêzano P*. U funkciji predikata slaže se sa subjektom: *kad je pûk vîdiu da su crîkfiêna vrâta otpřta P*, ali i ovdje može stajati u srednjem rodu, iako je subjekt drugoga roda: *rajnica je razbîto NS*. Takva slaganja potječu valjda iz njemačke sintakse. Kako se u njemačkom jeziku particip perfekta u takvim položajima ne mijenja, mogli su ga Hrvati osjetiti kao srednji rod: *Ich habe die Wäsche eingeweicht gehabt. Er hat ein Glöckchen um den Hals gebunden gehabt*.

U oslovljavanju uzima se iz počasti 2. lice množine: *Bili ste Prûki. Dohâjate zi Želièznoga*.

O trećim licima govori se iz počasti također u množini, ali u 3. licu: *gospodin su crîkfi. Guôspa su škuôli NS Tò su Vaš brât! P Ta žêna su bili Gièci Pa Baba su znali NS*. Kako se vidi, i za ženska lica stoji radni pridjev u muškom rodu.

IMENA LJUDI I MJESTA

Imena starijih ljudi su kalendarska i većinom u hrvatskom obliku (*Jândre – Jândrie – Jândri, Jive, Dive, Divica NS Jûra, Jûre, Lûovre, Luôvrac NS Mrtîn G Štiêfe R Jûlka, Kâte, Kâtica, Mâre, Mârîca, Marênda* i sl.), a i prema njemačkom narječju (*Frânçl, Jòkl, Marîdłka, Marîdł, Môçl, Mõci* itd.).

Njemačka prezimena, koja nose neki Hrvati, izgovaraju se prema tamošnjem njemačkom narječju i prema fonetici hatskog govora: *Bêrgł, Bîzmûna* (da. *Wizmûna*) *G Diêmüt* (*Demüt*) *G Šâflâr* (*Šafla*) *Pa. Neka*

imena su preuzeta u vrijeme kad su Nijemci *r* na kraju sloga još izgovarali. U novijim pozajmicama izgovara se taj glas kao i u njemačkom: *modëan* (moderan).

Međutim sva lica s njemačkim prezimenima nisu i takvog porijekla. Postoji tradicija da su se hrvatska prezimena s različitih razloga prevodila. Tako pripovijedaju da se porodica *Büjff* (Wolf) prezivala Vuković. Župnik je, tamo negdje u drugoj polovini prošlog stoljeća, pitao učitelja da li želi da mu se sin unese u maticu krštenih »po hrvātsku« ili »po nīmšku«, Vuković ili Bujf. Kako se otac odlučio za njemački oblik, zove se porodica otada Wolf, što se u selu izgovara *Büjff* (Nijemci to izgovaraju *Vöjff*). Da napomenem i »molitvene knjižice« iz Poturne, gdje vlasnik, u sredini XVIII stoljeća sebe zove i Šme Kralj i Simon König. Naša prezimena mogla su se ponijemčiti i po slučajnoj sličnosti, na pr. Bojčić postaje Waldschütz (izgovoreno u austrijskom narječju *Vojčić*), Jakšić – Jagschütz, jer je shvaćeno da ima veze sa Jagd, Stanšić – Steinschütz zbog sličnosti sa Štā (Stein) i Schütze. Tako Meršići, koji se pišu na naš stari način Mersich, dobivaju neku vezu sa Meer, a Kuštrići, pisano Kustrich, povezuju se sa Kuh i Strich. To se događa naročito onda kada se naši ljudi nasele u njemačkim mjestima, gdje Nijemci nemaju prilike da često čuju pravi izgovor tih imena.

Već smo vidjeli kako su naši doseljenici pohrvaćivali nazive mjesta. Ovaj prirodni postupak oslabio je s vremenom i danas se može u pripovijedanju starijih ljudi čuti da su bili *va Bōzniji* (Bosnien da. Boznien), da su stigli *va Bōzniš brôt* ne dovodeći ovo ime u vezu sa svojom riječi *brûod*. U *Sisek* ostaje *e*, iako je *e* od *ъ* u njihovu govoru u takvu položaju nepoznato. Taj oblik mogli su primiti i od mađarskih željezničara (Sziszek). S druge strane, podvrgavaju i danas naša imena svojim zakonima, na pr. *Zâgriep – Zâgriëba*.

Državu u kojoj sada žive zovu *Esterâj* (*na Esterâji* NS), a susjedne su pokrajine i države *Ûgri* (*na Ûgri*), *Māračko* (*va Māračkom*, iz *Māračkuoga* NS), *Nīmško* (*va Nīmškom*) *Hrvāčko* (*va Hrvāckom* P). Sebe zovu *Hrvāti*, a nas *Hrvatići* ili *Hrvāčani* P. Za razliku od drugih Hrvata u Austriji (*na Esterâji*), oni u sjev. Gradišću su *Hâci*, jer žice *na Hâti* (di *Hād*, die Heide), dok su oni oko Željeznoga *Polānci*, i dalje dolje oko Pulje (Pullendorf) *Prkuōni*. Za Hatu upotrebljava se i izraz *hācka krajinā* P, a *prig Dunāja* nalazi se *Slovāčko*. Prema jugu ispod čuvenog *Ciġâ* (Maria-Zell), kamo često hodočaste u velikim skupovima (danas autobusima, a pješice samo od početka sela do *crikfe*), leži *Štājersko*.

Pridjevi od okolnih naselja glase: *pāndrofski*, *rāuški* (od *Rāušer*), *novosiëuski*, *belosiëuski*, (*Biëlo sëlo*), *giëčki*, *biëčki*, *prüčki*, *gõjzanski* (Gols, da. Gojs), *jëuški* (Jois).

Nazivi stanovnika mjesta tvore se na različite načine: *Biëčān*, *Biečānka*, *Giëčān*, *Margariëčan*, *Margariëčanka* (od *Margariëta*), *Nikitõjčan*, *Niuzaļčan*, *Prüčan*, *Prüčanka*, *Nevasiëlac*, *Nevasiëuka*, *Puõrpušac* (Purbach) *Puõrpuškiņa*.

Kada se govori o utjecaju njemačkog jezika na hatski govor, ne smije se zaboraviti da nije riječ o književnom njemačkom jeziku, nego o donjoaustrijskom narječju. U vrijeme kada su Hrvati naselili Malu Hrvatsku, njemačkog književnog jezika nije ni bilo kako ga danas poznajemo. Upravo u to vrijeme počeo je Luter polagati temelje zajedničkom jeziku kod Nijemaca. On je polako prodirao u Beč i njegovu okolicu, pa još danas se u selima i manjim mjestima čak i obrazovani ljudi više i radije služe narječjem nego književnim jezikom. Onda, naši ljudi imali su dodir s masama njemačkog naroda po selima, a manje s obrazovanim ljudima, kojih je sve do novijega vremena bilo malo. Dobar dio podunavskih Hrvata živio je ne u austrijskoj, nego u mađarskoj državi, gdje je vlast više bila u rukama Mađara nego Nijemaca.

Ako na pr. u riječi *fièti* P na kraju nema suglasnika (*fertig*), onda tu promjenu nisu izvršili Hrvati, nego Austrijanci, koji tu riječ izgovaraju upravo onako kao i Pandrofc. Labijalizirani vokal *u* u *marùln* uzeli su Hrvati od svojih susjeda, koji labijaliziraju vokale pred starim *l* (*Marrillen* > *marùjn*). Amo ide i bezvučnost suglasnika na pr.: *trpàj* (*dabei*), *nèmpaj* (*nebenbei*). Kao što Haci danas uzimaju njemački jezik iz narodnog izvora, tako je moralo biti i u prošlosti. Tako se dogodilo da su neke odlike austrijskog narječja, izgubljene u njegovu današnjem izgovoru, sačuvane u rječniku naših naseljenika. Dvoglas *ua* izgovarao se prije u tim krajevima *ui*. Današnja granica između ta dva izgovora pomakla se iz tih krajeva,²⁴ ali u Gieci se još uvijek, u hatskom, kaže *lùidr* (*das Luder, da. luada*). Danas se u da. narječju nastavak *-er* izgovara *-a*: *rihta, paua*, ali se u 16. stoljeću izgovarao kako se sada piše. Zato su naši sačuvali oblike sa *r*: *buòxtr – buòxtara*. Tako se i čarape zovu *štuòmfe*, dok se u današnjem austrijskom narječju čarapa naziva *štrumpf*.

PREUZIMANJE RJEČNIKA

Teško je odrediti granicu između njemačkog i hrvatskoga u ovim krajevima uopće, pa i u rječniku. U Gradišću ima naših ljudi koji nikako ne znaju drugog jezika osim hrvatskoga, a ima ih koji ne znaju hrvatskoga. Između ta dva pola postoji dug raspon različitih stepena prijelaza. Tako je i s rječnikom. Negdje se više upotrebljavaju njemačke riječi, a negdje manje. Može se reći da je postojala, a valjda postoji još i sada, težnja da se sačuva jezik što čistiji, da se primi što manje tuđega. Kad se naš čovjek već nije mogao oteti stranome misleći da bez njega ne može, a stvarno prisiljen da ga uzima, jer u svom jeziku nije našao odgovarajući izraz, on je crpao iz stranog izvora, ali u prijevodu, stvarao je kalkove. Tako se *propasti u školi* kaže *skrùospast* (*durchfallen*), *proći*

²⁴ E. Kranzmayer, Allg. T. I, 124.

– *skrüosduojt* (durchkommen), *sabrati se – sküpa ziet* (zusammennehmen), *onesvijestiti se – sküpa spast P* (zusammenfallen). Njemački *hinaus*, koji se nalazi u mnogim složenicama, vidimo i kod njih kao *van: bižau vãn* (istrčao – hinausgelaufen), *pëhnu ga je vãn* (izgurao ga je – er hat ihn hinausgestossen). Tako se govori *vãndava se* (izdaje se za – er gibt sich aus), *vãn došlo* (došlo je na vidjelo – herausgekommen), *vãn grie NS* (izlazi na kraj – ausgeht), *vãn peć* (ispeći – ausbacken) R *vãnsprosit P* (isprositi – ausbetteln). Ponekad se nađu i *van* i *iz* zajedno: *vaniskljüčeno P*. Ovdje se može spomenuti upotreba glagola *znati* u značenju *moći*, što je preneseno iz njemačkoga, gdje *kennen* i *können* imaju drugu upotrebu nego kod nas, na pr. *ich kann Deutsch* = znam njemački. Naš čovjek je onda prema *znâm nîmški* počeo govoriti *znâm pöjst P* sa značenjem *ich kann essen*, dakle *mogu pojesti*. Zato se umjesto *možda* (od *može da*) govori *znãmda*.

Kako se hrvatski glasovi nisu saglasili s njemačkim, Hrvati su pri posuđivanju riječi izvršili na njima mnoge promjene. Tako da. *e*, koje je zatvorenije od našega, postaje *i* (*fis* < *fest*, *tîkļ* < *Deckel*) ili *ie* (*kiërba* R < da. *Kerbal*, *liëdih* G < *ledich*, *hiërali* NS *aufhören* da. *aufheren*). Na isti način *o* se pretvara u *u* (*hülat* Pa *holen*. *šüfat* < *schoppen*), ili *uo* (*grie nã me dirëktno lüos*, *vagüon* Pa *rüor* Pa *früoš* < *Frosch*, *guorte ne pogliëdaju* R *gor* od *gar* = nikako). Dvoglas *au* prelazi u *av* (*trüvati* < *trauen*, *prãvica* < *der Brauch*, da. *Prauch*. Usneni spirant *w* postao je eksploziv *b*: (*buöxtr* – *der Wachter*, *tuöbr* da. s *Toverh*, *biëncat* – *wünschen* NS). *Der Schindel* postalo je *čiëndulica P*. Skup *er* pretvoren je u vokalno *r* (*frmëgn* < *das Vermögen*, *frgünat* – *vergönnen P*, *ibrsicat* – *übersetzen*). Novije pozajmice imaju, kao u njem. narječju *ea* (*šofëa* – *Schoffeur*). Kod drugih suglasnika bilo je teškoće naročito sa *k* i *g*, koji se u austrijskom razlikuju po aspiraciji: *k* se aspirira, a *g* ostaje bez nje. Hrvati međutim izgovaraju s aspiracijom i *g* pa se po tome odmah poznaju: *khrod na pläcu* Pa *vohi khêst?* R. Nijemac ovo izgovara *kröd* i *kêst*, bez aspiriranja. Bezvučni velar izgovaraju naši i zvučno: *gröune* (*die Krone*), *Grähgosn* G (*die Krachgasse*). Već je napomenuto da na početku nekih riječi iz njemačkoga izgovaraju *h* (*hãisuogr P* < *der Einsager*, da. *ãisoga*).

U red ovih pozajmica idu i ovi sintaktički germanizmi: *vìsit östat* (*zapeti* – *hängenbleiben* G), *dëdãn je övde biu* (*einer war da* – netko je bio ovdje), *uön je piëd liët stâr* (*fünf Jahre alt*), *ür su mïmo* (*prošli su* – *sie sind schon vorüber*), *čã émo ož blizu jis?* (*što émo još jesti uz to* – *was werden wir noch dazu essen*) P *čã émo blizu dostat P* (*što émo dobiti uz to* – *was werden wir dazu bekommen*).

Tudice

O tudicama bi se moglo reći da su neke uzete s nekim razlogom, a druge bez potrebe. Kako su se Hrvati po prirodi stvari, živeći s Nijemcima u zajednici, morali njima približiti u životu i načinu mišljenja,

tako im se nametala i struktura toga jezika i izrazi koji u vrijeme seljenja u staroj domovini nisu bili u upotrebi ili ih njihovi preci nisu ponijeli ili su se zaboravili. Nemajući snage da sve te izraze stvore iz domaćeg izvora, preuzeli su i preuzimaju mnoge izraze od nevolje iz njemačkoga: *äinrixtat* NS *äinfolat* Pa *äunempar* (anehmbar) NS *äušliasat* (ausschliessen) P *bili su dōbro äufklegt* Pa (aufgelegt) *po hōjpcajti* P (poluvrijeme) *ersōc* NS (Ersatz) *fōsunk* P (Fassung) *nīdalok* P (Niederlage) *jānkļ* (Janka – lakši kaput) NS *kšēft* (Geschäft) P *rīgnšiam* G (Regenschirm) *šlāgļ* G (kap) *probīrat* (probiren) NS *špuōtploc* (Sportplatz) Pa *tākļ* (Dackel) G *vāiznkasa* (Waisenkassa) NS.

Međutim neke tuđice su zaista suvišne i čovjek se, iako sličnu pojavu vidi i u drugim krajevima, čudi zašto se upotrebljavaju. Tako se mogu čuti njemačke riječi za pojmove za koje postoje hrvatski izrazi, na pr. *flājš* (meso) NS *frpāj* (prošlo) NS *gāunc prestār* (sasvim) NS *gīfta se* (ljuti se) P *lājdam* (trpim) NS *prāuham* (trebam) G *rāufang* (dimnjak) P *štot vōdie* (umjesto) G *štrājtat* (svadati se) P.

Tuđi elementi spajaju se s hrvatskim u složenice i izvedenice na najrazličitije načine: *cūziet* (zunehmen) P *duojde fōr* (kommt vor) Pa *fliēkavo* (Fleck) G *kfuōrno, kfuōrnije* (Gefahr) G *khiera van* (gehört hinaus) R *lūstigari* (lustig) G *nuōšava* (naschen) G *ōle pūt* (alle) P *pājgļini* (*s pajgļ*) G *poštrājtalī su se* (streiten) NS *prelāunksam* (langsam) Pa *rastālat* (teilen) P *sēfurt* (se = sve i fort) P *striēfila* (treffen) P *šiēraj se krāj* (scherr dich weg) Pa *na trūc dielat* (zu Trotz) G *tēpasti* (da. tēp = der Tölpel) G *tōjkava* (tōjkat = glupava) P *zamiērkāt* (merken sich) Pa *zanūcat* (nützen) NS *zikļiēšali su ga* (kleschen = pucati bičem) G *zrāmali su ga* (ausräumen = očistiti) G.

Ponekad se miješaju riječi oba jezika u odgovarajućim oblicima oba jezika. što je kod ljudi koji vladaju manje više i jednim i drugim jezikom, prirodno: *tī vōjn* (ovi hoće) *da je vō bilo* G *Noh tīza begēgnuk* (poslije toga susreta) *nāko ne bi išla* Pa *fājht bōnunk jīma* (feuchte Wohnung = vlažan stan) P *fršīdn dugovāne jīma* (različito) NS *to je fabīsn člōvik* (verbissen = zadrt) G. Kako se vidi, uzimaju se iz stranog jezika čitave sintagme ili pojedine riječi, ali bez prilagođavanja hrvatskoj sintaksi (atribut nema nastavka ni za rod ni za padež).

Može se čuti razgovor koji se sastoji od rečenica naših i stranih. To se najčešće događa onda kada netko pripovijeda o doživljaju u tuđoj sredini. Pod utjecajem stranog jezika pripovjedač ne može da se prenese u svoj jezik, a osim toga zna da ga subesjednik razumije i kada govori njemački. To se odnosi naročito na citiranje rečenica kazanih ili čuvenih u njemačkoj sredini. Takvo izvješćivanje je uvjerljivije nego da se prevede. Uostalom, prevođenje iziskuje izvjestan napor. Razumije se da se njemački jezik u ustima naših ljudi razlikuje od donjoaustrijskog narječja. Evo nekoliko primjera: *voz vūjn stīn?* (da. voz vōjn stēn?) P *bos kūstet ēr* (da. vos kōsta) NS *khēma in di šūļ* (da. kēma in čūj) R *bēa bāz obz bōa iz?* (da. wea vās ops vōa iz?) P *Hēi, bīt a fīal und a bečīna* (da. Hēa bīt a fīal und a večīna) P. Po tim osobinama svog nje-

mačkog jezika Hrvati se odmah i poznaju među Nijemcima. To vrijedi u hrvatskim selima većinom i za djecu. Iako u školama uče njemački od prvih godina, ipak im ostaju osobine hrvatske fonetike. Čak i djeca njemačkih roditelja imaju te osobine u manjoj ili većoj mjeri. Ponekad ta djeca ne govore čisto ni jedan ni drugi jezik.

Veza hatskog govora sa susjednim hrvatskim govorima

Hatski govor čini sa susjednim hrvatskim govorima jednu cjelinu. Najuže je vezan s donjoaustrijskim u Cimofu i Cundravi. Gotovo iste crte ima i govor Hrvata na Marchfeldu, koliko se iz onoga što dva, tri još živa poznavaoa toga govora znaju, može zaključiti. U uglu između Dunava i rijeke March, u Slovačkoj bliži je govor djevinski, a nešto dalji hrvatskogropski. Ni govor moravskih Hrvata na granici Austrije i Morave ispod Brna, ne razlikuje se mnogo. Svi ti govori imaju mnogo zajedničkih crta, ali ih ima i takvih koji kazuju da su preci pojedinih grupa i sela došli iz različitih krajeva Hrvatske. Doduše, vrlo je teško odrediti po govoru njihovu staru postojbinu, jer se često radi o miješanju ljudi iz različitih predjela. Ako se negdje javi kakva kajkavska crta, ili ih ima i više, to još ne znači da su svi preci stanovnika toga mjesta došli iz kajkavskoga kraja niti njihov govor mora predstavljati nastavak jednog kajkavskog govora nestaloga u Hrvatskoj. Što se takav govor razlikuje od naših poznatih govora, dolazi otuda što su se u novoj domovini kajkavci našli s predstavnicima drugih narječja u takvu odnosu da se nisu mogli uzajamno asimilirati, nego je nastalo nešto novo. Da je tako, pokazuju gradišćanski govori s crtama kojih nigdje u Jugoslaviji nema. Na pr. ima govora gdje se kajkavski elementi miješaju s primorskim i štokavskim, a nigdje se nisu u prošlosti dodirivali primorski štokavci s kajkavcima. Ipak postoje govori gdje se govori: *bija san vučitel*, ili: *tô san vüčija länika*.

U govoru lajtanskih Hrvata, kojih su ostaci nekoliko starih ljudi u Cimofu i Cundravi (Hof i Au), nema gotovo ništa što bi se odvajalo od hatskoga govora. To je i prirodno, jer ako pogledamo na kartu, vidjet ćemo da se Wilfleinsdorf nalazi 4 km zapadno od Brucka, dok je prvo hrvatsko selo, Pandrof, smješteno 6 km istočno od istog grada. Tih 10 km razmaka nije moglo sprečavati zajednički razvoj jezika lajtanskih i hatskih Hrvata, a mora da su po porijeklu bili srodni. Jedino što treba istaknuti je nebitna činjenica da se u fonetici Lajtanaca osjeća njemački utjecaj na pr.: *glâva*, *Glögovac*, *pondülak*, *grable* (umjesto grable), što su osobine donjoaustrijskog dijalekta: s *glik*, *klã*, *müli* (Milch). Te osobine su sigurno svojstvene samo posljednjim nosiocima hrvatskog govora, koji su vičniji njemačkom nego našem jeziku, Stari Glogovci, Markovići, Pirošići, Jagodići, Karanići, Vinkovići, Šumići, Ankovići u selima oko Lajtanskog gorja govorili su po svoj prilici sasvim jednako kao i Hacı.

To se isto može reći i o Hrvatima u Marchfeldu. Na žalost ni njihov govor, kao ni onaj Lajtanaca, nije našao zapisivača, dok je još cvao. Danas ondje živi samo nekoliko ljudi koji ne da znaju, nego se samo sjećaju našeg jezika. Kolika je njihova nesigurnost u našoj sintaksi, pokazuje, recimo, ovakvo slaganje padeža: *čũdo provrĩsla*, gdje se suprotno tamošnjim govorima *čũdo* slaže s nominativom umjesto s genitivom množine. Ni kod njih nema palatalnog *l* (*pole, hržũla*). Dok su kod tih posljednjih predstavnika našeg jezika u Marchfeldu sintaksa i fonetika već načete, akcentski sistem još postoji i oni razlikuju intonaciju u *provrĩslo* i *provrĩsla*. Kao i Giečani, oni čuvaju *h* i na kraju riječi: *pẽtieh – petẽha, tr̃bũh – trbũha*. Tipična njihova prezimena su Makoschitz, Prinzjakovitz, Duitz, Stepanitz, Stipernitz, Spelitz, Konar, Spikovitz, Warenitsch, Suritsch, Kauschitz, Pollaschak, Jurkowitsch, Zazkowitsch (Čačković), Sabeditsch, Tankowitsch, Wickowitsch, Prikowitsch, Pekowitsch, Schweritz, Welleschitz, Nikovitz, Waraschitz. U prvi mah se čovjek zbuni kad čita: Stipernitz. Kakav Stipernić? Onaj *er* potječe od njemačkih svećenika koji su navikli da u imenima njemačkih građana govore *-a*, a pišu *-er*. Po njihovu osjećanju mora se *Stipanić* pisati *Stipernitz*, kao što dijalekatski izgovor *Richta* pišu književno *Richter*.

Govor naselja oko Bratislave poznajemo iz rada V. Važnoga pa možemo reći da su razlike između hatskog i djevinskog malene. Ovdje doduše nema utjecaja slovačkoga kao ondje (*aj, ani* 217). Ima nešto razlike u fonetici (*grah* 156, *gdovac* 160, *zamorafci* 177, *čaval* 171, *sada* 185), u oblicima (*sidečke* 205, *čieran* 137), ali glavna razlika, koja upravo začuđava, jest to što u djevinskom govoru nema čakavskog akuta, nego je mahom prešao u cirkumfleks: *žũta* 197 (kao određen pridjev), *pĩšem* 201, *crĩkva* 258, *čãvla* 259. Uzlazni naglasak postoji samo na primjerima kao: *krãva, brĩme, jãma, kãmen* 165. Akut se čuva, mislim, u čitavom Gradišću, ima ga i u Gieci tik Bratislave, sačuvan je na Marchfeldu, govore ga posljednji Lajtanci, a u Djevinu ga nema. Još je čudnije što uzlazni akcent postoji (*krãva, brĩme*), pa se čovjek mora pitati kako se moglo dogoditi da su jedni akuti nestali, a drugi se očuvali. Zašto nisu uzlazne intonacije potpuno silazne? Dok čuvanje *l* i *v* na kraju sloga možemo razumjeti kao utjecaj slovačkoga jezika, teže je objasniti na isti način nestajanje jednih akuta, dok drugi ostaju.

Od hatskoga se najviše razlikuje govor Hrvatskoga Groba, koji se nalazi 18 km sjeveroistočno od Bratislave. V. Važny, koji je i o njemu napisao studiju, zove ga kajkavskim pa se tako u nauci i tretira. U njemu se zaista ističu neke kajkavske crte: *vujna* i *vujček* 123 (samo te dvije riječi), *lubit, kon, iščem* 124–6, *melin* i *lef* 116 (samo te riječi), *menom* 138. Gotovo sve ostalo u tom govoru je tipično gradišćansko, osim nekih crta koje se ne mogu ubrojiti u kajkavizme. U inst. imenica žen. roda vidimo nastavak *-om*, što nije osobina ni gradišćanska ni kajkavska. Kok njih nema ni duženja, kao *dĩm* i *blãto* 128. To kao i nastavak *-om* ukazuje na štokavski utjecaj. Međutim u njemu imaju

crte koje se ne mogu lako smjestiti, na pr. nije provedeno jotovanje kao u *pohadjati* 126 i *kratji* 133. Govor Hrvatskog Groba je mješavina čakavsko-kajkavsko-štokavska.

Nedaleko od ovog sela nalaze se Male i Velike Šenkvice. Njihov hrvatski govor nije se sačuvao, ali se zna da su doseljeni po padu Kostajnice. Po nekim ostacima znamo da su govorili kajkavski. I danas ondje postoje nazivi Sisek, Zrinska gora, Kozara, što upućuje na prostor od Siska do iza Kostajnice. Iako su u tim selima djeca govorila slovački već 1830, stanovnici okolnih sela još u dvadesetim godinama našeg stoljeća pozdravljaju Šenkvičane sa: Kaj delaci? Hrvatski Grob, koji je naseljen prije 1596, jer se već tada spominje kao Horvath Ayzgurab, smješten je nedaleko tih sela i odlikuje se još danas kajkavskim crtama. Iz tih činjenica možemo zaključiti da su Hrvati, naseljeni u Šenkvicama i H. Grobu, potjecali s prostora od Kostajnice do Siska i da su u svom govoru imali kajkavskih i štokavskih elemenata. Ne možemo utvrditi koliko je bilo tih crta, jer ih je moglo biti više nego što ih u govoru H. Groba ima danas. Također ne možemo znati koliko su od čakavskih crta preci stanovnika H. Groba donijeli iz domovine, a što su primili u novoj postojbini miješajući se s doseljenicima iz drugih hrv. krajeva. Treba imati u vidu da je seoba Hrvata od Kladaše, Slunja, Primišlja i Krstinje, koja je trajala od 1565. do 1579, zapljusnula i kraj oko Bratislave.²⁵ Tu oko H. Groba miješali su se Hrvati od Kostajnice i s Korduna. Koliko su oni od Kostajnice bili kajkavci, ne možemo danas reći tačno. Sigurno je da štokavske crte toga govora potječu s prostora gdje su se kajkavci dodirivali sa štokavcima, sa ušća Une, jer tih crta kod ostalih podunavskih Hrvata nema, a nije nam poznato da bi se tu naselili štokavci. Kajkavaca je moralo biti i u drugim selima, na pr. u Gieci, gdje se i danas čuvaju crte njihova govora. Oni su se valjda miješali sa čakavcima na čitavom tom prostoru od Beča do Bratislave i do moravske granice, gubeći svoje jezične osobine negdje manje (H. Grob), negdje više (Gieca), a negdje sasvim. Kostajnička kajkavština imala je, kao granični govor prema štokavštini, *-om* u inst. jed. imenica ž. r. i nije poznavala duženja poput *dim*.

Govor H. Groba odlikuje se jednom osobinom, rijetkom u govorima naših iseljenika u Gradišću i susjednim krajevima: nedostajanjem *dvoglasa*. U tom govoru ne diftongiraju se ni dugi ni kratki vokali.

U sredini prošlog stoljeća ustanovio je Šembera, pišući o Slavenima u Donjoj Austriji,²⁶ da se u Hlohovcu hrvatski jezik miješa s češkim. Dao je i nekoliko primjera, na pr. pjesmicu »*Lučeni*«:

Lučeni, lučeni
Šak je to težka viec
Kad se mora rozlučit
S divičicu mladenac

Umrješ ty, umrjem já
Těmo umrit obá dwá
Těmo se dat zakopat
W jedan gruob.

²⁵ MU, 9.

²⁶ O Slovanech 167.

*Kad smo se lučili,
Oba smo plakali,
Oba smo si bĕlim facolom
Oči utýrali.*

*Tĕmo si dat napisat
Na jednu dařticu
Owde ležíjú dwa ljudy
O jednom srdci.*

J. Karasek daje nekoliko karakteristika jezika kako se potkraj XIX stoljeća govorio u Hlohovcu. Najznačajnija je izgovor *l* na kraju sloga, gdje prelazi u *v*. On tvrdi da je to utjecaj slovačkog jezika i podcrtava činjenicu da su tamošnji Hrvati poslovačeni, predbacujući Šemberi što ih je smatrao Česima.²⁷

Nekoliko godina poslije Karaseka pisao je o moravskim Hrvatima I. Milčetić, a u 30-im godinama poznati Gradišćanski Hrvat Petar Jandrišević. Njihove bilješke o govoru slažu se sa spomenutim (*peľal > peľav, Paval > Pavav*)²⁸ i upotpunjuju ih (*duojdeju, nuosiju, veliju*).²⁹ Iz svega se vidi da je govor moravskih Hrvata blizak hatskome. Da je velik dio tih Hrvata došao s Korduna, dokazuje i to što su kod njih česta prezimena Slunjski i Sić (Sićan). Među njima morao se smjestiti izvjestan broj kajkavaca, jer oni, kao i Giečani, upotrebljavaju u prezentu spomenuti nastavak *-ju*.

VEZE HATSKOG GOVORA S NAŠIM GOVORIMA

Govorne crte iseljenika, osobito karakteristične, mogu pomoći historičaru koji želi odrediti odakle oni potječu. To će biti od velike važnosti upravo kod naših ljudi u Gradišću, jer se o njihovim migracijama zna malo i pitanje je hoće li se naći mnogo materijala koji će na ovaj isječak hrvatske povijesti baciti više svjetla. Previše bi i vremena i prostora zauzela jedna iscrpna komparacija hatskog govora s našim čakavskim pa i drugim govorima. Ograničit ću se da skrenem pažnju na ono što se ističe upravo samo. Za opsežnije usporedbe bit će pogodnije vrijeme kada budemo imali uvid u sve gradišćanske govore.

Akcenat

Karakteristika hatskog govora je pomicanje naglaska s posljednjeg sloga prema početku riječi. Takav sistem, vrlo raširen u sjevernoj polovini hrvatske dijaspore, teško je naći u našim krajevima i među štokavcima, i među čakavcima, i među kajkavcima. Počevši od Korčule preko Hvara i Brača pa onda dalje prema sjeveru na Pašmanu, Ugljanu, zatim u primorju oko Biograda, gdje je sačuvana starina u akcentu, ne možemo u poznatim radovima ni u onom što su istraživači (Hraste, Jurišić) izno-

²⁷ Poštorna 2, 6.

²⁸ HN 51.

²⁹ Kod Hrvatov 64.

sili u Hrv. filološkom društvu naći sličnosti. Švi ti govori čuvaju staru akcentuaciju manje ili više i nigdje nisam mogao opaziti pomicanje sa svakog posljednjeg sloga. To isto vrijedi za sjevernu čakavštinu po otocima i u Istri, ukoliko sam imao prilike da se upoznam s radovima o dijalektima tih krajeva. Oni čuvaju starinu kao i čakavci ispod Velebita. U pregledu kajkavskih govora akcenatskih tipova St. Ivšića nema također takva govora. Doduše tu postoje brojne grupe s prenošenjem kratkog naglasaka, ali akut se prenosi samo u IV grupi (mlađoj kajkavskoj). Međutim ona se bitno razlikuje od hatskog govora, po tome što se akut skraćuje i što ima prenošenja poput *lõpata* i *jagõda* (I.j. 48, str. 80 i 81). Rožičev prigorski govor poznaje odnose kao *sěstra*, ali i kao *nećjũ* (Rad 116, str. 121). Žumberak čuva starinu (*Jivân*, P. Skok HDZ I 236). Najbliži je oštarijski kako ga je zabilježio Strohal (*pĩeta*, *bědāk*, Rad 118, 19 i 23). Ali i ovdje ima neslaganja, jer pored *divũojčica* čitamo *něvolja*, *kõmora* (19 i 20). Podravski akcenti kao *žěna* i *zvõnār* (Rad 275, 14 i 19) podsjećaju na Gradišće. Posavski govor, koji također u usporedbi hatskog govora ima svoje mjesto, u ovome nema s njim dodira. Od svih 9 akcenatskih grupa nijedna se ne slaže s ovim sistemom. Razumije se da su sličnosti hatskog i podravskog prenošenja akcenta sasvim slučajni i da iz toga ne možemo zaključiti o kakvoj vezi tih govora u prošlosti, jer su krajevi odakle potječu Haci suviše udaljeni od Podravine. Drukčije je s oštarijskim govorom: djelomično podudaranje u ovoj govornoj crti treba uvrstiti u red onih drugih crta na koje ćemo se još osvrnuti

Duženje i skraćivanje

Sekundarno duženje je u našim govorima vrlo različito. Ono se u istočnoj Bosni, istočnoj Hercegovini i dijelovima Crne Gore razlikuje od onog u književnom jeziku. Posavski govor srodan je s nekim čakavskim govorima, koji ga imaju više nego književni jezik (*dĩm*, *sĩr* i sl.). U hatskom govoru ima sekundarnog duženja više nego u Posavini. U starijoj dijalektološkoj literaturi teško je naći primjere sekundarnog duženja kakvo je na Hati (*õtāc*, *lākta*, *pĩrst*). U novije vrijeme otkrio je Mate Hraste sličan sistem na otocima sjevernog Jadrana. »Metatonija je zajednička crta mnogih govora na otocima Pagu, Silbi, Olibu, Dugom otoku, Ugljanu«. Mnogi njegovi primjeri slažu se s hatskim *petāk*, *večerās*, *prasāc* na Rabu,³⁰ *covĩk*, *veceroas*, *danoas*, *otoac* na Pagu³¹). Vl. Babić saopćio mi je da se ista pojava čuje u Jezeranima. Po svoj prilici naći će se ona i na drugim mjestima, naročito na prostoru između Jezerana i spomenutih otoka. U prošlosti je ovaj način duženja valjda raširen dalje prema istoku do donjeg Pokuplja, odakle je dobar dio podunavskih Hrvata potekao. Hrvatski Grob, u kojem je duženje skromnije nego i u Posavini, ukazuje na to da hatsko duženje nije sezalo do Kostajnice, vjerojatne postojbine predaka hrvatskogropskih »kajkavaca«.

³⁰ Zad. zbornik 1955, 170.

³¹ Lj 61, 389–390.

Poznata je razlika u intonaciji produženih vokala. Ona može biti uzlazna ili silazna. Na čakavskom području je granica između njih negdje oko Vrgade (*lōncá, kakōv* 91, 177). Prirodno je što, u skladu sa smještajem postojbine svojih predaka, Haci produžene vokale govore s uzlaznom intonacijom: *klīnca, lākta*. Ti vokali su, kao i drugi akcenti, na kraju riječi pretrpjeli promjenu: *otāc > otāc > ôtāc*.

Gubljenje dužina iza akcenta zajednička je osobina mnogih čakavskih govora. Za primjer može se uzeti oštarijski govor, koji i inače u mnogom liči hatskome (OG 23). Neki drugi čak. govori čuvaju te dužine, na pr. Novi (*vīdiš* Zam 205) ili Brač (ČDOB 30). Ovi govori imaju i drukčije sekundarno duženje nego Haci.

Skraćivanje dužina pred naglaskom drukčije je nego u nekim našim govorima. Primjeri kao *Kotē < Kōtē* glase na Hati *Kātie*, sa sačuvanom dužinom. U prezentu ima slaganja, na pr. oblicima *krādiem, vličiem* odgovara *vličiem* (Oštarije 7) *tresēn, tresēmo* (Rab, Hraste Zad. zb. 172).

Fonetika

Hatski materijal osvjetljava neke naše glasovne probleme, koji se u nauci pretresaju već podugo, naročito u vezi³² s granicom čakavskog i štokavskog narječja. Tako se smatra da je za čak. govore bitno što imaju *šč* i *žj*. To možemo zaključiti iz ovoga mjesta u Glasu SKA: »Ali gdje god danas u ikavskim štokavskim govorima ima *šč* i *žđ* mjesto čak. *šč* i *žj* tu ima tragova od nekadašnjih štokavskih govora onoga tipa kojega je i današnji ikavski štokavski govor pos. dijalekta«. Zaista je skup *žj* karakterističan za čak. govore od splitskih pa do kvarnerskih otoka (*dažja* Korč 179, *možjeni* Cres 163, *možjani* Rab 5, *možleni* Kvar. 109). Međutim činjenica je da se na Lastovu govori *dažđa*, da je u Poljicima prije nekoliko stotina godina zapisano *možđani*. Da se ovaj skup govorio i na rijeci Bosni, dokazuje današnje *ž*, koje se čuje od Dervente do Žepča pa i dalje, a nastalo je bez sumnje od *žđ*, što se vidi po bezvučnoj grupi *šč* koja je u tim krajevima dala *ś*. U Žumberku je P. Skok zabilježio *možđani* (JA 32, 374). Ako tome dodamo da se ista grupa suglasnika govori i kod kajkavaca od Bednje (*ryežđa* HDZ I 293) do okolice Virovitice, onda možemo s pravom zaključiti da se u staroj postojbini hatskog govora taj skup govorio onako kako ga većinom govore još i danas ne samo na Hati nego i oko Bratislave (ČN 286). Iz tih činjenica smijemo granicu između *žđ* i *žj* postaviti negdje u Gorski Kotar i kazati da se područje skupa *žđ* prostiralo od Lastova i Poljica do Žumberka i Bednje i do rijeke Bosne. U Kolunićevu zborniku iz 1486, koji je napisan u Lici, nalazimo *dažj* 31, što znači da je Lika pripadala zapadnoj grupi.

Slično je s glasom *đ*, koji u mnogim krajevima ima zamjenu *j*. U proširenosti ova dva glasa nema određene granice, nego imaju samo dva pola: na jednom postoji samo *j*, a na drugome imamo *j* samo u nevez-

³² (Moje bilj.).

nim riječima (*meja, preja* i slično), dok se u komparativima i trpnim pridjevima, gdje se osjeća veza s oblicima sa *d*, većinom govori *đ* (*mladi, rođen* pa i *rodak*). U primorju prevladava *j*, a na istoku *đ*. Tako je kod Divkovića zabilježeno *meja* (JA XIII, 392), a i danas se takvi nevezani oblici čuju uz rijeku Bosnu. Vezano *j* rašireno je u kajkavskim krajevima (Bednja *žajo*, ali *rodok* 293), u Žumberku (*meja – rodak* JA 32, 373). Na Hvaru i na Braču javlja se *đ* osobito u trpnim pridjevima, ali se ono mora svesti na štok. utjecaj, kako misli Hraste (ČDOB 21). U Oštarijama je Strohal zabilježio primjer kao *ograjen*, ali i on ističe da se u trpnim pridjevima govori i *đ*. Zato se ne čudimo što u hatskom nalazimo oba refleksa, kao u Žumberku i u Oštarijama. Prostor gdje je svako *đ* bilo zamijenjeno sa *j* morao je biti dosta uzak i u prošlosti i nije zahvaćao sve čakavske govore.

Poznato je da se između dalmatinskih, bosanskih i slavonskih ikavaca s jedne strane i kajkavskih i čakavskih ekavaca s druge strane nalazi područje ikavsko-ekavskog govora, čija je karakteristika što se s pretežno ikavskim riječima miješaju i neke ekavske. Teorija o tome da je taj govor posljedica miješanja ikavaca i ekavaca s pravom je potisnuta teorijom Jakubinskoga o prijelazu jata u *e* u određenom položaju, što je vrlo pregledno primijenio na žumberački govor P. Skok u HDZ I 223–226. Iz literature se vidi da je taj govor raširen od Dugog otoka, Senja i Novoga preko Vrbovskoga, Oštarija do Samobora i Karlovca. Riječi s refleksom *e* ima, idući prema jugu, sve manje. Ne smijemo zaboraviti da je stanje u prošlosti bilo drukčije nego danas i da su zbog seoba odnosi na ovom području promijenjeni. Lika je danas ikavska, a u Koluńićevu zborniku vidimo iste ekavizme (na pr. telo, veran 128, obedvati 145, pred sobu 161, pesak 147) kao i u hatskom govoru. U Zoranića³³ njihov broj je već znatno manji, a još je manji na Hvaru.³⁴ U dokumentima napisanim u XV i XVI st. u kraju ispod Kupe nalazimo opet iste ekavizme. Sasvim je onda prirodno da Hacı, i ne samo oni, pripadaju ovom govoru koji je bio raširen od sjeverne naše obale i Like daleko na istok, možda do Kostajnice. Isti ekavizmi govore se u »kajkavskom« govoru Hrv. Groba i u drugim gradišćanskim predjelima, osim na jugu Gradišća, gdje pretežu čisti ikavci.

Dok je situacija s jatom vrlo jasna, sasvim je drukčija s refleksom nazala *ę*. Šarenilo koje vidimo kod nas, vlada i na Hati. Na pr. u Ložišću na Braču govore *žoja* i *žeja*, ali samo *žodan* (16). Na Hvaru pored *jazik* govori se *žeja* (7), na Murteru čuje se *jazik*, a u Biogradu *jezik* (Hraste). Tako slično je na Hati: uz *žâjan* govori se *jëzik*, *jjëtra*, *zâciet*, *žiëtfa*. U Oštarijama, koje su hatskome vrlo bliske, imamo doduše *zâciet*, ali i *žiedan* (8).

Već je rečeno da diftongiranja ima i kod nas, ali bi trebalo istaknuti da se ova pojava na Hati razlikuje od onih kod nas. Kod nas se dvoglas

³³ G. Ružičić: Jezik P. Zoranića.

³⁴ ČDOH, 7.

nalazi obično u dugom slogu (Hvar, Oštarije, kod Žepča u Bosni)³⁵ ili zavisi od zatvorenosti sloga (Susak HDZ 120). Mišljenju da se ova pojava razvila u novim sjedištima, protivi se to što u Gradišću ima u susjednim selima vrlo različitih tipova diftongiranja. Kako ne možemo pretpostaviti da se ovako krupne promjene mogu dogoditi u jednom selu, a u drugom udaljenom od njega 4 km, da se vrše po drugom principu, moramo uzeti da su diftonzi doneseni u Gradišće. Ovo mišljenje podupire i nedostajanje ove pojave u Hrv. Grobu, koji je inače primio gotove sve karakteristike gradišćanskih govora.

Deklinacija

Stari oblici, kojih ima u imeničkoj deklinaciji, nisu u ovom uspoređivanju od velikoga značenja. Njih ima u Bosni, Posavini – da ne govorimo o sjevernim čakavcima i kajkavcima – i danas, a u XVI st., u vrijeme seoba bilo ih je još više. Dok su se ovdje na jugu, u matici razvijali novi oblici, gradišćanski govori, daleko na periferiji, u tim promjenama nisu mogli sudjelovati. Značajne su, ipak, neke akcenatske pojave, a od nastavaka valja istaknuti *-u* za ins. ž. r. U našem jeziku imamo uglavnom dva nastavka za taj padež: pored spomenutog i *-om*. U sjevernim krajevima nalazimo *-u* ili *-um (-un)*, a na jugu i istoku *-om (-on)*. Danas je područje nastavka *-u* potisnuto pa ga nema više ni u Oštarijama ni u Žumberku. Iz činjenice što ga na Hati imaju, moramo zaključiti da je u XVI st. bio raširen i na području između Hrv. Primorja i kajkavskih predjela. Što ga danas ondje nema, to je posljedica seoba. Novi naseljenici su ovdje neke jezične crte nametnuli starom stanovništvu, a neke su od njih i primili. Tako se može objasniti slaganje hatskog govora u nekim crtama sa žumberačkim, karlovačkim i oštarijskim, dok se u drugim osobinama ne slaže s njima. Na pr. u refleksu jata smo vidjeli gotovo potpuno poklapanje, a ovdje, u nastavku *-u*, toga nema. Elementi, bitni za razumijevanje, primaju se lakše nego drugi, manje važni. Po nastavku *-om* razlikuju se imenice na *-a* u akuzativu i instrumentalu, pa je lako pretežno *-om*, dok *mliko* i *mleko* ne predstavljaju nešto na što treba obraćati pažnju radi jasnoće izraza pa je i ostalo.

U ovom padežu treba potcrtati naglasak na nastavku kod imenica *i*-deklinacije: *za pećû*. Tu je starina bolje sačuvana pa vidimo takve primjere ne samo u Bednji (299), Prigorju (116, 122) nego i u Žumberku (32, 340), Karlovcu (146, 131), zatim u Magića Mali (131) i u Šaptinovcima (136). Na Hvaru imaju ne samo *-on* nego i naglasak jednak štokavskom (*čôšćon* 29). Ova crta obuhvaća naše govore od Kvarnera do Slavonije pa je razumljivo da je iz sredine toga područja prenesena u Gradišće.

³⁵ I. Brabec, Lj 64.

Pri ovom uspoređivanju valja pokazati slaganje nekih padeža u množini imenica muš. roda. Vidjeli smo jednake akcente u gen. (*junākou*), dat. *junākom*), lok. (*junāki*) i inst. (*junāki*). Prema njima stoje padeži sa silaznim akcentom: nom. (*junāki*) i ak. (*junāke*). Takvo slaganje akcenata u padežima množine nisam mogao naći u literaturi o našim govorima. Najbliži su govori u kojima se slažu tri padeža množine (gen., lok. i inst.), na pr. bednjanski (*gespodāōrì, gespedōrev, gespedāōrēm, gespedāōrè, gespedōre, gespedōri*, HDZ I, 295), pa prigorski (nom. *drèbi*, gen. *drebôv*, lok. *drebê*, inst. *drebî; vòzi – vozôv, vozê, vozmi* Rad 115, 101–2). Tu se može navesti i Žumberak, na pr. pri *vòli, s vòli*. Genitiv ove imenice nije zabilježen, ali se iz primjera istog tipa (*8 gròši*) vidi da u tom padežu ima isti naglasak (JA 32, 339). U Posavini je ova pojava ograničena na lok. i inst. (*na kòni, s kòni* DPG 108), čemu odgovara šaptinovačko lok. i inst. *kòni* (ib.). Ova dva padeža slažu se i u primorskim govorima (*popêh* i *popî* Nem. 14, *popî* i *stolêh* Cres 169).

Primjeri kao *brīgi, brīguou, brīguom, brīge, na brīgī, z brīgī* slažu se sa štokavskim akcentima *brègovi, bregòvā, bregòvima, brègove* itd., kako se imenice ovoga tipa govore gotovo po čitavoj istočnoj i srednjoj Bosni (Moje bilj.). Naglasak je na svim padežima, osim nominativa i akuzativa, u oba slučaja na nastavcima. Razlika je u tome što je u hatskome osnova ostala duga, što se još danas vidi u nom. i ak. U ostalim padežima osnovni vokal skraćen je u skladu sa zakonom skraćivanja dužina pred dugim naglaskom: *brègôv > bregôv > brèguou*.

Razlikovanje akcenata jednine i množine razvijenije je nego u štok. govorima, pa se ovaj govor i po tome slaže sa sjevernočak. (*pīsmō – pīsmā* ČKS 510, *črīvō – črīva* Novi 41) i kajk. govorima (*črīevo – črīeva* Bed 299). Ono se proteže dalje u Slavoniju (*krīlo – krīlā* itd. 127).

Kod pridjeva pada u oči nastavak *-li* za tvorbu komparativa, kao u *mèkli* i *lāgli*, koji je raširen i u staroj postojbini Haca i oko nje (Ošt. 34, Prig. Rad 116, 173, Žum. JA 32, 342, Pos. 164).

Konjugacija

Skraćenim osnovnim vokalima glagola 3. i 4. vrste, o kojima je Ivšić pisao u DPG (205) i Prilozima (171), odgovara ista pojava na širokom prostoru u sjevernoj Hrvatskoj i kod Čakavaca (Sus. *kipìt – kipīn* 123, Žum. *gradìt, gasìt* 32, 345) i kod kajkavaca (Bed. *plotìti, jovìti* 315, Prig. *dilīm, kadīm, platīm* 118, 80–81). Ta pojava zabilježena i u Posavini, najviše u zapadnom dijelu (Magića Mala, Siče itd.), što je prirodno zbog blizine kajk. i čak. govora, ali se čuje sve do Beravaca i Tolise u istočnoj Slavoniji i Bosni.

U trpnome pridjevu imali su ti glagoli naglasak na krajnjem slogu (*placénō > placèno*). I ta osobina seže od okolice Karlovca, gdje se još danas može čuti (Kamensko: *rodèna*, moje b.) do Posavine (*sudènō, ure-dèno, pozlacèno* 226).

Trpni pridjevi, pa ni pridjevi uopće, ne poznaju razliku u akcentu zavisnu od roda (na pr. *pròkliet, proklietà, pròklieto* Vrg, Jurišić). Isto tako nikada se akcent ne povlači na prvi slog na štok. način (na pr. *zàdržāna, zàdržāno*). U pogledu trpnih pridjeva nema toliko slaganja s bivšim susjedima kao što smo to vidjeli kod drugih crta. Žumberak ima akcent na prvom slogu (*òtparta* 32, 353), Vrgada i Novi imaju razliku po rodovima (*pozvānà, pòzvāno* Zam 61). Kao srodni se mogu navesti Rab (*držānà, držānò* RD 42) i Prigorje (*kopāni* 118, 89).

Pomicanje naglasaka na prvi slog u radnom pridjevu glagola poput *zāčela, liěžala*, koje veže hatski govor sa štokavskim, isto tako ne nalazimo u svih čakavaca. Na Braču je naglasak drukčiji (*držāla, držālo* Hraste 57), na Vrgadi se razlikuju rodovi (*ùmra, umrlà* 28). Isto vidimo u kajkavskome, na pr. u Prigorju (*zapr̀la, zàprlo* 118, 66). Pomicanja ima na Rabu (*pròdāla* 40) i na Susku (*pòčalo* HDZ 120). Koliko su u tome govori raznoliki, vidimo u Novom, koji opet razlikuje rodove Zam (60).

Različite sličnosti

Prema Ujeviću (8) počela je seoba Hrvata u Ugarsku i Austriju iz krajeva od Obrovca do Senja i Otočca 1522 – 1527. Ti su se naseljenici, po Ujeviću, smjestili u okolici Šoprona, no jedan dio morao je otići dalje prema sjeveru, jer ih ondje vidimo već u to vrijeme, pa i prije: u Želieznom 1515, oko Bratislave 1520, u Donjoj Austriji 1524. (Vidi str. 8). Nešto kasnije iseljava se stanovništvo sa zemljišta oko Otočca i Kupe (1532–3) i odlazi dijelom u okolicu Beča. U iste predjele bila je usmjerena seoba Korduna u 60-tim godinama istog stoljeća(9). Već smo vidjeli da su se s ovim čakavcima izmiješali, u manjem broju, i kajkavci. Teško je odrediti koliki je bio brojčani odnos čakavaca iz različitih krajeva. Pismeni podaci o tim seobama su oskudni, a iz govora je teško izvući neke zaključke, jer iseljenici su po govoru i onako morali biti vrlo srodni između sebe. Gotovo svi su pripadali ikavsko-ekavskoj čakavštini. Osim onih crta koje smo već vidjeli, ima još različitih slaganja između hatskog govora i onoga materijala koji nalazimo u studijama o jeziku stanovništva od Karlovca do mora. Tu se mogu nabrojiti neke fonetske crte, kao *kulik, teplo, japno, rebac, rest, vlić, Jive, kvilit, lahak, mehak, začiniit, jedinajst, ruška, med (= među)*. Veliko je i slaganje u rječniku, na pr. *tr, vaļe, prļe, zis, zi, tote, loše (meso = mršavo), kiće, Lovrienča, pratež, teg, taļ vreda* itd.

Zbog nekoliko talijanskih riječi uobičajeno je da se domovina Gradišćanskih Hrvata traži u primorju. Međutim riječi koje se navode raširene su kod nas ne samo uz more, one se govore daleko u unutrašnjosti, čak i dalje prema istoku nego što je sezala postojbina onih Hrvata koji su se iselili u Gradišće. Osim toga valja istaknuti da se u hatskom govoru kondicional ne tvori sa *bim, biš...*, što je karakteristika narječja u sjevernom primorju. Treba napomenuti promjene $m > n$ koja je osvojila sav pojas uz obalu. Doduše, ova crta je možda novijeg datuma.

Špomenici i pismeni dokumenti napisani u Lici i Pokuplju prije i u vrijeme raseljavanja Hrvata, imaju mnogo elemenata koji sjećaju na hatski govor. U Kolunićevu zborniku iz 1486, napisanom u Lici, vidimo mnogo toga. Već smo spomenuli ekavizme toga ikavskog govora. Tu čitamo još ovakve sličnosti: *dobrih muži va te knjige, štali, zamanb, prez, zgora, po svetomb Ivani, me ote, na edan tratb (setrat), meč, kuševal, pred sobu, Oloferan vičera s tu ženu, gorika, sopetb, lačna, da mi se račiše, stvori brnie.*

To isto vidimo u dokumentima iz različitih mjesta u Pokuplju: *Petr, ovo (= evo) je moj Petr preminul* (Na Skurini 1499), *Zybranyh, med nymy, pravy del, w lethyh, dythethem, da ga othe, delawaz* (Perna 1556), *Šime, Mike* (Draganić 1544), *z ždribethom, zynokosse, dokonyamo* (Perna 1556), *Grge, Mate, Tome, Vale, meja, cena* (Draganić 1550), *Thollarow zthow, na mrysnyczy* (Mlaka na Mrežnici 1583), *vrimе, v Zagrebi, susede, ceni,* (Okić 1505), *v sredu, na letih* (Bović 1536), *pred, were, med, ter, zopeth* (u Selnici 1572), *kralja ugrskoga, telo* (Novi 1499).

Ne zna se tko je pisao dokumente i oni ne moraju pokazivati govor onoga mjesta u kojem su načinjeni, jer je pisac mogao biti iz drugoga kraja, a osim toga u ono vrijeme postoji nešto kao književni jezik. Osim toga u njima ima i ponekih elemenata koji ne pristaju u hatski govor (*vira, pred sobom i sl.*). Ali obilje slaganja jezičnih osobina tih dokumenata nastalih u Lici i Pokuplju s današnjim hatskim govorom daje nam pravo da smatramo da su ti govori srodni i da su Hati i susjedne krajeve većinom naselili stanovnici Like i Pokuplja.

U dokumentima nailazimo na crte koje se smatraju germanizmima primljenim u novoj domovini, na pr. *van zlisti, zname vanb* Kol 131. 135; *pet dvadeseti* Draganić 1550. Slično je s današnjim posvojnim genitivom: *moga divera negova žena* (Kamensko) koji je uobičajen na Hati i slični austrijskome: *dem Vater seine Schwester*. Ne možemo vjerovati da je strani utjecaj sezao čak do okolice Karlovca, nego moramo to uzeti kao domaću tvorbu.

U slaganju ovih govora ističe se kazivanje ponavljanih prošlih radnja pomoćnim glagolom *htjeti*, koji je vrlo raširen na Hati, a čuje se i u Kamenskom, na pr. *Što j tìla dõbit, to j tìla potrõšit* (= što bi dobila, to bi potrošila).

Prezimana na pr. karlovačkog kotara iz XVI st. jako nas sjećaju prezimana raširenih u sjev. Gradišću i okolnim predjelima: Golubić, Jagodić, Jakšić, Krajačić, Malešević, Markušić, Martinović, Mikšić, Mikušić, Perušić, Slanac (Schlanitz), Špeletić, Tomašić, Ugrinović, Titković, Vlašić, Vojković, Gorkosilić (Gorgosilić), Slovinac, Sučić, Birić, Bogović, Čačković, Diković, Dobrović, Dragašić, Frančić. Sve su to imena koja još danas žive u našem Podunavlju ili se nalaze u maticama tamošnjih sadašnjih i bivših hrvatskih župa.

Već smo rekli da se pretpostavlja da su preci stanovnika Hrv. Groba doseljeni od Kostajnice i da tu pretpostavku podupire njihov govor. Ne će biti na odmet da taj isti momenat pogledamo kod podunavskih Hrvata uopće. Prema Ujeviću doselili su se Hrvati u bečku okolicu, tj. Malu Hrvatsku, u dva navrata. Oko 1532. bili su to iseljenici sa zemljišta oko Otočca i Kupe (valjda gornje Kupe). Druga seoba trajala je od 1565. do 1579. U njoj je sudjelovala Granica. Zaista, prezime Slunjski rašireno je na cijelom tom području, od Pandrofa, preko Marchfelda do Moravske. U Pandrofu postojalo je prezime Turanski, koje može potjecati iz Turna kod Karlovca. Izbjeglice iz Like i Krbave odselile su se po Ujeviću u okolicu Šoprona (MU 8). Dio tih Hrvata morao je otići u Malu Hrvatsku. To možemo zaključiti iz toga što se Hrvati u to vrijeme već javljaju u tom kraju, a i iz toga što je ondje postojalo prezime Krbavac, na pr. u Maria-Ellendu.

Lopašić iznosi u »Obćini draganićkoj« da su Krešćići od Vranograča i Podzvizda stanovali 1578. dijelom u Draganićima i Krašiću. a dijelom u Mošonjskoj županiji. Izaslanik požunskog kaptola saslušavao je naše iseljenike u Karlburgu (Orosvaru), Mannesdorfu i Železnom (Kismartonu). Oni posvjedočiše da draganićki plemići vuku lozu od Rakova roda. Iz toga izlazi jasno da su Hrvati u tim mjestima bili iz Vranograča i Podzvizda jer inače ne bi mogli dati spomenuto svjedočanstvo.

Dio iseljenika mogao je biti iz Bosne. Na to upućuju prezimena kao na pr. u Petronellu (Wossiackh, Wosinagkh, Wosnagkh, Waschenechk). Možda se može uzeti u obzir i prezime Krupić, u Maria-Ellendu. A. Tamaro iznosi da je Ferdinand naredio da se oko Pazina nasele uskoci i Ćići iz Bosne (455). Doseljavanja iz Bosne i Hrv. Primorja u Istru bilo je i u XIV stoljeću (435). Netočna će biti informacija koju je Gyrikovich dobio od uprave gospoštije Schlosshof u Marchfeldu da je princ Hildburgshausen 1739. naselio Hrvate u selima koja pripadaju toj gospoštiji. On je navodno, vraćajući se sa opsjedanja Banja Luke, na desnoj obali Save između Vrbasa i Drine naišao na uskoke koji su htjeli preći u Slavoniju. Njih je poveo na imanje, koje je njegova supruga naslijedila 1736. (Gyur 18). Isti pisac ističe i razliku u obličju, nošnji i običajima između Hrvata s Marchfelda i ostalih Hrvata u Podunavlju.

Iako je teško vjerovati da bi naši ljudi u Podunavlju bili u većem broju iz Bosne, ipak treba napomenuti da ih Nijemci zovu Wasserkroaten, što je, među ostalim, protumačeno i kao Bosnakroaten.

Razmatrajući govor podunavskih Hrvata, dolazimo do ovih zaključaka o porijeklu većine, koja je mogla asimilirati ostale, strane grupe. Oni su svi čakavci, o čemu najjasnije svjedoči izgovor afrikate ć. Da pripadaju sjevernom dijelu ovog dijalekta, vidimo po ikavsko-ekavskom refleksu jata, po uzlaznoj intonaciji produženih vokala, po refleksu nazalnoga e. Prema tome je hatski govor dio srednje čakavštine, koja

se govorila, a djelomično još govori, na prostoru između čakavskih ikavaca na jugu i čakavskih ekavaca na sjeveru, u Istri. Po današnjem refleksu jata vidimo da se područje srednje čakavštine prostiralo od zadarskih otoka do istočno od Karlovca. Danas je najistočnije selo s ikavsko-ekavskim govorom Kovačevac.³⁶ U prošlosti sezao je taj govor, sudeći po Hrv. Grobu, do Kostajnice.

Po nekim osobinama možemo zaključiti da je većina Haca iz istočnijeg dijela ovog područja. Na to nas upućuju glasovi *d* i *žd*, koji su kod nas češći što idemo prema istoku, prema kajkavskim govorima, dok je uz obalu češći izgovor *j* i *žj*. Tu se mogu spomenuti i glagoli 3. vrste s pokraćenim osnovnim vokalom, koji su rašireni u Prigorju, oko Save, u Bednji pa u zapadnoj Posavini. Prema jeziku moglo bi se dakle reći da su podunavski Hrvati u većini morali potjecati s Dobre, Mrežnice, Korane i donje Kupe. S time se slaže raširenost prezimena Slunjski među podunavskim Hrvatima i njihovim raspršenim dijelovima u Moravskoj.

PRIČE I PRIPOVIJEDAŃA

Vrag je ovdien

Jèdnuoć su bìli tri pijâni. Tî su šlî po plâci pa su par stâri lûdi bili va jèdnuoj mâløj hîži, a tî su imâli ùbluok razbîto. Tî trî uđerâni su kôzu hûłali pa su tû kôzu z glâvu na ùbluok nutr, a pâk su ju za rièp začîpnuli.

Ti stâri lûdi su nôci spâli, a tâ kôza, kâ cu ju za rièp učîpnuli, je zablîjâla. Tî stâri lûdi su se prestrâšili, se žèna skočila tr poglièdala čâ to jè. Kad je kôzu z glâvu nutr vîdila, a òna je kričala: Mûš, vrâg je òvdien! Posveçiènu vodu je škropîla. To je jîstina.

Au am Liethagebirge 1938, starac od 60 godina.

Škropi

Duòšau je râufankira va sèlo nôci, tr nî znâu kâdi ée bît prîg nôci. Setrât je bìu jedan stân òtprît. Uòn si je mîsliu: Griem nâ puot tr éu bît prîg nôci na pòdi. Jîskau si je lièglo kadi ée spât.

Setrâd je krûs puot skrûos pau, a gospodâri su čûli kad je udrîlo, kad je zaruòndalo. Sa cu bìžali vân. »Čâ jè to?« Trpâj je bilo nèšto črno. Sâd je žèna mùžu kričala: Jûre, škropî, škropî! Vrâg je òfde.

Au am Leithagebirge 1938, starac od 60 godina.

³⁶ I. Brabec, Lj JAZU 1958.

Puk i zvonar

Zvonār je šau zvõnit. Za ním je púk va críkfu nutr pruõšau. Uõn je zvõniu pa je zaklõpiu vrâta. Kad je duõšau u štîri ùrā jûtro zvõnit, bilo je škûro. Uõçi stakliêne je vîdiu. Uõn je frîško zaklõpiu tr je šau po gospodîna. Kad je gospõdîn duõšau, gospõdîn je rëkau: Põjte Vî p̃rvi nûtr! Zvonār je otklõpiu vrâta. Kad je uõtpru, púk med nuõge smäknû. »Zbûogom, gospodîne, miêne ur jîma!« je krîçau.

Pandrof 1938, žena od 50 godina.

Dva raubari

Dva räubari su si nājpr zieli da si gredú pînezi ùkrās. Ka cu jur çûda ukrâli, sù si je kânili rastâlat. Oni nîsu znâli kâmo ée puõjt. Na plâci nisu to hotîli, jer su se buõjali da ée je duõ vîdit. Onda jim je nâ misli dõšlo da se srânu na crikfiêni tûram. Ka cu guõri dõšli, su se kânili razdîlit. Zâçieli su brõjit pînezi. »Menî jedân, tēbi jēdân!« a dvâ su jim krez ùbluok spâli duõli na plâcu.

Crikviěšnag je šau u îstu ùru zvõnit na uõsmu ùru. Uon je çû da je dũo na tûrmi zgorũo. Ož jēdnũč je poslũšau kâko su se ti dvâ pomînali i brojîli pînezi. Uõn je bîu va tuom mišliēni da si Bûog i vrâk siromâške dũše dîlũ. Frîško je bîžau po gospodîna: Gospodîne, na nâšem tûrmi Bûog i vrâk si siromâške dũše dîlũ.«

Gospodîn je kâniu jur spât puõjt, a kad je zagliēdau prestrâšenoga crikviěšnaka, ga je pîtau zâg je tâko prestrâšen, a crikviěšnag mu vëli: Grîeste frîško!« Gospodîn se je frîško uprâviu i su bîžali na tûram. Po tûrmom su çûli kako su se räubari pomînali, kâ cu krõt fiēti bîli: »I tî dvâ tõtien zdõluo. Jēdân je muõj, a jēdân tfuõj!« Gospodîn se je prestrâšiu da je to uõn i crikviěšnak. Zâçeu je jâko bîžat, ali nî dâleko duõšau, ar je skûpa spau ot strâha. Crikviěšnag je jîmau srîcu tr je mõgau na fârof ùjt. Ka cu dva räubari duõli došli i gospodîna zagliēdali, nîsu se buõjali, nego su ziēli pînezi i prõšli.

Helga Nossner Mätleva, Pandrof 1955.

Kuoļnočani

Kuoļnočani su Cundrâvi mlâtîli. Tõ je ur dũgo. Cundrâva je õnda khiērala Ugr̃skom tr su Kuoļnočani mõgli duõjt tãmoka mlâtit. Dõbro im se râçilo cundrâusko vîno. Ča su tîli zaslũžit, to su tîli zâpit. Ka cu bili fiērtih zis pînezi, su prõšli tr zvâna sēla zajâçili: Cundrâva, bûdi zdrâva, kade smo zâpili vrîçe i cipîçe.

Pama 1955, starac od 65 godina.

Tršci

Moji stāri su va čāsu liēta tržili zi zuōbļu. I jā sam tržiu zi zřnem. Za Ciļiēm smo vozīli. Nājzat smo tržili zi driuļem. To je bilo po Napōleoni tr do p̄rvoga bōja. Jēdni su tržili na Klōgnfuat tr Triest zis kolīju, s kuōni i s kuōli. Tāmo duōlika je pomīšana rīč. Na Štājersko nutr smo vozīli, če jā pāmetim. Trī kōne su tili nāprieč. Jednōga za zādnu ūos na lānci.

Va Ugřskom

Kako su nam stāri ļūdi tili povīdat, na Ugřskom je bilo siromāštvo po siēm orsāgi. Na Estarāji je uriēdba bila čūda vēca. Žiuļiēne je bilo buōļe pa su ļūde za ļūde pehāundļali.

Va škuōli smo učili zā ve hrvācke vāruošē: Zāgrep, Sīsek, za krāļa Tōmislava. Ponedīlak, utūorak, štřtāk, pīetāk, štīri dņi, učili smo po hrvācku. Po ubiēdi, po puōdne, samo po nīmšku. Srīedu tr subuōtu po ubiēdi je bilo frāj. Religiōncuntarixt na hrvācki, kī je biu Nīmāc na nīmški. Ponedīlak tr štřtāk jimāli smo dvī ūre po ugřski, a dvī po hrvācki.

Va Bōzni

Va Bōzni nī bilo čiēmerno. Ciēsta ni šla dāle ot Fōče. Grānica je bila na Višovīni. Tāmo smo tili pūojt. Jāvit smo se muorāli.

Mī smo se vozīli do Slavōuniš Brōta. Prik Sāve smo maširāli, a odānlien smo šli Bōzniš Brōt, do Sarajēve. Pāle su sedamnājs kilomētarou ot Sarajēve, a Prāča dva tridiēset. Ot Prāče smo dōšli Gorāždu. Tōte smo stāli. Drūgi dān smo dāle do Fōče tr do grānice. Tāmo je ciēsta hiērala. Zgōra na Višovīni smo se umorīli. Jednūč smo strīļāli i triēfili rāuno va kanōn. Boznijānci su kričali: Vātra i nēbo pāda!« Mi velīmo Boznijānci, po nīmšku je Bošnāki.

Nuōvo Sēlo, Māte Mikula Matīni (sve troje).

Novosiēuci rivaju crikvu

Nuōvom sēli je crikva bila zvona sēla. Novosiēuci su ju kānīli porīnut va sēlo. Cigāni su to dočūli tr su se dogovorīli da te je dūde. Dōšli su Novosiēucem tr su im rēkli da te im pokāzat kako te crikvu porīnut blīže k sēlu.

Zāto su nastrovāšili ukruk crikve fržuōna da p se lāgļe posūnula. Mīslili su da ēe crikva po fržuōni pūojt. Ka cu zāčeli rīvat crikvu, ko su se po fržuōni pofūznuli tr kričali: Ūž grīe! Ož buōļe porīnite!« tr su ož buōļe rīvali, ali crikva je stat zostāla, ka cu su oni na fržuōni nājzat šli. I denāšņi dān crikva stōjī nā mesti.

Bielo Selo, starac od 65 godina.

Beloseuci i baka

Biëlom sëli nïsu za bāku imāli niš křmie. Uõpćinska prepostāunuost je sē tanačņike puõzvala. Rixtr je rëkau da se muõre ništo ućinıt. Tanačņiki su se dogovorili da ćeju jednõga biku potiegnut na tūram zi konuõpciem. »Tõte je trāvie dõst, tõte nēka se napāsie. To ne prāvamo kŭpit křmie, kad ionāko nīmamo va kāsı pīnies.«

Drŭgi dān su konuõpac biki uõkolo vrāta zaviezāli, a uõpćinska prepostāunuost je sad muõrala na tūram tr povlić biku guõri. Tanačņiki su se potili tr ka cu trı mētere imāli, onda je bika jëzik van ubisiu. Tanačņiki su rëkli: »Uš posiēže za trāvu zi jezıkom.« Ka cu ga guõri potiegnŭli, ko su vīdili da je bika krāj, ar sirõma je biu zadāven.

Biëlo Selo, starac od 65 godina.

Svieti Ladislau

Va crıkvi Pāndrofi bīu je kīp sviëtoga Ladislāva ur gaunc stār. Pāndrofcı su frlāungali da se nuõvi kīp naćinıi. Tanačņiki su dolŭćili da ćeju dva gmājski tanačņiki puõjd Bieč mõļaru. Oni su tākõ ućinili, a mõļar je sviëtoga Ladislāva zgotuõviu, ali je zābiu jıme sviëca tr je napisau Zrõdislaus. Ka cu ga hŭļali, ko su tanačņiki vīdili da je jıme fālešno napışeno, tr su rëkli mõļaru: »To niž nı. Muõrate ga lifrat žıvuoga ali mřtvuoga. Ako se tanačņikuom ne vīdi, ćeju ga ionāko rāzbit.« Tako je sviëtāc õstau Zrõdislaus.

Biëlo Selo

Vrak pa šuostr

Jednŭč je šāu jedān šuostr luõzu, ki je bīu jāko siromāšāk. Jimāu je žënu pa ćūda dıcie tr je muõrau puõjt po dřva. Uõn je ziëu konuõpac suõbu. Va lõzi je striëfiu jednõga vrāga. Vrāg (g)a je pıtau: »Ćā ćeš s tim konuõpcom«? Šuostr je rëkau: »Sē vrāze poubıšat.« Őnda je rëkau vrāk: »Nëk to ne! Jā ću ti ćūda pīnies dopřimit.« Dobrõ je. Vrāg je šāu vrāzuom va pākau tr jim je to povıdau! Vrāzi su ga pıtāli: »Āli si mu bēniksns ća pīnies ubëćau«? a uõn je rëkau: »Ćūda sam mu je ubëćau«. Jëdān vragomiëtan vrāg je rëkau: »Jā se griëm zıš nım za te pınezi pobārit.« Je šāu šuostru tr mu je rëkau da će se zıš nım pobārit. Őnda je rëkau šuostr: »Ja jımam jednõga stāroga õca. Tā je jëdno liëtõ māni nek stõu liët.« Őnda su šli sı dvā cırkusı, kadiën je stāri õtāc bīu. Šuostr je rëkau stārom õcu: »Diëde, skõč se!« Diëd se skõćiu i je vrāga zıeu tr ga je ubā tla plŭsnŭ da si j skõro hřbād zakriënŭ. Őnda je šuostr tıe pınezi duõbiu.

Ta vrāg ćā ga je diët hıtiu, ko je vrāzuom domŭom ũšau, jim je õvo povıdau tr rëkau da se z õvım ne muõre niš zapõćiet. Őnda je õpet jëdān vragomiëtan vrāg rëkau: »Jā griëm niëga skŭrit!« Šāu je šuostru i mu rëkau: »Kı će po lāpti koñā otkāufat?« Šuostr je vrāgu rëkau: »Nŭ ga tı přvo!« Vrāg je ziëu kõna na rāmen i ga je po lāpti kāufau.

Kad je duošau krāju, kō mu je jēzik vīsiu čēr do koliēn. Ōnda ga je šuōstr ūsmijau: »Jā ću ti ga neg med nuōge ziēt i ću ziš nīm po lāpti neg ūjt.« Ōnda j ōpet tīe pīnezi duōbiu.

Vrāk se j kriēnū dōmuom va pākau i je ōvo vrāzuom povīdau. S tīm se ništa ne muōre zapōčiet. Ōpet se jēdān jāviu. Uōn da će se ziš nīm za tie pīnezi zavōļat (vītn). Šuōstr je rēkau vrāgu: »Jīmam jednōga dičāka, tā je trī liēta stār.« Vrāg je rēkau: »S tīm ću se utīkat.« Ōnda su šli črīšni. Tōte je ta māli dēčko spāu. Šuōstr je rēkau dičāku, kī je biu zasprāve zīec: »Skōč se, dēčko!« Ziēc se j skōčiu i je vrāgu riēp pokāzau tr je ūšau. Vrag je vēļeg za nīm bižau, a tōte je bila jēdna grāba. Ziēz je prig (g)rābe hūknū, a vrāg va grābu odlētiu. Ōnda je ōpet šuōstr duōbiu.

Vrazuōm je duošau. Vrāzi su se čūdili čā je to za človīka. Med vrāzi se ōpet jēdān nāšau kī će se ōpet zavōļat. Jedān je ōpet šāu š nīm kī da znā buōļe zazvīznut. Ōnda je šuōstr rēkau: »Nū tī pīrvo zazvīznut!« Vrāg je zazvīznū tr je līšće spādalo. Kad je šuōstr to vīdiu, je rēkau: »To je nīšt. Kad jā zazvīznem, će kīte se lāmad od vīrbie. «Šuōstr je vrāgu uōči zaviēzau tr je jīmāu jēdnu batūnu pri vīrbi stāt tr ga je s tū batūnu med rūoge rēpnū, trīsnū. Vrāg je nek čā je mōgau frīško ūšau tr su sī pīnezi kiērāli šuōstaru.

Samvalt T. D., Bunkava 35 Pandrof.

STIHOVI

Haj Jūrica, kade j tvōja piērnica?

Šāu sam ūz Dunaj

Spāla mi je vā Dunaj.

Pōj si puō nu čr Bizuōnu.

Nāšau sam mīkfu tr sam vēļe cīknū.

Hājda fāj, sē j krēj

Naša gūska nīma jēj.

Tri divuōjke nā vīti

ukopāle sālata.

Drāžja mi je divuōjka

Neg na vīti sālata.

Kad bi mīla znāla

Kāde mīli ōrie

Šlā bi mu pogānat

Tie četire vōle.

Ti četiri vōli

Zlāte ruōge jīmaju

A sřēbrne zvuōnce.

Kā cam ja šāu, ruožice
Mīsec je biu vīsoko.
Poglij nā me, ruožice.
Mīla, drāga ruožice,
jē li sam ur dāleko.

Pogliēdala čez ubluočic
Kako biēli ruože cviet.
Črne j uočī utīrāla,
Da ju mŗzi ur vās svīt.

Ka ce viēcer zaškūri,
īdem po sēli guōri.
Gliēdam na firmamiēnat.
Vidim zviēzdice igrāt.

Mīsec mīli, posvīti
Po mōjī nuōcni pūti
I po ūskoj stāzīci,
Ka ce šīēcem k ruožīci.

Ka ce se jūtro stānem, puōtkovu gānem.
Ōnda je mēni srce zdrāvo, kad je se prāvo. (Gaņke)

Čūda māli rībic po Dūnaji plāva.
Čūda krāt si mīslīm,
Sī li ruoža zdrāva.

Bīstra vōda tēcie,
Zāme rībe suōbu.
Tēško razlučiēne
Jīma mīla s mānom.
Puōret si govorīla,
Da nis jūnāk zā te.
Liētos, pogliēj vā me,
Sī ti ruoža zā me.

Tŗnica, tŗnica, na tŗnici šīpāk.
Ej kako jīmaju jūnāki līp žītāk.
Līp žītāk jīmaju,
Ki ga fīerat znāju:
K ruožīci sēlo pūojt.

U biēloj Dānici
smo se prebudīli,
Do viēznoga prāga
Smo se sprohodīli.

*Pri viěžnomu prāgu,
Unde smo postāli
I unde smo si skūpa
Diēsne rūke dāli.
Z līvu rūku mi je
Vrāta otpīrāla,
Zi diēsnu rūku
Sūze utīrāla.*

Gieca, starac od 70 godina.

*Rāčkina j črnog uōka
Gliēdala je z ubluōka.
I ðna mēni gouvōri
Da duōjdem guōri.
Rāčkina jāko j hōla.
Štimā da je nājboļa.
Svīli, bumbāli se nuōsi,
Ož miēne za ļūbau pruōsi.
Rāčkina, ako me niē cēs,
Ziberi si kuōga huōcēs,
A ja si frājerku nājdem
Ako črk Būdim zājdem.
Ōnde va būdimskom krāji
Tōte su mi ļūdi drāgi,
Tōte će mi mīla bīti,
Kā će me razveseliti.*

JACKA NA ŠTEFANA MUČENIKA, DRUGI DAN PO BOŽICU

*Duōbr viēčer, gospōdār, alelūja
Būdi viēseu inu zdrāf, alelūja
Zi sūm tfōjūm družīnum, alelūja
sūm, kū ti je Būog dāl, alelūja. (To se kolieda)
Mālu i velīku, alelūja
Stāni guōri, gospōdār, alelūja
Hīti nā te muōdr plāśc
Tr se šiēci nā tfuoj dvūor.
Na dvūori je zēlen būor.
Pōd nīm stōjī vrāni kuōn
Zlātum ūzdum zāuzdan,
Zlātīm sēdlom usēdlān,
Z mīsečinu potkōvān.
Nā nēm sīdī sīnak tfuoj.*

*V rùkã dŕži sùlicu.
 Na sùlici jãbuka,
 Na jãbuki kítica,
 Na kítici ptìca,
 tíca golubíca.
 Dòbro lièto zòvie
 Vuòmu gospodãru,
 Dã b mu ubrodíla
 Pšeníca belíca
 I va štãli blãgo,
 Vinuògradi vïno!
 Poděj nam ga, gospòdãr,
 A divuòjkam jãbuke.
 Niè émo je zãpiti,
 Svícú émo kùpiti,
 Kã nam bùde svítíla
 Pred nãšimi očíma,
 O Cílá do Ríma.
 Svièti Jùra Juròžník,
 Ti nam bùdi pomòcník!
 Svièti Pètr v Rími.
 Tì nam dùše prími, àmien.
 Zdrãvi, vièseli ste poslùšali,
 Zdrãvi vièseli ostãnte! (To sãki bienča i dã rùku).*

Jive Mikula, Pèd|ovi, Novo Selo 43.

RAZLIČITE PJESME

*Tovãruš muoj. dãleko si
 Na kiritou duòma nísì.)
 Sì se mìlo razvesèlù,
 Tì se vuòziš Sarajèvu.
 Sarajèvu smo se vozìli.
 Onda smo vièseli bìli.
 Al kã cmo se nãjzad vozìli,
 Onda smo se natrpìli.
 Guòdina se j zlíjala.
 Četrnãjz dãn nì prestãla,
 Jìsti, pìti niž dostãli,
 Da p se zèmlu zakopãli.
 Trì, četìri dnì smo stãli.
 Kòni su nam popãdali,
 Zuòbi, sièna niž duòstali.*

*Kã cmo va türski Brüod döšli,
Nismo si mögli pomöci.
Sãva se je razlijala,
S kuöli naz zatãpala.
Prik Sãvie su naz odviözli,
A ziz blãta nismo mögli.
Köni su nam se rüšili.
Onda smo na düom mislili.
Bënge Lûka, vãruoš lipi,
Kãde smo se s Türki vlïkli.
Kã cmo je nãjzat pobïli,
Onda smo se domuöm vozïli.*

*Siëcem plãci guöri duöli,
Ej nikogara ne vidüjem
Nek tu moju milu drãgu.
Ej plãcu si je pomitala.
Zãzvau sam joj döbro jütro,
Ej nï mi tïla zavãliti.
Ça to muödra, mïla, bïti,
Ej da mi nië çeš zavãliti?
Kad bi tföja mïla bila,
Ej kó p ti bila zavãlila.
Al ka tfoja mïla nïs,
E ko ti düžna zavãlit nïs.*

*Vi husãri, viëselo biërmajte,
Dokļe miëne na vöjnu sprãvite,
A jã vas pïtam: Çã mi dãte?
Mi ti dãmo çïžme z uöstrugami,
Plãve lãçe zi žnuorãmi,
A hãļinu ziz gũmbami,
A i köniã kako viëvericu.*

*Protuliću uökolo puonuöci
Letïle su tïce va jãtu.
Samo trí su od nï odletïle.
Přva lëtï va rödno puöļe,
Da bi puöļe s tiëguom ubrodïlo,
Dã b dãl snöpãk pïol kãbla šenïce,
A kladníca po trí po četïre.
Drüga lëtï va te vïnske göre,
Da bi göre z vïnuom ubrodïle,
Da b dãl tïsãc po pïol vídra vïna
A šnatïca po trí po četïre.
Triëta lípo Biëlo sëlo.
Jë li sëlo zdrãvo i viëselo?*

Da p se stāri ļūdi pomlādīli,
A ti mlādi da se ne p starāli

Mrže stvāri nī na svītu – neg žēna.
Pīmo, brāci, pīmo vīno, nēka vōda tēcie!

Bielo Selo, Mate Bartolić, vozar

FRAZE I POSLOVICE

Barāna mu je ubīsiu. Nekāte mu barāna P (Nasamario me.)
Kade ni bogomuōļe, tōte i drūgoga nī G
Po bōki se gliēdaju G (poprijeko)
Na Bōžīc muōraju bit kīte biele G
Cīu dān je būhe pāsla (dangubila) P
Ako sam buhīn, ko si ti vušīn P
Būok pāsa do čāsa (čeka) NS
Būog mi dēj G
Cu ti črīva pūstīt P
Čūnovo tr Lājta, to mi nīž ne frājta Pa
Jā sam ur va diēli R
Dobrū ne sprāuļaj, zlū ne ostāuļaj NS
Tā ga je dūde (zafrkavala) P
Tā ga je duōstau (prevario) P
Va gācuo je nējboļe G
Jandrofski kōstel nīma tūrna, a giēčka gmājna čūda dūga G
Poblūdila glāvu P (izgubila)
Gnūoj raskīnūovat G Gnūoj kīnut P
Češ se gluōbat, kaj te ne grīzie P
Grūban kot pās (surov) G
Hrībād zakrīenut G
Zābīto se hrvāctvo R
Hrvācka rīč se puōtrla R
Ne dadū se dotūlit da je hrvācka rīč līpa R
Pri grābe (prik) hūknut P
Jēzīk se zadīva NS
Kulīko jezīkou člōvīg znā, tulīko člōvīg vaļā Pa
Sprāva buōža jīstina P
Kālat zīd (ožbukati) P
Kīne me va nōgā, va nuōgi P
Da pīple ne dostāne kīku P
Kōne kīmit P Kōna nāprieć P
Va kočšīcu mu se hītiu P
Kot kōza pēnski P
Kōza se ubrāvīla, jīma dvuōje kuōzlicou R
Novosiēuci su Krāñci P

Úõn ée kre zíd glávu P
 Na Mårkovo su mlätili, a na Jürjevo veé krüha nì bilo Pa
 Krümprne posadiène znìmat G
 Vüzdan éu kükericu ubírat R
 Tå je sëmu sëlu kûma P
 Kuõčku nasådit R
 Da mu büde kuõz na miësti P
 Kûštriçi su bili va rvåckoj krajìni NS
 Grié kõza na liët tàncat P
 I õni su pri lèti NS
 Dõšlo mi na mîsli NS
 Muõreš, ça miène nalíže P
 Kuõkoš je naniësla G
 Nårazan se je müost G
 It po säkorački niëputi P
 Přle su Nímci znåli po hrvåcku G
 Znåli su sî nîmški R
 Kad mi umriëmo pa je tako së nîmško R
 Na niš språvit (propast) R
 Neg nücate püojt (treba samo) R
 Za Ugrìcu se užèniu NS
 Nå pamet mi to ne duõjde G
 Si kuoç vidiu zëlenoga kõna i spåmetnoga Påndrofca! NS
 Pciña pära (psovka) P
 Kot står Pëm P
 Ovû diviçicu bi nõsiu çr Pëštu duõli G
 S Penkîra je šåu Ûngaštrošn (ugarski drum) na Petrliñ Pa
 Pisau je kot vřba P
 Tie pînezi sam tîla dõståt G
 Sëda je põ niem (gotov je) G
 Skõro je bilo po ubluõki G
 Ovde pocsiva va miru Bozsjem
 Francz Leszkovich, varmenski notar P
 Doj onõmu kõga mìluju, a põmoç mu ne muõru NS
 Vråta porìnut NS
 Potípamo po svîtu zãmån NS
 Nì vrìdan, al je potřiban NS
 Nüjte od Kõbalna povídat G
 Oto tëbi niš s pûta nè grié (ne tiçe te se) P
 Rådio zapëřat P
 Za kõna preobřnüt P
 Rëbřat türsku P (kruniti kukuruz)
 Kûšni me v rît! G
 Ne dadú mu na ruåda duõjt G
 Nîmam rûku na jáçit G
 Zi silu – zi mìlu P

Šit do gūta P
 Šit gládnomu ne viëruje P
 To tiëbe niš ne skřbi G
 Nīma sè skūpa (nije pri pameti) P
 Ja grīem níëga skūrit (nasamarit) P
 Cim se već spīje, se buðle spī NS
 Splāvit bāčve G
 Spūkne zūbi G
 Stārost je teškuðća NS
 Va strāhi sam se liëgau NS
 Žlicu strčat (metnut) P
 Po skūri duðjt, po škūri pruðjt G
 Stuðrice zbādat NS
 Gūske šūfat P
 Tiëpau ga je G
 Grīem na tuðbri P
 Glāvu trāpit R
 Tò mu je tūda kūos P
 Tulīko ubluðko kot va liëti dniëva G
 Jā ću te ublādat va bigi G
 Ugřski se ni učilo ništ, krõt tulīko da je jīme bilo R
 Nīmci su se tīli i po ugřsku pomīnat G
 Poštëno ũkres Pa
 Prig uðja ga je (prevario)
 Upliëli su kiërbu G
 Ur nī nat krūh tr nad vīno G
 Ūra će bīt P (vrijem je)
 Sūze utirāla G
 Duo se užerūje i buðga zbantūje Pa
 Dřzau je vesiële G
 Na kīselici je vīno G
 Vrāta otpirāla G
 Z dobrië vuðle P
 Zaklōpiu vrāta NS
 Stāra vrlāča (psovka za ženu) G
 Ož nī vūk zīmu puðžerau G
 Nīgdo rādo tōga nīma, ki z vrāti zabušīva
 Zamān svāžat siëno P
 Pðj zā me P
 Zaniësla sam se G (pouzđala se)
 Zā noxte mi je zāšlo P
 Zakvāčit kuðnčice P (dugmad)
 Zāprīt vrāta, poklōpit klūčiem P
 Ubluðk se zaškūri P (zamrači, zastre)
 Zatāknut za krļāču G
 Ča mi zavīraš! (praviš smetne) P

Ždräu kot rîpa Ğ
Kako vam slůži zdräuļe? P
Zguðvor nāj̄t NS
Zlīzli su na mūr̄vu G
Niē znam čēsa P
Znīmat rīpu (vaditi) G
Denās si va zðrā P
Zūbe mi je rēkau P (u brk)
Ovūo ēe nas žgāno hītit G
Znāju fiērat žītāk (voditi) G
Pri žītku ðstāt G

Kūļge se potīplaju P
Kuðs va trbūhi P
Snīg odmičēe P
Vīno ko nek frātri pīju P
Sē zūbe mi je gliēdau P (temeljito)

RJEČNIK

Aldðvat, aldūjem žrtvovati
biēnčat, biēnčam čestitati (njem. wün-
 schen)
bðjse možda
brūizļ crv
cīp, cīpa dio mlatila
cimītr groblje (tal. cimiterio)
crikfiēšćak crkvenjak
cīk, cīka crkavanje
crūkat, crūkam pokretati nazad (njem.
 zurück = nazad)
cuðndra djevojčura
cvīdr, cvīdara svrdlo
čiēduļica ceduljica
čiēnduļica dašćica na krovu (njem.
 Schindel)
čūop, čuðpa budalica, nespretnjaković
 da. Tschapperl)
dokðnat, dokoñām dovršiti
disīgnat, dosignām stići (nekoga)
dčstat, dostānem dobiti
došmūļat, došmūļam došuljati se
dotrličkat, dotrličkam dovesti na tač-
 kama

dugovāne stvar
dāgr, dāgara lovac (njem. Jäger)
ealāubat dopustiti (njem. erlauben)
fāčļat, fačļām umotati zavojem (da.
 āifačna)
fašāndļat, fašāndļām unakaziti (da.
 fašāndln)
fīal četvrt (njem. Viertel, da. fial)
fīs čvrsto (njem. fest)
flāskat, flaskām tući
frgūnat, frgūnam željeti, priuštititi
 (njem. vergönnen)
frmēgn imetak (njem. Vermögen)
frīškat, frīškam osvježiti (njem. frisch
 = svjež)
frūoš, fruðša žaba, koja živi na drveću
 (njem. Frosch)
fūzat, fūzam sklizati se
fržūon, fržūona grah
gīpfl, gīpfla vrhunac (njem. Gipfel)
gluðbat se, gluðbam se češatt se
godīnat, godinā kiša pada
gvīšno sigurno (njem. gewiss)

häd̄rat, hadrām počupati se (njem. hadern)
häuskn̄ext kućni sluga (njem. Hausknecht)
hiërat, hiëram prestati (njem. aufhören)
hūlat, hūlam ići po nešto, donijeti nešto (njem. holen)
jū, jūha jutro zemlje (njem. Joch)
jācit, jācim pjevati
kfuðrno opasno (njem. gefährlich)
khrōd upravo (njem. gerade)
kiërba korpa (njem. Korb)
klīčāk, klīčka tucalo u zvonu
komī, komīha kalfa (njem. Kommiss)
kriëlut̄i, kriëlut̄ou krila
kuðčtrkūoč nekada
kūcat, kūca mu se štucati
kuðruš kor u crkvi
kūrit, kūrim pušiti
lāzno, im̄am lāzno imam vremena
lib, liba okrugao kruh
liškat se, liška se sijevati
lōza, lōzie šuma
lūidr mrcina, kaže se ženama kao po-grda (njem. Luder)
mārkađe negdje
mārkuoč nekada
nārazan u komade, na pr. gr̄ie *nārazan* raspada se
našantōvat, našantiūjem pomalo šepati
nak̄inčit nakititi
nuðšava lakoma na sve (od njem. naschen = jesti od svega pomalo)
odignāt, odignām otjerati
odlūčkat, odlūčkam odlučiti (tele)
pā, pāha crkvena zastava
pājgl̄in gibanica
pāšcit se, pāšcim se žuriti se
peh̄aund̄lat, peh̄aund̄lam postupati s kim (njem. behandeln)
piëhat, piëham (svrš. pehnut) udariti
p̄inkl̄, zavežljaj (njem. Bündel, da. Pinkl)
plāntat, plantām šepati
počāsi poslije

pořūlat, pořūlam zgužvati
poiskat, poišcem posjetiti
pok̄iduop otada
poštrāj̄tat, poštrāj̄tam posvad̄tti
pr̄atež rublje
prāva običaj (njem. Brauch)
prav̄ica pravda
prēce prilično
preh̄init, preh̄inim prevariti
prek̄ūnda kravska repa (da. pakunta)
p̄rļe prije
prekar̄ivat karati
presignat, presignām prestići
pripuk̄ivat r̄ipu prorjeđivati repu
puðret uvijek
rasp̄itat, rasp̄itam rastaviti, na pr. *rasp̄itana* žēna
raspr̄avit, raspr̄avim na pr. *sviñu* rasjeći i urediti svinju
rastālat, rastālam razdijeliti
rāstuok, rāstuoka rastakanje, prodava-nje namalo vlastitog vina
rūor, ruðra pećnica (njem. Rohr)
sēfurt uvijek (od vse + njem. fort)
segurāt se, segurām se usuditi se
sēnek uvijek
sētrāt, strāt, srāt tada
sklāštrat, sklāštrām istući
splāznit, splāznim popeti se
spruðtu protiv
srānit srānim sakriti
stōpr tek, istom
strāt tada (= setrat)
strūzāk, strūška talog
svāča ženina sestra
šāuv̄lat, šāuv̄lam bacati lopatom (njem. schaufeln)
šiërat se, šiëram se gubiti se, bježati (njem. sich scherren)
šiškat, šiškam šišati
štrāj̄h̄lat, štrāj̄h̄lam gladiti (njem. steicheln)
štuðla red upotrebe jezika u crkvi
šūhaj, šūhaja dragi
tieg, tiëga žito

tšes, tšepiem tući
tikl, tikla poklopac (njem. Deckel)
trāvati se, trāvam se usuditi se (njem. trauen sich)
trūc prkos, na pr. na trūc usprkos (njem. Trotz)
truðpat, truðpam kucati
tuðbri, tuðbriha nadnica (da. tøvri)
ublādat. ublādam prevladati
učvřlen čadav
ulāznit si, ulāznim si uzeti sebi vremena
ūmelak, ūmelka umedak, prostor između dvije oranice
uprāviti, uprāvim učiniti
upūcat, upūcam očistiti (njem. putzen)
uròmlat, uròmłam uprljati (da. rāumi = prljavština)
vājnat utjerati (od gnati)
vājno uvijek od jedno
vārmensko županijsko
večina vrsta cigare (da. većina od virginia)
vrièda odmah

zabièrmat, zabièrmam zavrbovati (njem. werben)
zābit, zābim zaboraviti
zūbit, zabijem zabiti, ubiti
zabrūjdat, zabrūjdam ograditi
zadūrmo badava (češki zadarmo)
zadrğlat, zadrğłam jako svezati
zanūcat, zanūcam potrošiti (nützen = koristiti)
zapāntlat, zapantlām zaplesti
zapūñit, zapūñim čušnuti
zavāžat, zavāžam navoziti
zāvřit, zāvriem, zāvřrat, zāvřram kočiti
zbūbñat sazvati bubnjajući
zdiuļat, zdiuļam psovati
zdvājat. zdvājam očajavati
zmītat, zmītam stovarivati
znāmda možda
zmīmat, znīmam vaditi (krompir)
zvřrat, zvřrām izvirati
žitāk, žitka život
žmāhān ukusan
žmāt, žmēm izažimati

LITERATURA O PODUNAVSKIM HRVATIMA U AUSTRIJI (i ČSR)

- E. Biricz: Geschichte der Einwanderung der burgenländischen Kroaten, disertacija, Beč 1949.*
F. Baumhackl: Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des Marchfeldes, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, god. 11, str. 1-40, Beč 1912.
F. Baumhackl: Die Kroaten im Marchfeld, Unsere Heimat XIII, Beč 1940.
H. Bidermann: Neue slawische Siedlungen auf süddeutschem Boden, Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde II, 1888, Stuttgart.
L. Bogovics: Hisa zlata, Šopron 1772.
J. Breu: Geschichte der Kroatensiedlung im süddeutschen Grenzraum, disertacija, Beč 1937.
I. Dobrović: Iz stare domovine, Železno 1952.
I. Dobrović: Naši Hrvati u dobi reformacije i prva stoljeta u novoj domovini, Beč 1955.
J. Grubmüller: Ansiedlung der Kroaten, Heimatbuch des Bezirkes Bruck an der Leitha, Bruck 1954.
G. Gyurikovich: Die kroatische Kolonie in Niederösterreich, Öst. Blätter V i VI, Beč 1847.
B. Herben: Tři charvatske osadi na Moravě, Časopis Matice Moravske god. 14, Brno 1882.

- J. Hursky*: Vylidňování a asimilace slovanských obcí v Gradišti, Prag 1952, kao rukopis.
- J. Hursky*: Sidelne zemepisny raz slovanských obcí v Gradišti–Burgenlandu, Sbornik čsl. společnosti zeměpisne, god. 1952, Prag.
- J. Hursky*: K otázce slovanske kolonizace Gradiště–Burgenlandu, Sbornik čsl. společnosti zeměpisne god. 1953, Prag.
- J. Hursky*: Slovanska stěhovani na Moravske pole v 16. a 19. století, Sbornik čsl. společnosti zeměpisne god. 1954, Prag.
- P. Jandrišević*: Kod Hrvatov u Moravskoj, Naša domovina 1936, Železno.
- J. Karasek*: Poštorná, Nova Ves, Hlohovec, Sbornik Čechu dolnorakouských god. 1895, Beč.
- A. Mohl*: Die Kroaten im Burgeland, Burgenländische Heimatblätter II, Železno 1923.
- E. Moor*: Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen, Segedin 1936.
- F. Riedl*: Die Kroatensiedlung in Österreich, »Die süddeutsche Volksgrenze« str. 169–178, Berlin 1934.
- A. Schultes*: Deutsch-slavische Nachbarschaft an der March, Wien 1954.
- A. Šembera*: O Slovanech v Dolních Rakousích, Časopis Českého Museum, Prag 1845.
- Topographie*: Allgemeine Topographie des Burgenlandes, Eitsenstadt 1954.
- M. Ujević*: Gradišćanski Hrvati, Zagreb 1934.
- A. Vaclavik*: Podunajska dedina, Bratislava 1925.
- V. Važny*: Čakavske nařeči v slovenskem Podunaji, Bratislava 1927.

POPIS UPOTREBLJENIH DIJALEKTOLOŠKIH I DRUGIH RADOVA

- A. Belić*: Izvještaj u Godišnjaku SKA 1926.
- A. Belić*: Zametki po čakavskim govoram, Izv. RIAN XIV-2 1909.
- I. Brabec*: Govor Tuzle i okolice, disertacija Zagreb 1955.
- A. Cronia*: Građa o božavskom narječju, JF VII, 1927–1928.
- J. Hamm, M. Hraste i P. Guberina*: Govor otoka Suska, HDZ I, 1957.
- J. Hamm*: Štokavština donje Podravine, Rad 275, 1949.
- M. Hraste*: Čakavski dijalekt ostrva Hvara, JF XIV, 1935.
- M. Hraste*: Čakavski dijalekt ostrva Brača, SDZ X, 1940.
- M. Hraste*: Izvještaj o dijalektološkom istraživanju, Ljetopis JAZU 61, 1956.
- J. Ivšić*: ě u senjskom govoru, JF X, 1931.
- S. Ivšić*: Današnji posavski govor, Rad 196 i 197, 1913.
- S. Ivšić*: Šaptinovačko narječje, Rad 168, 1907.
- S. Ivšić*: Prilog za slavenski akcent, Rad 187, 1911.
- J. Jedvaj*: Bednjanski govor, HDZ I, 1957.
- B. Jurišić*: Govor otoka Vrgade, NVj 55 i 56, 1936–1938.
- M. Majnarić*: Jedno rovtarsko narječje u G. Kotaru, JF XVII, 1938–1939.
- M. Malecki*: Przeglad slow. gwar Istriji, Krakov 1930.
- I. Milčetić*: Hrvatske naseobine u Moravskoj, Donjoj Austriji i Zapadnoj Ugarskoj, Zagreb 1898.
- I. Milčetić*: Čakavština kvarnerskih otoka, Rad 121, 1895.
- D. Nemanić*: Čakawisch-kroatische Studien, Sitzungsberichte, Wien 1883–1885.
- V. Rožić*: Kaj. dijalekt u Prigorju, Rad 115, 116 i 118, 1893–1895.
- G. Ružičić*: Jezik Petra Zoranića, JF IX, 1930.
- G. Ružičić*: Akcenatski sistem plevaljskog govora, SDZ III, 1927.
- P. Skok*: Mundarliches aus Žumberak, JA 32 i 33, 1911–1912.
- P. Skok*: Novi prilozi proučavanju govora žum. čakavaca, HDZ I, 1957.
- R. Strohal*: Osobine današnjeg delničkog narječja, Rad 153, 1903.
- R. Strohal*: Karlovački kotar od XV. – XIX. vijeka.

- R. Strohala*: Oštarijsko narječje, Rad 180, 1910.
R. Strohala: Neke dijalekt. osobine iz trgovišta Vrbovskog NVj XI, 1904.
M. Tentor: Der čak. Dialekt der Stadt Cres, JA 30, 1909.
J. Vuković: Akcenat govora Pive i Drobnjaka SDZ X, 1940.
Kolunić: Zbornik, Djela JAZU 12, 1892.
I. Kukuljević: Acta croatica, Monumenta hist. Slav. mer. 1, Zagreb 1863.

K R A T I C E

Allg.	= Allgemeine Topographie
AGPD	= Akcenat govora Pive i Drobnjaka J. Vukovića
ASPIG	= Akcenatski sistem plevaljskog govora G. Ružičića
BH	= Baumhackl F.: Die Kroaten im Marchfeld
Bid	= Bidermann H.: Neue slawische Siedlungen
Bir	= Biricz E.: Geschichte der Einwanderung
ČDOH	= Hraste M.: Čakavski dijalekt ostrva Hvara
ČDOB	= Čakavski dijalekt ostrva Brača M. Hraste
ČKO	= Čakavština kvarnerskih otoka M. Milčetića
ČKSt	= Čakawisch-kroatische Studien D. Nemanića
ČN	= Čakavske nareči v slov. Podunaji V. Važnoga
da.	= donjoaustrijski
DPG	= Današnji posavski govor S. Ivšića
EM	= E.Moor: Westungern im Mittelalter
G	= Gieca (Kittsee)
GoBN	= Građa o božavskom narječju A. Cronije
Gyur	= Gyurikovich G.: Die kroatische Kolonie
HB	= Heimatbuch des Bezirkes Bruck an der Leitha
HDZ	= Hrvatski dijalektološki zbornik
HN	= Hrvatske naseobine I. Milčetića
JA	= Jagićev Archiv
JF	= Južnoslovenski filolog
Lj	= Ljetopis JAZU
MU	= M. Ujević: Gradišćanski Hrvati
NS	= Novo selo (Neudorf)
NVj	= Nastavni vjesnik
OB	= Österreichische Blätter
ON	= Oštarijsko narječje R. Strohala
P	= Pandrof (Parndorf)
Pa	= Pama (Bielo selo)
Pod	= Podunajska dedina A. Vaclavika
Przeg	= Przegląd slow. gwar M. Maleckoga
R	= Rauscher (Gattendorf)
RD	= Rapski dijalekt M. Kušara
SDZ	= Srpski dijalektološki zbornik
SKA	= Srpska kraljevska akademija
StD	= Iz stare domovine I. Doborovića
Zam	= Zametki po čak. govoram A. Belića